

GÁLDU ČÁLA

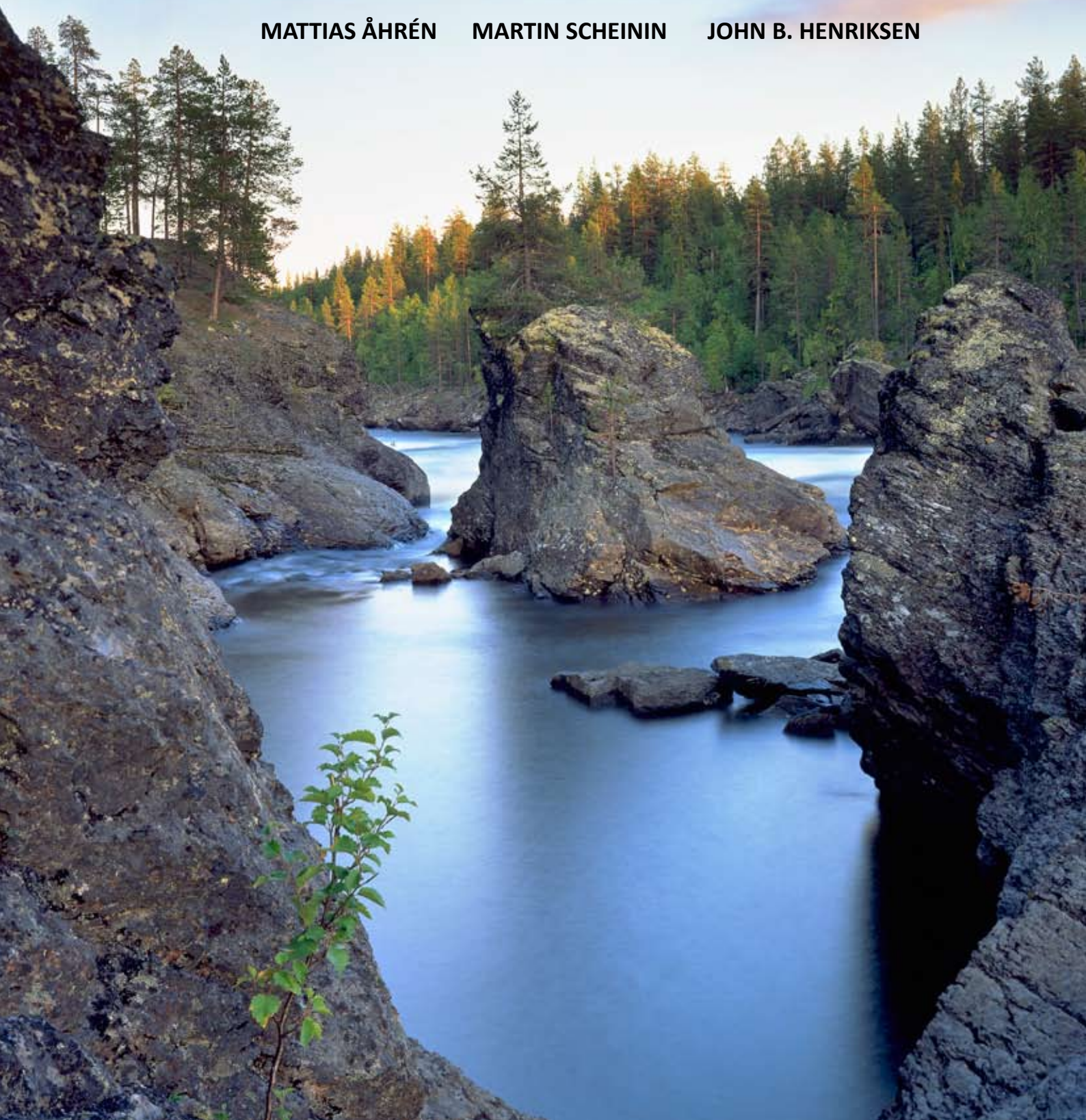
Álgoálbmotvuoigatvuođaid áigečála nr. 3/2007

Davviriikkaid sámekonvenšuvdna

MATTIAS ÅHRÉN

MARTIN SCHEININ

JOHN B. HENRIKSEN

Davviriikaid sámekonvenšuvdna

MATTIAS ÅHRÉN MARTIN SCHEININ JOHN BERNHARD HENRIKSEN

Gáldu Čála – Álgoálbmotvuoigatvuođaid áigečála Nr 3/2007
Oaivedoaimmaheadji: Magne Ove Varsi

Davviriikkaid sámekonvenšuvnda
Čállit: Mattias Áhrén, Martin Scheinin ja John Bernhard Henriksen
Jorgaleaddji: ????

© Mattias Áhrén, Martin Scheinin, John Bernhard Henriksen ja Gáldu Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuodaguovddáš
Guovdageaidnu 2007

Olgošgovva: Tomas Utsi Naturfoto AB
Gráfalaš bardin: Elle Kirste Porsanger, AlfaBehta Grafiske
Deaddileapmi: Fagtrykk A

Doaimmahaga čujuhus:
Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuodaguovddáš
NO 9520 Guovdageaidnu
Telefovndna +47 7848 8000
Fákssa +47 7848 8020
E-poasta: mov@galdu.org
www.galdu.org

ISBN 82-8144-ččč-č
ISSN 1504-4289

Ovdasátni

Olles Gáldu Čála Nr. 3/2007 čalmmustahtta davviriikkaid odđa sámekonvenšuvnna árvalusa, maid davviriikkaid áššedovdijoavku geigii golmma jagi barggu manjá skábmamánu 2005. Riikkaid ráđdehusat ja sámedikkít áigo gárvet gulaskuddan- ja váikkuhusguorahallamiid čakčii 2007. Go dát čállojuvvo, lea oktasaš ministtarčoahkkin aiddo nohkan, ja mii diehtit ahte namuhuvvon guorahallan ii leat gárvánan Suoma bealde. Danin ádjánage guhkit go jurddašuvvon, ovdalگو sámekonvenšuvnna árvalus sáhtta dohkkehuvvot ja viimmatge boahit fápmui.

Davviriikkaid sámekonvenšuvdna lea odđa riikkaidgaskasaš reaidu dahje olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna, man ulbmil lea “duođaštit ja nannet sámeálbmogii dakkár vuoigatvuođaid, vai dat sáhtta sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras, ealáhusaidis ja servodateallimis, nu unnán go vejolaš riikkarájiid dahkan heađuštusaiguin” (art. 1).

Min golbma artihkalčálii dán prentehusas leat riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon láhkadovdit, geain leat viiddis vásáhusat barggus álgoálbmotvuoigatvuođaid ovdii. Sii leat davviriikkaid sámekonvenšuvnna áššedovdijoavkku lahttun searvan konvenšuvdnateavstta hábmemii vuđolaš áššedieđuideasetguin.

Mattias Åhrén čilge artihkkalisttis “Samekonvensjonen” *iežas* oainnuid ja oaiviliid áššedovdijoavkku barggu ja teavstta loahpalaš hámi hárrái. Son čilge maid vuđoleappot konvenšuvnna ovttaskas artihkkaliid, ja mo ovttaskas mearrádusaid berre áddet.

Martin Scheinina artihkal ”Rättigheter för människor och folk – mot Nordisk samekonvention” čalmmustahtta mo konvenšuvdnaárvalus, go dan dađistaga geavahišgohtet duohtadiliin, lea Suoma vuodđolága ektui ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođanorpmmaid ektui. Son suokkardallá makkár vuđolaš rievdadusat bággejuvvojit boahit, ja mo daid vejolaččat sáhtášii čoavdit Suoma konteavsttas.

Iešmearridanvuoigatvuohta, mii lea uksarahppin buot eará álgoálbmotvuoigatvuođaid dohkkeheapmái, adnojuvvui nu mávssolažžan, ahte ásahuvvui sierra fágajoavku mannat čađa artihkkala, mii giedahallá dan vuoigatvuođa davviriikkaid sámekonvenšuvnna árvalusas. Fágajoavkku ulbmil lei čielggadit lagabui álbmotrievtti gaskavuoda iešmearrid anvuoigatvuhtii. Fágajovkui, mii gárvii duogášmateriála, gulle John B. Henriksen, Martin Scheinin ja Mattias Åhrén. Dát Gáldu Čállaga nummir sisdoallá guorahallama, maid Henriksen, Scheinin ja Åhrén ráhkadedje konvenšuvnna várás.

Mii sávvat buot lohkkiiidasamet ávkkálaš ja movttiidahtti lohkama.

Sisdoallu

Mattias Áhrén:

SÁMEKONVENŠUVDNA	8
1. LÁIDEHUS	9
2. ÁŠŠEDOVDIJOAVKKU DUOGÁŠ, ČOHKIIDUS JA BARGOVUOGIT	10
3. SÁMEKONVENŠUVNNA SOAMES ALMMOLAŠ IEŠVUOĐAT	12
3.1 Sámekonvenšuvnna vuodđu – njealji álbmoga dássásaš verddevuhta.....	12
3.2 Vuoigatvuodaid konvenšuvdna	12
3.3 Sámekonvenšuvnna mearkkašupmi Ruošša beale <i>Sámis</i> orru sápmelaččaide	13
4. SOAMES BUOT DEHÁLEAMOS ÁVNNASLAŠ MEARRÁDUSAT SÁMEKONVENŠUVNNAS	14
4.1 Láidehusoassi.....	14
4.2 Geavatlaš artiikkalat.....	14
4.2.1 Sámekonvenšuvnna ulbmilat	14
4.2.2 Gážaldat das, gean galgá atnit sápmelaččaide, ja dokko bokte vuoigatvuodaid eaiggádin, sámekonvenšuvnna	14
4.2.3 Iešmearridanvuoigatvuoha	15
4.2.4 Viidáseabbot iešmearridanvuoigatvuoha birra; erenoamážit sámiid virolaš vuoigatvuodaimárdusa ja norpmaid birra	18
4.2.5 Vealatkeahtesvuoha ja stáhtaid geatnegasvuodaid riepmat positiva doaimmaide.....	19
4.2.6 Sámiid historjjálaš guovllu juohkki riikkarájiid sámiide dagahan váttisvuodaid jávkadeapmi	20
4.2.7 Giella- ja čuvgehuslaš vuoigatvuodaid	22
4.2.8 Dearvasvuoda- ja sosialbálvalusat	23
4.2.9 Sámi mánát, nuorat, nissonat ja boarrásat	23
4.2.10 Árbevirolaš máhttu, kultuvrralaš ilbmadeamit ja kulturmuittut	24
4.2.11 Vuoigatvuodaid eatnamiidda ja luondduvaljiide	26
4.2.12 Sámi ealáhusat.....	30
5. SÁMEKONVENŠUVNNA OLLAŠUHTTIMII GUOSKI MEARRÁDUSAT	32
6. SOAMES MEARRÁDUSAT, MAT ČIELGASIT VÁILOT SÁMEKONVENŠUVNNAS	33
6.1 Eai almmolaš mearrádušat čađačuohcci áššiid birra.....	33
6.2 Eai mearrádušat, mat gusket erenoamážit kollektiiva vuoigatvuodaide.....	33
6.3 Ii máinnašupmi stáhtaid guovlluguovdasaš guoskameahtunvuodas.....	34
7. SÁMEKONVENŠUVDNA BUORI VUOGÁDAGA OVDAMEARKAN RIIKKAIDGASKASAČČAT	35
8. OVDÁNEAPMI DÁN RÁDJÁI JA BOAHTTEVAŠ PROSEASSA	36

Martin Scheinin:

OLBMO JA ÁLBMOGA VUOIGATVUOĐAT – DAVVIRRIKKALAŠ SÁMEKONVENŠUVNNA GUVLUI	39
LÁIDEHUS	40
Eamiálbmoga doahpagis.....	42
Eamiálbmotvuoigatvuodaid artikulašuvdna: vuoigatvuoha vássán áigái, vuoigatvuoha dáláži ja vuoigatvuoha boahttevuhitii	44
Hástalusat: sámi boazodoalu boahttevuohta.....	47
... ja jurdda guovtti álbmogis Suoma viidodagas	48
Sámekonvenšuvnna joatkkaválmmaštallan	49

SÁMI ÁLBMOGA IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOHTA	51
1. ÁLGOSÁTNI.....	52
2. OPPALAČČAT IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA BIRRA ÁLBMOTRIEVTTI MIELDE	55
2.1 Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta – Historjjálaš perspektiiva.....	55
2.2 Iešmearridanvuoigatvuođa álbmotrievttálaš vuodđu.....	56
2.2.1 Iešmearridanvuoigatvuohta olmmošvuoigatvuohtan.....	57
2.2.2 ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiin ja álbmotčearddain - ráddjehus.....	58
2.2.3 Jagi 1966 konvenšuvnnat	58
2.3 Iešmearridanvuoigatvuođa ja álgoálbmot-doahpaga gaskavuođa gearddaheapmi	59
3. IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOHTA ÁLBMOTRIEVTTI MIELDE – EARENOAMÁŽIT ÁLGOÁLBMOGIID VEJOLAŠ IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA BIRRA	61
3.1 Álgoálbmogiid dilli riektesubjektan álbmotrievtti mielde.....	61
3.1.1 Álbmotrievtti doaba álgoálbmot	61
3.1.2 Sámit galget álbmotrievtti mielde adnojuvvot álgoálbmogiin	63
3.1.3 Álgoálbmogiid ja unnitloguid vuoigatvuođaid erohus álbmotrievtti mielde.....	63
3.1.4 Doahpagiid "álgoálbmot" ja "álbmot" gaskavuohta álbmotrievtti mielde	64
3.1.5 "Álbmoga" ja "stáhta" gaskavuohta iešmearrideami dáfus.....	65
3.1.6 Buot álbmogiid – maiddáid álgoálbmogiid – iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde.....	67
3.2 Riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid dulkojuvumi. Moadde dulkonprinsihpa.....	72
3.3 Ođđaset álbmotrievttálaš teoriija.....	73
4. STÁHTAID OVIDNU DAS, AHTE LEA DAKKÁR VUOIGATVUOHTA ÁLGOÁLBMOGIIN MII MEARKKAŠA IEŠMEARRIDEAMI	76
4.1 Historjjálaš duogáš.....	76
4.2 Maŋŋelaš ovdáneapmi – Álgoálbmotjulggastus ja erenoamážit davviriikkalaš stáhtaid árvalus álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohtii.	77
5. ÁLGOÁLBMOGIID OVIDNU IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐAS	80
5.1 Oppalaččat	80
5.2 Erenoamážit das maid sámit oavvildit iešmearridanvuoigatvuođas.....	81
6. IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA ÁVNNASLAŠ SISDOALLU	82
6.1 Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldassat bealli	82
6.1.1 "Koloniserejuvvo álbmogat" contra "eará álbmogat".....	84
6.1.2 Sierraneapmi.....	85
6.2 Iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldassat bealli.....	87
6.2.1 Iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldassat bealli oppalaččat	87
6.2.2 Searvan ekonomalaš doaimmaide	89
6.3 Dasto iešmearridanvuoigatvuođat resursaviidodaga birra.....	89
6.3.1 Vuoigatvuohta árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluide, árbevirolaš ealáhusaide ja árbevirolaš	89
6.3.2 Vuoigatvuohta minerálaide, oljui ja eará árbevieruhis luondduriggodagat mat leat árbevirolaš sámi	94
6.4 Solidaritehtaviidodat.....	95
6.5 Servodatsoahpamuša sámiiguin hábmejuvvo ođđasis	95
7. OANEHAČČAT IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA ČAĐAHEAMIS	96
7.1 Iešmearrideapmi álgoálbmogiid iežaset servodatstruktuvrraid bokte	96
7.2 Iešmearrideapmi searvama bokte nationála mearrideaddji struktuvrraide	96
Mielddus.....	98

SÁMEKONVENŠUVDNA¹

MATTIAS ÅHRÉN BOKTE

¹ Čálli lei lahttun áššedovdijoavkkus mii ráhkadii sámekonvenšuvdnaevttohusa. Dán čállošis son muitala iežas oaiviliid ja áiccuid áššedovdijoavkku bargovugiid birra, nugo maiddái das, mo sámekonvenšuvdna šattai dakkárin go dat lea. Čálli háliida deattuhtit goit, ahte dán čállošis leat dušše su iežas oaivilat. Son ii leat ráđđádállan áššedovdijoavkku eará lahtuiguin dán artiikkala čáledettiin. Dasa lassin go čálli buktá ovdán sámekonvenšuvnna sierra mearrádušaid maŋjeleabbos, son ii vealttakeahtta leat siteren dárkilit sierra artiikkaliin geavahuvvon giela. Čálli lea baicce figgan buktit ovdan mearrádušaid sisdoalu dakkárin go daid su oaivila mielde lea jierpmálaš ipmirdit.

1. LÁIDEHUS

Manimuš jagiin eamiálbmotvuoigatvuodaid standardiserendoaimmain lea giddejuvvon olu fuopmášupmi ON eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštusevttohussii (eamiálbmotjulggaštus) guoski prosessii, ja dihto muddui figgamušaide ráhkadit Amerihká eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa Amerihká riikkaid organisašuvnna, Organization of American States, vuollásažžan (OAS julggaštus).² Dát proseassat leat leamaš jođus juo muhttin áiggi, ja ii oppa áigáge dassái dat ii orron jáhkehahtti, ahte daid loahpaheapmi goasge menestuvvá. Aiddobáliid goit eamiálbmotjulggaštusa proseassa joavddai lihkolaš lohppii go dohkkehuvvui ON dievasčoahkkimis čakčamánu 13. b. 2007.³ OAS julggaštusa boahhtevuohta orru goit leamen veháš eahpesihkkarut. Sihke eamiálbmogiid ja stáhtaid ovddasteaddjit

leat ovttaoavilis das, ahte teavstta ferte sakka čorget ovdalgo OAS julggaštus lea gárvvis dohkkeheapmái.⁴ OAS julggaštusa bargajoavkku jođiheaddji⁵ pláne doallat golbma lassečoahkkima ovdal OAS čuovvovaš dievasčoahkkima, mii dollojuvvo geassemánus 2007, dainna sávaldagain, ahte dat livččii doarvái doalvut proseassa lihkolaččat lohppii. OAS julggaštusproseassa eanaš oasseváldit orrot goit sakka eahpideamin, ahte ležžetgo golbma lassečoahkkima doarvái ollen dihte soabadeapmái OAS julggaštusa hárrái.

Dihtolahkáii ovddabealde máinnašuvvon proseassaid suoivanis leamaš goit manimuš golmma jagis jođus okta eará riikkaidgaskaš standardiserenbargu eamiálbmogiid vuoigatvuodaid suorggis; namalassii davviriikkalaš konvenšuvdna sámi álbmoga vuoigatvuodaid birra.

2 Dasa lassin eamiálbmotbargajoavku, the Working Group on Indigenous Populations (WGIP), lea manimuš jagiin standardiserendoaimmaiguin, mat gusket njuolga eamiálbmogiid dillái, bargadettiin giedahallan evttohusa eamiálbmogiid kulturárbbi suodjaleapmái guoski rávačoaggáldahkan. Rávvagiid manimuš veršuvdna, geahča ON áššebábir E/CN.4/Sub.2/AC.4/2006/5. Lea goittotge ain eahpevissis, mo rávvagiiguin boahhtá mannat. ON olmmošvuoigatvuodaid váldosáttalbmoo doaimmahaga bivdagis Sámiráddi lea válbmen rávvagiid ovttas WGIP lahtuin Mr. Yokotain. Dál ii oro leamen jáhkehahtti, ahte dat goasge dohkkehuvvojit ON vuogádagas, ii goit lagaš boahhteáiggis.

3 Geahča ON-resolušuvnna A/61/1.67. Eamiálbmotjulggaštus meannuduvvui jienastusa bokte, 144 jienastedje julggaštusa beale, 4 jienastedje vuostá ja 11 eai jienastan.

4 Viehka lunddolaččat gal eamiálbmogiid ja stáhtaid ovddasteaddjit eai leat goit vealttakeahhtá ovttaoavilis das, maid osiid OAS julggaštusas lea dárbu divodit...

5 Guatemala ambassadora Juan Leon, son lea maya indiána.

2. ÁŠŠEDOVDIJOAVKKU DUOGÁŠ, ČOHKIIDUS JA BARGOVUOGIT

Sámi álbmot lea eamiálbmot Davvi-Suomas, -Norggas ja –Ruotas sihke Guoládagas Ruošša federašuvnnas. Nugo earáge eamiálbmogat miehtá máilmmi, sámi álbmot lea kolonišuvnna rájis rahčan iežas vuoigatvuodaid dovddasteami ovdii. Dasa lassin, go dan árbevirolaš guovllut lea juhkkovuvvon earáid geassin riikkarájáiguin, sámi álbmot lea mángii gáibidan dain riikkain, main sámít dál orrot, sihkkut eret dahje unnimustá láivudit daid váttisvuodaid, maid riikkaráját dagahit sámi álbmoga oktiigullelašvuhtii.

Nappo Sámiráđđi⁶ evttohii jagis 1986, ahte dat njeallje riikka, main sámít orrot, ovttas sámi álbmogiin ráhkadit «sáme-konvenšuvnna», man ulbmilin lea (i) deattuhit sámi álbmoga vuoigatvuodaid eamiálbmogin ja (ii) čoavdit daid váttisvuodaid maid riikkaráját dagahit sámiiide. Jagis 1996 dat golbma riikka nammadedje bargoajoavkku guorahallat, leago sáme-konvenšuvnna dárbu. Jagis 1998 bargoajoavku gávnnašuvnna konvenšuvnna leat dárbbu, ja ávžžuhii ásahtit áššedovdijoavkku válmmaštallat konvenšuvnna. Skábma-mánus 2001 Suoma, Norgga ja Ruota ráđdehusat – ja dáid golmma riikka sámedikkít⁷ - mearriedje, ahte dákkár áššedovdijoavku nammaduvvo, ja dan bargun šaddá válbmet davviriikalaš sáme-konvenšuvnna. Áššedovdijoavkku lahtut nammaduvvojedje 13. beavve skábma-

mánus 2002. Áššedovdijoavku riemai bargui vuosttas čoahkkimisttis 28.-29. beivviid odđajagimánus 2003.

Álgu rájis lei čielga ipmárdus ássáigullelaš oassebeliid gaskavuodas dan hárrái, ahte sáme-konvenšuvnna berre válbmet nu, ahte das galget leat dievas ja ovtaveardásaš oasálažžan buot njeallje áššáigullelaš álbmoga; suomelaš, dáža, ruottelaš – ja sámi álbmot. Nuba mearriduvvui, ahte áššedovdijoavkkus galgá leat okta guhtege ráđdehusa nammadan lahttu ja okta guhtege sámedikki nammadan lahttu.⁸ Dasa lassin guhtege lahtus lei sadjásaš, geain stuorámuš oassi maiddái oassálastii aktiivalaččat sáme-konvenšuvnna válmmaštallamii.⁹

Áššedovdijoavkkus manai vehá vuollái golbma jagi sáme-konvenšuvnna válmmaštallamii, dán áigodagas dat čoahkkani 15 geardde. Dasa lassin lahtut deaivvadedje miehtá válmmaštallanproseassa unnit joavkun sierra diliin ságastallat sáme-konvenšuvnna guovddáš gažaldagaid birra, nugo iešmearrideami, eatnamiidda ja luondduvaljiide guoski vuoigatvuodaid ja sápmelačča meroštallama birra konvenšuvnna. Ja ain viidáseabbot áššedovdijoavkku lahtut, erenoamážit jodiheaddji ja čállingoddi, deaivvadedje mánggaiguin sámi organisašuvnnaiguin ja olbmuiguin oažžun dihte dihtui, maid áššiid sáme-konvenšuvnna lea dárbu

6 Sámiráđđi lea ovttasbargoorganisašuvdna, mas leat sámiiid váldoorganisašuvnnaid Suomas, Norggas, Ruoššas ja Ruotas nammadan 15 lahtu. Sámiráđđi lea vuodđuduvvon 1953, nuba dat lea várra buot boarráseamos riikkaidgaskasaš eamiálbmotorganisašuvdna máilmmis. Ovdalguo sámedikkít ásahtuvvojedje, Sámiráđđi lei sámi álbmoga alimus ovdasteaddji orgána.

7 Sihke Supmii, Norgii ja Ruttii lea vuodđuduvvon sámediggi. Guhtege riikka sápmelaččat válljejit sámedikkiid áirasiid almmolaš válggaiguin. Nuba sámediggi lea sámiid álbmotválljen organa iešguhtet golmma riikkas.

8 Áššedovdijovkui bohte gullat soames allagit gudnejahhton lahtut. Áššedovdijovkku jodiheaddjin lei nammaduvvon professor Carsten Smith, Norgga alimuš rievtti ovddeš presideanta. Áššedovdijovkui gulai maiddá Hans Danelius, Ruota alimuš rievtti ovddeš duopmár, guhte lea doaimman maiddá Riikkaidgaskasaš duopmostuolu duopmárin nugo maiddá Ruota olgoriikkaministeriija váldojuistan, ja professor Martin Scheinin, ON olmmošvuoigatvuodakomitea ovddeš lahttu ja dál ON olmmošvuoigatvuodaid ja terrorismma spesialraportereaddji.

9 Áššedovdijovkku čállin nammaduvvui professor Kirsti Strom Bull.

giedahallat. Dán proseassas giddejuvvui earenomáš fuomášupmi sámiid riikkarájiid rasttildeaddji doaimmaide.

Juo ovdal áššedovdijoavkku nuppi čoahkkima cuonmánus 2003, áššedovdijoavkku jodiheaddji lei válbmen vuosttas roava árvalusa sámekonvenšuvdnan. Vaikko áššedovdijoavku gárttaige bargus álggus guorahallat mánggaid almolaš ja čadačuohcci áššiid, de juo nuppi čoahkkimis áššedovdijoavkku ságastallamat guske sakka jodiheaddji konvenšuvdnaárvalussii. Ságastallamiid vuodul jodiheaddji galggai buktit divoduvvon teavstta čuovvovaš čoahkkimii. Dát proseassa galggai geardduhuvvot miehtá oba válmmaštallanproseassa. Ovdal iešguhtet čoahkkima oktagas lahtut sáhtte buktit iežaset teakstaevttohusaid jodiheaddjai, gii dasto sáhtii laktit daid iežas árvalussii dahje buktit daid ovdan molssaevttolaš sátnehápmiin divoduvvon tekstii, man son buvtii ovdan ovdal áššedovdijoavkku čuovvovaš čoahkkima. Proseassa loahpageaži guvlui molssaevttolaš sátnehámiid ovddalgihtii giedahallan lei (measta) vealtameahttun áššedovdijoavkku evttohusa guorahallamii.¹⁰

Golggotmánu 26. beaivve 2005 áššedovdi-

«Golggotmánu 26. beaivve 2005 áššedovdijoavku dohkkehii ovttajienalaččat sámekonvenšuvdnaevttohusa, mii geigejuvvui skábmamánus 2005 golmma ráđđehusa ja golmma sámedikki ovddasteaddjiide.»

joavku dohkkehii ovttajienalaččat sámekonvenšuvdnaevttohusa, mii geigejuvvui skábmamánus 2005 golmma ráđđehusa ja golmma sámedikki ovddasteaddjiide.¹¹

Áššedovdijoavkku ráđđádallamat čadahuvvojedje buoris vuoinnas oassebeliid eakti sávaldagain juksat vuoiggalaš ja dássettolaš teavstta, man sámedikkiin lea vejolaš dohkkehit ja dan golmma riikas ollašuhhtit. Almmolaččat dajadettiin buorit argumenttat ledje mearrideaddjin, riikkaidgaskasaš vuoigatvuođastandarddat bálggeščuovgan, iige proseassa diktojuvvon šaddat politihkalažžan. Áššedovdijoavkku sámi lahtut válđojuvvojedje dásseveardásaš oassebeallin, ja sin argumenttain lei seammá stuorra deaddu go ráđđehusaid ovddasteaddjiid. Áššedovdijoavkku buori bargobirrasa ovddas stuorámuš gudni gullá jodiheaddjai, Carsten Smithii.

¹⁰ Dán bargovuogi boadusin áššedovdijoavkku lahtut leat guorahallan ja ságastallan konvenšuvnna eanaš mearrádušaid birra eanet go logi geardde. Sáhtá rehalaččat dadjat, ahte konvenšuvdnateavsttas ii leat oktage dakkár rihku dahje čuokkis, man joavku dahje dan lahtut eai livčče guorahallan eanet go oktii. Nugo manjeleabbos 7. logus čuoččuuvuo, mánggaim institušuvnnain lea bivdojuvvon cealkámuš konvenšuvnna birra. Gulasguddamis juoba dat institušuvnna, mat leat kritiseren dihto mearrádušaid sisdoalu, leat dábálaččat dovddastan, ahte konvenšuvnna teaksta lea eahpedábálaš jearggalaš ja logalaš ja das lea buorre ráhkadus.

¹¹ Vaikko geigejuvvon sámekonvenšuvdnaevttohus leige dahkkon konsensusas, konvenšuvnna sáttareivves gávnnavuvuo, ahte Suoma stáhta ovddasteaddjiin leamaš earenomáš váttisvuođat dohkkehit soames soahpamušmearrádušaid, namalassii artiikkala 3 iešmearrideami birra, kapihtala IV eana- ja luondduvaljjivoigatvuođaid birra ja artiikkala 42 boazodoalus sámiid sierravuogitvuohtan. Čujuheapmi artiikkalii 42 lea ártet, láivvet dajadettiin. Nugo manjeleabbos gávnnavuvuo, ságastallamiin artiikkala 42 birra sámi ovddasteaddjit gárte dahkat stuorámuš konsešuvnna. Ja duođaidge loahpalaš hámistis artiikkal 42 spiehkka dušše unnánaš dan evttohusas, maid Suoma ráđđehusa ovddasteaddjit ovddidedje. Dán duođáza vuodul lea váttis ipmirdit, manin dán seammá áššedovdiin lei dárbu čuoččuhtit, ahte sis ledje earenomáš váttisvuođat dohkkehit artiikkala 42.

3. SÁMEKONVENŠUVNNA SOAMES ALMMOLAŠ IEŠVUOĐAT

3.1 Sámekonvenšuvnna vuodđu – njealji álbmoga dássásaš verddevuohta

Nugo ovdalis lea gávnnavuvvon, olles sáme konvenšuvdnaproseassa áigge áššáigullevaš oassebealit leat čielgasit ipmirdan, ahte sámekonvenšuvnna ferte ráhkadit áššáigullevaš njealji álbmoga dievas ja dássásaš verddevuođas. Nuba livččii lean lunddolaš, ahte Suoma, Norgga ja Ruota lassin maiddái Sámi álbmot livččii lean konvenšuvnna formálalaš oassebeallin. Dát lei maiddái áššedovdijoavkku álgofiggamuš, ja dat geavahii dán áššái viehka olu áiggi vuosttas čoaikkimiinnis ja maiddái bivddii juridihkalaš cealkámuša vástidan dihte gažaldahkii, makkár váikkuhusat sámi álbmoga formálalaš oassebeallivuodas konvenšuvnnas livčče konvenšuvnna sajádahkii vuoigatvuodalaččat čadni riikkaidgaskasaš soahpamuššan. Juridihkalaš cealkámuša loahpaboadus lei, ahte sámi álbmoga dahkan sámekonvenšuvnna oassebeallin jáhkkimis doalvušii das sajádaga vuoigatvuodalaččat čadni áššebáhpárin álbmotrievtti mielde. Go áššedovdijoavku deaividii álbmotrievtti dán váilevuoda, dat válljii čovdosa man mielde dušše stáhtat leat sámekonvenšuvnna formálalaš oassebealit, muhto mas konvenšuvnnas celkojuvvo, ahte konvenšuvnna fápmuiboahhtin ja rievdeapmi gáibida ii dušše dan golmma riikka muhto maiddái sámedikkiid dohkkeheami.¹² Dasa lassin konvenšuvnna

davvisámegiela veršuvdna lea suomagiela, dárogiela ja ruotagiela veršuvnnaid lassin maiddái virggálaš. Liikká lea vuoiggalaš dadjat, sámekonvenšuvdna lea moderna soahpamuš nuppe bealde Suoma, Norgga ja Ruota riikkadahkki álbmogiid ja nuppe bealde dán golmma riikka eamiálbmoga, sámiid gaskkas. Das fuolakeahhtá, ahte sámi álbmot ii sáhtán leat sámekonvenšuvnna formálalaš oassebealli, konvenšuvdna eahpitkeahhtá mearkkaša odđa guoibmivuoda sámi álbmoga – ja suopme-laš, norgalaš ja ruottelaš álbmogiid gaskkas.

3.2 Vuoigatvuodaid konvenšuvdna

Nubbi almmolaš gažaldat, man áššedovdijoavku berrii mearridit, lei dat ahte galgágo sámekonvenšuvdna leat vuoigatvuodaid konvenšuvdna vai rámmakonvenšuvdna.¹³ Áššedovdijoavku ii iešalddes goit ájahallan dáinna áššiin. Go dat álggahii barggus, áššedovdijoavkkus lei gusto almmolaš ipmárdus das, ahte sámekonvenšuvdna berre leat vuoigatvuodaid konvenšuvdna, ja dan mearrádušat leat hábmejuvvo nu konkrehtalažžan go vejolaš dahkan dihte daid njuolga geavahahttin sisriikkalaš lágain iešguhte riikkas. Ja juos dutká loahpalaš evttohusa, de ii sáhte leat eahpáduš das iigo sámekonvenšuvdna livčče vuoigatvuodaid konvenšuvdna, mas leat oalle uhcán almmolaš mearrádušat dahje buiga ulbmilmearrádušat.

¹² Áššedovdijoavku álgodoavva, ahte sámit galggašedje leat sámekonvenšuvnna formálaš oassebeallin, váikkuhii maiddái dasa, ahte konvenšuvnna álgohámusiin ledje dihto mearrádušat, mat celke vuoigatvuodaid lassin maiddái geatnegasvuodaid sámi álbmogii (dat livčče ollašahhton sámedikkiid bokte). Go lei mearriduvvon, ahte sámit eai dattetge šatta leat sámekonvenšuvnna formálalaš oassebealli, sámi álbmoga geatnegahtti mearrádušat sihkojuvvojedje ovttaid mielde eret konvenšuvnnas.

¹³ Oktageardánit dajadettiin rámmakonvenšuvnnas leat dušše almmolaš prinsihpat ja figgamušat ja oalle uhcán konkrehtalaš geatnegahttimat stáhtii ja vástideaddjilahkái dušše moattit konkrehtalaš vuoigatvuodas oktagasaide dahje álbmogii. Vuoigatvuodaid konvenšuvdna bealistis deattuha ja ovdanbuktá konkrehtalaš vuoigatvuodaid, maidda sáhtá doarjalit njuolga.

3.3 Sámekonvenšuvnna mearkkašupmi Ruošša beale Sámi¹⁴ orru sápmelaččaide

Sámekonvenšuvnna stuorámus váilevuohta veadjá leat dat, ahte konvenšuvdna ii gusto daidda sápmelaččaide geat orrot dálá Ruošša federašuvnnas. Go Sámiráđđi evttohii sámekonvenšuvnna ráhkadeami, ulbmilin lei jáhkkimis ahte konvenšuvdna doalašii sisttis maiddá Ruošša beale *Sámi*. Sámiid oaivil ii leat goasge rievdan dies. Ovdaleabbos čilgejuvvon áššedovdijoavkku nammadeapmái dolvon proseassa áigge goittotge bođii ain čielgaseabbon, ahte dán muttus livččii menddo váttis šiehttanana ja beaktilis sámekonvenšuvnna birra, juos ráđđádallamiin galggašii leat mielde maiddá Ruošša federašuvdna. Politihkalaš dilli golmma davviriikkas lea oaktageardánit menddo sierralagan Ruošša federašuvnna ektui.

Áššedovdijoavkku sápmelaš ovddasteaddjit gáibidedje, ahte áššedovdijoavku guorahalašii nu viidát go vejolaš maiddá Ruošša beale sámiid dili, ja stáhtaid ovddasteaddjit guorrasedje maiddá dán

oaivilii. Barggus áigge áššedovdijoavku deaivvadii Ruošša beale sámiiguin ja maiddá ráhkadahtii čilgehusa Guoládaga sámiid dili birra, mii lea maiddá sámekonvenšuvnna čuovusin. Go juo Ruošša federašuvdna ja Ruošša beali sámit eai leat sámekonvenšuvnna oassebealit, de ii adnojuvvon goit vejolažžan čujuhit dillái dego siidocealkagis sámekonvenšuvnnas. Gánnáha goit fuomášit, ahte oktagasa vuoigatvuođat konvenšuvnnas – nugo vuoigatvuohta dakkár oahpahussii ja dearvvasvuođa- ja sosiála bálvalusaide, mat leat heivehuvvon su kultuvralaš duogážii – gustojit maiddá daid sámi olbmuid buohta, geat leat Ruošša federašuvnna riikkavuložat muhto orrot mannu soahpamušriikkas. Dasa lassin áššedovdijoavku vuordá, ahte davviriikkat dalán go sámekonvenšuvdna lea boahtán fápmui ságastallagohtet Ruošša federašuvnnain dan birra, mo sámekonvenšuvnna vuoikŋa ja mearrádušat sáhttet duohtandahkkot maiddá daid sámiid oasil guhtet orrot Ruoššas. Sávvamis muhttin beaivve Ruošša federašuvdna šaddá sámekonvenšuvnna oassebeallin.

14 Sápmi lea sápmelaččaide árbevirolaš ruovttueanan. Geahča dárkileabbot logus 4.2.11 manjeleabbos.

4. SOAMES BUOT DEHÁLEAMOS ÁVNNASLAŠ MEARRÁDUSAT SÁMEKONVENŠUVNNAS

4.1 Láidehusoassi

Nugo dábálaččat riikkaidgaskasaš olmmoš-vuoigatvuodaid áššebáhpáriin sámekonvenšuvnnasge lea láidehus- ja geavatlaš oassi. Sámekonvenšuvnnas dahká goit jáhkkmis earenoamáža dat, ahte láidehusoassi lea juogaduvvon guovtti oassái. Vuosttas oasis ráđdehusat celket, maid dat jáhkket leat sámekonvenšuvnna vuodđun. Čuovvo-vaš oasis sámegikkat dasto dahket dan seammá. Jurddan lea, ahte go juo sámekonvenšuvdna lea ráhkaduvvon njealji álbmoga guoibmivuodas, dássálaš árvvuin ja vuoigatvuodaiguin, buot njealje álbmogis galggašii leat lohpi cealkit, makkár vuodđo-geđggiid ala konvenšuvdna sin oaivila mielde lea huklsejuvvon.

Iežaset oasis golbma ráđdehusa ee. nannejit, ahte sámi álbmot lea okta álbmot, mii lea ásaiduvvan beroškeahtta riikkarájáin ja ahte sámi álbmogis lea vuoigatvuolta iešmearrideapmái. Dasa lassin dat gávnnaht, ahte sámiin ferte leat beassanlohpi eatnamiidda ja čáziide mat leat sámi kultuvrra vuodđun. Golbma ráđdehusa namalassii dovddastit, ahte dan duohtadili, ahte sámit leat historjjá čađa gillán eahpevuoiggalašvuodain eaige leat adnojuvvon seammaárvosaš álbmogin, galgá váldit vuhtii go sámi álbmoga boahhte-vaš sajádat mearriduvvo.

Iežaset oasis sámedikkat ee. celket iežaset oaidnun, ahte riikkaid rájitet eai galgga hehttet sámi álbmoga oktasašvuoda vaikko

dat dál orruge sierra riikkain. Dasa lassin sámedikkat čalmmustit dehalášvuoda gudnejahttit sámi álbmoga vuoigatvuoda iešmearrideapmái – sierra álbmogin. Sámedikkat bidjet maiddá ereñoamáš deattu dasa, ahte sámiin leat vuoigatvuodát daidda eanan- ja čáhceviidodagaide oktan luondduvaljiiguin mat leat *Sápmi*, sámiid ruovttueanan. Viidáseabbot sámedikkat gávnnaht, ahte sámit dáhttot eallit oktan álbmogin soahpamušriikkaid rájiid siste.¹⁵

4.2 Geavatlaš artihkkalat

4.2.1 Sámekonvenšuvnna ulbmilat

Artihkkal 1 muitala sámekonvenšuvnna guokte váldoulbmila. Artihkkala 1 mielde konvenšuvnna vuosttas ulbmil lea nannet ja sihkkarastit sámiid olmmoš- ja eará vuoigatvuodaid ja vuodđofriddjavuodaid. Dasa lassin sámekonvenšuvdna sihkku eret, dahje goit láivuda, nu guhkás go vejolaš daid hehttehusaid, maid sámiid historjjálaš guovllu dál juohkki riikkaráját dagahit sámiide.

4.2.2 Gážaldat das, gean galgá atnit sápmelažžan, ja dokko bokte vuoigatvuodaid eaiggádin, sámekonvenšuvnnas

Artihkkal 2 nanne, ahte sámit leat eamiálbmot dan golmma riikkas.¹⁶

Go sámekonvenšuvdna lea vuoigatvuodaid konvenšuvdna¹⁷, das lea dárbu meroštallat gii – earret sámi álbmoga

¹⁵ Dán cealkagis sáhtta orrut leamen unnán mearkkašupmi ja sámedikkiid sávaldaga bidjat dan sin láidehusoassái sáhtta leat váttis ipmirdit. Cealkaga galggašii ipmirdit riikkaid guovlluid integritehta prinsihppa konteavsttas. Eamiálbmotjulggastusproseassa marjimus jagiin okta dain vearrámus gizzuášiin leamaš gážaldat das, juosgo, ja juos de mo dalle, riikkaid guovlluid integritehta vuodđojurdda galggašii oidnot eamiálbmotjulggastusas. Dát cealkka, mas sámedikkat celket, ahte sámiin lea áigumuš eallit oktan álbmogin soahpamušriikkain iešalddes fuolaha guovloguovdasaš integritehta gážaldagas sámekonvenšuvnnas.

¹⁶ Buot golbma soahpamušriikka leat sierra vugiiguin dovddastan sámiid sajádaga eamiálbmogin. Otnábeavve ii oktage duođas šiitte sámiid sajádaga eamiálbmogin Suomas, Norggas ja Ruotas. Dasa lassin oktage eará etnikkalaš joavku dán golmma riikkas ii leat ovdanbuktán duođastusaid iežas eamivuodas dan muddui ahte dat livččii lean lean lahkage dohkkehahtti, vaikko kvena olbmot Davvi-Suomas ja –Norggas leat dahkan diekkár gáibádusaid. Vaikko dat ii leatge duodalaččat šiitojuvvon, ahte sámit leat just eamiálbmot soahpamušriikkain, áššedovdijoavku goit anii dárbbalažžan cealkit dán sámi vuoigatvuodaid dáfos vealtameahtun vuodđoáši birra.

¹⁷ Geahča lohku 3.2 ovddabealde.

daninassii¹⁸ - návddáša konvenšuvnnas mearriduvvon vuoigatvuođain. Nuba artihkkal 4 meroštallá gean galgá atnit sápmelažžan konvenšuvnna mielde. Juo álggu rájis ráđdehusaid ovddasteaddjit áššedovdijoavkkus celke, ahte sámiiid ovddasteaddjiid duohkin vuosttamuzžan ferte leat mearridit, geaid berre atnit sápmelažžan sámekonvenšuvnnas. Das šattai okta dain váddáseamos artihkkaliin soabadit olles sámekonvenšuvnnas. Sámiiid ovddasteaddjit duođaid rahče fidnet áigái meroštallama. Artihkkal 4 fidnii loahpalaš hámis easkka dán golmma jagi proseassa áibbas loahpas, ja vel dallege oktage sámiiid ovddasteaddjiin ii lean erenoamáš duhtavaš loahppabohtosii. Gánske dán sáhtttá váldit mearkan dasa, man álki iešmearridanvuoigatvuođa lea ollašuttit geavadis...

Artihkkal 4 vuodđduuvvá vuosttasin sámegeiela máhttui kriteran mearridit, gii lea dohkálaš jienastit samedikki válggain, muhto lasiha vel nuppi kriterana; maiddáid daid olbmuid, geat eai deavdde giellakriterana, muhto doibmet aktiivalaččat sámii boazodoalus¹⁹, berre atnit sápmelažžan sámekonvenšuvnna mielde.²⁰

4.2.3 Iešmearridanvuoigatvuohta

Nugo juohke okta guhte lea čuvvon manjimuš jagiid ságastallama eamiálbmotvuoigatvuođaid birra diehtá, eamiálbmotovddasteaddjit ja earát atnet iešmearridanvuoigatvuođa gánske buot vuodđoleamos eamiálbmotvuoigatvuohtan. Ja duođaidge eamiálbmogiid ovddasteaddjit leat mángii deattuhan, ahte iešmearridanvuoigatvuođa dovddasteapmi lea eaktun sin buot eará olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđofridjovuodaid beaktilis geavaheapmái.

Sámiiid ovddasteaddjit fas celke áššedovdijoavkku áibbas vuosttas čoahkkimis, ahte sámekonvenšuvdna ferte dovddastit sámii álbmoga vuoigatvuođa iešmearrideapmái vai dat livččii dohkkehahtti sámii ovddasteaddjiide. Ráđdehusaid ovddasteaddjit ledje maiddáid miehte-

mielalaččat dán cealkámušsii. Vuosttas bargojagis áigge áššedovdijoavku bijai viehka olu áiggi prinsihpalaš ságastallamiidda iešmearridanášši birra. Stuorámuš oassi ovttat lahtuin maiddáid dutkkai ášši iehčanassii áššedovdijoavkku čoahkkimiid gaskkas. Viidáseabbot áššedovdijoavku nammadii lahtuidis gaskavuodas unna joavkku²¹ ráhkadit čielggadusa, mii guorahallá dálá álbmotrievtti oavila eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa hárrái. Nuba ii leatge savisteapmi dadjat, ahte iešmearridanášši hálddašii áššedovdijoavkku barggu álgomuttus. Buot lahtuide lei čielggas, ahte áššedovdijoavku oavil das, leatgo sámiiid álbmot mas lea iešmearridanvuoigatvuohta, livččii stuorra váikkuhus sámekonvenšuvnna olles ráhkadussii. Ja dattetge áššedovdijoavkkus eai lean goasge garra digáštallamat iešmearridanášši birra. Almmá liiggás ságastallamiid haga áššedovdijoavku šattai ovttamielalažžan dan hárrái, ahte sámiiid duođaidge leat dakkár álbmot guhte návddáša iešmearridanvuoigatvuođas, ja nu maiddáid sámekonvenšuvdna ferte huksejuvvot dan vuoddu ala.

Nuba áššedovdijoavku šiehtai sámekonvenšuvnna deháleamos artihkkala 3 birra viehka álkket. Artihkkal 3 cealká, ahte sámiiid álbmogin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Dat ahte artihkkal 3 deattuha, ahte sámiiid návddašit iešmearridanvuoigatvuođa “álbmogin”, jáhkkinis dahká veadjemeahtumin figgahit, ahte sámiiid návddašan iešmearridanvuoigatvuohta livččii mannulahká sierralágan iešmearridanvuoigatvuohta go mii eará álbmogiin lea. Dát sáhtttá orrut leamen iešaldes čielga ášši, muhto soames riikkat leat ee. eamiálbmotjulggaštusproseassas cealkán, ahte eamiálbmogiid návddašan iešmearridanvuoigatvuohta lea *sui generis* vuoigatvuohta, man ii galgga sehket almolaš iešmearridanvuoigatvuohtii.²²

Sámekonvenšuvnna artihkkal 3 (1) viehka muddui laktá oktii konvenšuvnnaid siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra

18 Kollektiiva ja oktagaslaš olmmošvuoigatvuođaid hárrái, geahča manjeleabbos logu X.X.

19 Dan hárrái mii sámii boazodoallun oavivilduvvo ii-sápmelaš boazodoalu ektui, geahča logu 4.2.12 manjeleabbos.

20 Dasa lassin maiddáid mánat, geat ieža eai deavdde duoid kriteraid, muhto geain lea vánhen guhte deavdá, sáhttet gáibidit vuoigatvuođa sámekonvenšuvnna mielde.

21 Dát lahtut ledje John B. Henriksen (áššedovdijoavkku jodiheadji Carsten Smith sadjásaš), Martin Scheinin ja dán artihkkala čálli Mattias Åhrén.

22 Dákkár fikkaheamit leat vuoigatvuođalaččat čielgasit hejot vuoddušuvvon, muhto dain sáhtttá leat váttis birgehallet politihkalaččat. Sámekonvenšuvdnaevvtohusa lassin áššedovdijoavku almmustahit duođáš áššebáhpára, mas áššedovdijoavku vuoddušta konvenšuvnna ovttaskas mearrádusaid. Duođáš áššebáhpára sáhtttá geavahit veahkkín sámekonvenšuvnna dulkomis. Artihkkala 3 vuoddušusain sáhtttá fuomášit, ahte áššedovdijoavku nanne, ahte sámiiin lea seammá vuoigatvuohta go earáge

ja ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra oktasaš artihkkala 1 paragrafaid 1 ja 2. Nuba dasa lassin ahte konvenšuvdna cealká sámiin leat vuoigatvuoda iešmearrideapmái dássálaččat eará álbmogiiguin, dat maiddá cealká, ahte dat doallá sisttis vuoigatvuoda mearridit sámiid luondduvaljiid birra. Seammás artihkkal 3 maiddá speadjalastá dan, ahte álbmotriekti lea gánske dihtolahká eahpečielggas dan hárrái, ahte aiddo mat elementtat gullet iešmearridanvuoigatvuhtii dalle go dat geavahuvvo eamiálbmogiid bokte main ii leat iežaset riika, ja ain eahpečielgasut dan hárrái, mo dán vuoigatvuoda galgá ollašuttit. Dát lea oaidnimis das, ahte sámekonvenšuvdna guoddá álbmotrievtti háldui addit viidáseabbot dárkilut rávvagiid das, mii gullá sámiid iešmearridanvuoigatvuhtii. Sámekonvenšuvnna artihkkal 3 gáibida, ahte nu guhkás go dat čuovvu álbmotrievttis, sámiin lea vuoigatvuoha mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami ja ieš hálddašit luondduvaljiidis.²³

Nugo ovddabealde lea gávnnavuvvon, eamiálbmogiid ja stáhtaid ovddasteaddjit nugo maiddá vuoigatvuohatduktit leat dán rádjái eanaš ságastallan dan birra, man viidát iešmearridanvuoigatvuoha gusto eamiálbmogiid bokte. Easka gieskat dán gažaldahkii lea vástiduvvon miehtemielalaččat. Nuba leage lunddolaš, ahte dán rádjái leamaš hui unnán ságastallan dan birra, mo iešmearridanvuoigatvuoda eamiálbmogiid bokte, geain ii leat iežaset riikka, galgá ollašuttit. Go áššedovdijoavku lei bohtán dan bohtosii, ahte sámit leat álbmot, mas lea iešmearridanvuoigatvuoha, dat gárttai goit guoskkahallat dan ášši. Áššedovdijoavku geavahiige eanet áiggi ságastallat iešmearridanvuoigatvuoda ollašuttimis go dán vuoigatvuoda vejolaš leahkimis, ja evttohusat das, mo sámiid

iešmearridanvuoigatvuoda berre ollašuttit, leat olles logu veardde sámekonvenšuvnnas.

Sámekonvenšuvnna logus II (artihkkalat 14-22) mearriduvvo, mo iešmearridanvuoigatvuoda galgá ollašuttit sámiid oktavuodas, vuolgedettiin das, ahte stuorra oasis sámiid historjjálaš guovllus lea dál seahkalas veahkadat.²⁴ Sámi olbmot juogadit otne guovlluideaset kolonijalaš olbmuiguin, geain maiddá lea diedusge iešmearridanvuoigatvuoha. Nuba gažaldahkan šaddá; mo iešmearridanvuoigatvuoda duohtandahkki modealla sáhtta hukset bajás nu, ahte dat diktá guovtti álbmoga, mat dál stuorra mihtus juogadit seammá eana- ja čáhcevuodu, goappásiid geavahit iešmearridanvuoigatvuoda?

Sámekonvenšuvdna dávista máinnašuvvon gažaldahkii fállamiin johtaleaddji skála, mii sakka fállá sámiide molsašuddi muttus váikkuhanvejolašvuodaid mearrádusaid dahkamii, mii lea gitta das man mearkkašahtti iešguhtet ášši lea sámiide. Mađe stuorát mearkkašupmi áššis lea sápmelaččaide, dađe eanet sámiin galgá leat váikkuhanvejolašvuoha áššis, vuolgedettiin dievaslaš mearridanvuoigatvuodas gos ii váldojuvvo ollege vuhtii ii-sápmelaš álbmogat ja boadedettiin dasa, ahte ii-sápmelaš mearrideaddji orgánat dušše addet dieđu ja čilgehusa mearridanproseassa birra.²⁵

Sámekonvenšuvnna artihkkal 14 (1) cealká, ahte guhtege soahpamušriikkas galgá leat sámediggi, mii ovddasta sámiid dan riikkas.²⁶ Artihkkla 14 (3) mielde sámedikkiin galget leat dakkár mearridan- ja oassálastinvuoigatvuodát, mat dahket daidda vejolažžan beaktilit váikkuhit sámiid iešmearridanvuoigatvuoda duohtandahkamii. Artihkkal 15 (1) cealká, ahte sámedikkiin lea vuoigatvuoha dahkat iešrádalaš mearrádusaid buot áššiin, main álbmotriekti dahje sisriikkalaš láhka-

23 Gánnáha goittotge fuomášit sámekonvenšuvnna čielga čujuheapmi iešmearridanvuoigatvuoda resursaollái, mii čielgasit váilu eamiálbmotjuvggastus, mas čujuheapmi resursaollái lea eanetge dušše geažideapmi.

24 Molsašuddi muttus. Sámit ainge ávkástallet osiid historjjálaš sámi guovlluin eanet dahje unnit okto, ja nuppiin sajiin sámit leat čielgasit eanetlohkun. Stuorra osiin sámi historjjálaš guovllus sámit leat goittotge otne vehádsajádagas.

25 Nuppiin sániiguin sámekonvenšuvnna dovddasta, ahte guovtti álbmogis, mat juogadit seammá guovllu, ii leat vejolaš geavahit dievas iešmearridanvuoigatvuoda. Nuppi álbmoga dássálaš iešmearridanvuoigatvuoda gudnejahttin gáibida dávjá dan, ahte goappat álbmot juogadeaba mearridanválddi áššiin, mat gusket ovta álbmogii, muhto leat dehálaččat maiddá nuppi álbmogii.

26 Galgágo sámiid iešmearridanvuoigatvuoda ollašuttit sámedikki vai mannu eará orgána bokte, lea gal duodaidge ášši, man sápmelaččat ieža galget mearridit. Nuba ii livččiige vuogas mearridit dan konvenšuvnnas dahje mannu eará stáhtaidgaskasaš soahpamušas. Unnimustá okta politihkalaš bellodat (ovddádušbellodat Norggas) dán golmma riikkas lea goit evttohan, ahte sámedikki galgá heaittihit. Dán sivas áššedovdijoavku bođii dan bohtosii, ahte sámedikkiid sajádaga sihkkarasti mearrádus bealušta sajis sámekonvenšuvnnas.

ásaheapmi cealká, ahte sámiin galgá leat iešrádalaš mearridanváldi. Ja viidáseabbot artihkkala 16 (2) mielde soahpamušstáhtat eai galgga riepmat dahje miehtat dakkár doaibmabijuide, mat sáhttet mearkkašahtti olu vahágahttit sámi kultuvrra, ealáhusaid dahje servodateallima vuodđoeavttuid almmá sámedikkiid miehtama haga.²⁷ Nuppiin sániiguin artihkkalis 15 (1) golbma stáhta váldet badjelasaš sirdit válddi áššáigullelaš sámedikkiide goas álbmotriekti nu mearrida. Dasa lassin čujuheapmi sisriikkalaš láhkaásaheapmái evttoha, ahte riikkaid parlamenttat berrejit sirdit válddi sámiide maiddái áššiin, main dat álbmotrievtti mielde ii leat áibbas vealtameahtun, muhto goittotge heivvolaš.

Daid áššiid hárrái, mat leat mearkkašahttit sámiide, muhto gusket maiddái ii-sápmelaš olbmuide, sámekonvenšuvdna cealká, ahte dain áššiin dát guokte álbmoga galget dahkat mearrádusaid ovttas ráđđádallanvuogádaga bokte. Artihkkalis 16 (1) boahtá ovdan, ahte áššiin, mat lea hui dehálaččat sámiide, stáhtat galget šiehtadallagoahtit sámedikkiiguin ovdal go áššis mearriduvvo. Sámekonvenšuvdna-evttohusa oktavuodas áššedovdijoavku almmustahttii duogáš áššebáhpára, mas áššedovdijoavku vuodušta juohke mearrádusa konvenšuvnnas (duogášbábir). Nuba duogášbáhpára sáhtta geavahit veahkin konvenšuvnna dulkomis. Duogášbábir čilge, ahte šiehtadallamiin galgá geahččalit ollet ovttamielalašvuhtii.²⁸ Juos ovttamielalašvuolta ii leat vejolaš, stáhtalaš eiseváldi galgá guorahallat, mo das ovdánit. Ii leat vealtameahtun doaibmat stáhta oaivila mielde.²⁹ Ja dasa lassin muite, ahte artihkkala 16 (2) mielde, juos evttohuvvon doaibmabidju dahje láhkaásaheapmi sáhtta mearkkašahtti olu vahágahttit sámi kultuvrra vuodđoeavttuid, sámedikkiin lea álot loahpalaš sátni. Stáhtain lea maiddái geatnegasvuolta addit sámedikkiide

doarvái resurssaid vai dat sáhttet viežžat áššemáhtu jnv. duodalaččat dássalaš šiehtadallamiid čadaheami várás.

Artihkkala 17 (2) mielde stáhtat galget, ovdalگو mearridit áššis, mii guoská sámiide, muhto ii nu mearkkašahtti olu, bidjat ášši sámedikkiid ovdii. Ja artihkkala 17 (1) mielde sámedikkiin lea maiddái vuoigatvuolta ovdasteapmái stáhta lávdegottiin ja sullasaš orgánain go dat gieđahallet sámiide guoski áššiid.³⁰

«Daid áššiid hárrái, mat leat mearkkašahttit sámiide, muhto gusket maiddái ii-sápmelaš olbmuide, sámekonvenšuvdna cealká, ahte dain áššiin dát guokte álbmoga galget dahkat mearrádusaid ovttas ráđđádallanvuogádaga bokte.»

Sámekonvenšuvnna artihkkal 19 cealká, ahte sámedikkít galget ovddastit sámiid riikkaidgaskasaš dilálašvuodain. Nuppiin sániiguin sámekonvenšuvdna deattuha, ahte sámiin lea vuoigatvuolta maiddái iešmearrideami olgguldas ollái.³¹ Dál sámit geavahit olgguldas oli eanaš Sámi Parlamentalaš Rađi (SPR) bokte.³² SPR lea golmma sámedikki vuodđudan orgána, mas sámedikkít ságastallet ja mearridit áššiin, main lea oktasaš mearkkašupmi sámiide dan golmma riikkas, nugo ovdamearkka dihte olgoriikkapolitihkas. Ruošša beale *Sámi* sápmelaččain lea áici sajádat SPR:s. Sámekonvenšuvnna artihkkal 20 nanne, ahte sámedikkít sáhttet vuodđudit diekkár oktasaš orgánaid nugo SPR. Dát lea diedusge viehka čielga ášši. Eanet beroštahtti lea baicce dat, ahte artihkkal 20 ávžžuha stáhtaid sirdit válddi dárbbu mielde maiddái diekkár oktasaš riikkaidgaskasaš sámi orgánaide.

Sámiin lea nugo eará álbmogiinge siviila servodateallin. Artihkkal 21 čuoččuha, ahte stáhtat gudnejahttet sámegilážiid,

27 Artihkkala 36 (3) ja (4) mielde diekkár doaibmabijut sáhttet gáibidit maiddái guoskkahuvvon sámi servodaga ja/dahje olbmuid miehtama, geahča dárkileabbot logus 4.2.11 manjeleabbos.

28 Geahča s. 218 -, (sámegeielat veršuvnnas s. 203 -).

29 Geahča duogášbábir s. 220 (sámegeielat veršuvnnas s. 205).

30 Artihkkala 18 mielde sámedikkít galget maiddái go dat nu mearridit beassat čilget sámiide dehálaš áššiid riikkaid parlameanttaide ja boahtit maiddái gullojuvot riikkaid parlameanttain go dat ságastallet ja mearridit diekkár áššiin.

31 Sámekonvenšuvnna ii goit mange dáhpáhusas sáhte geavahit doarjjagin sámiid gáibádusaid stáhtas luovvananvuoigatvuoda hárrái, geahča dárkileabbot logus 6.3 manjeleabbos.

32 Diedusge maiddái Sámiráđdi lea ovddastan ja ovddasta ainge viidat sámiid riikkaidgaskasaš dilálašvuodain. Sámiráđdi lea goit friddja organisašuvdna (NGO) iige nu sáhte gáibidit leat sámiid formálalaš ovddasteaddji.

orohagaid ja eará báikkálaš sámi áirasiid, ja ráddádallet dárbbu mielde sámedikkiid lassin maiddá daiguin.³³

Loahpa loahpas sámekonvenšuvdna váldá giittehahti modearna oainnu iešmearridanvuoigatvuhtii, ja čuovvu dán áiggi ovdánemiid álbmotrievttis. Dat čuoččuha, ahte sámi álbmogis – earáiguin dássálaš álbmogiin – lea seammá iešmearridanvuoigatvuhta go earáge álbmogiin, mii ee. mearkkaša, ahte sámiid iešmearrideapmái gullá sihke sisskáldas ja olggulddas olli. Sámekonvenšuvnnas ovdanbuktojuvvon iešmearridanvuoigatvuhta lea goit vuoigatvuhta, mii vuodduuvvá eanet etnisitehtii go guvlui, mii dahká dan ollašuhttima váddáseabbon. Sámekonvenšuvdna čujuha ássái goit maiddá ovdanbuktimin oalle konkrehtalaš ja bienasta bitnii evttohusa das, mo iešmearridanvuoigatvuoda berre ollašuttit dáhpáhusas, mas álbmot otnábeaivve juogada stuorámus oasi guovllustis nuppiin álbmogiin, mas lea dássálaččat vuoigatvuhta iešmearrideapmái. Duođalaš teasta boahtá goit dieđusge leat dalle go Suoma, Norgga ja Ruota ráđdehusat ja gielddat duohtandahket sámekonvenšuvnnas dárkkuhuvvon sámiid iešmearridanvuoigatvuoda ollašuttin-ortnega. Ovddit áiggiid vásáhusaid vuodul ii sáhte vuordit, ahte buot ii-sápmelaš institušuvnnat bohtet leat nu miedđasat sámiid iešmearridanvuoigatvuoda gudnejahttima ja ollašuttima jurdagii.³⁴

4.2.4 Viidáseabbot iešmearridanvuoigatvuoda birra; erenoamážit sámiid virolaš vuoigatvuodaipmárdusa ja norpmaid birra

Sámekonvenšuvdna nappo nanne, ahte sámiin lea vuoigatvuhta mearridit iežas servodateallima birra. Juohke servodagas, nu maiddá sámi servodagas, fertejit ráđdet norpmat. Dát norpmat sáhttet leat dieđusge dakkárat, maid sámedikkít ja

maiddá eará fápmuduvvon sámi institušuvnnat ásahtit otnábeaivve. Muhto dasa lassin sámi álbmoga virolaš norpmat ja vuoigatvuodaipmárdus leat dehálaččat mearridettiin mo sámi servodat berre ráđdejuvvot. Nuba sámekonvenšuvnna artihkkal 9, mii dovdomassii čatnasa iešmearridanvuoigatvuhtii, cealká, ahte stáhtat galget áššálaččat vuhtiváldit sámiid virolaš vuoigatvuodaipmárdusa ja norpmaid.³⁵

Buot kultuvrrain, nu stuorábuin go unnibuinge, leat vuoigatvuodavuogádat, mii vuodduuvvá vieruide. Eamiálbmogat eai leat spiehkastat dán dáfos. Virolaš vuoigatvuhta earrána čállojuvvon lánkaásaheamis dušše das, ahte dat lea čielgaseabbot čatnasan álbmoga kultuvrii go čállojuvvon lánkaásaheapmi. Virolaš vuoigatvuhta ii fidne fápmudusas formálalaš lágaid bokte maid lánkaásahančoahkkin jienasta nugo čállojuvvon lánkaásaheapmi fidne. Ovdalge dan leahkin ja sisdoallu boahtá sosiála dohkeheamis.³⁶ Dát erohus okto ii goit vuoigadahte oainnu, ahte eamiálbmogiid virolaš vuoigatvuodavuogádat livččii unnit «mávssolaš» vuhtiváldit go vuoigatvuodavuogádat, mii vuodduuvvá váldooasis čállojuvvon njuolggadusaide. Eamiálbmogiid virolaš vuoigatvuoda ja stáhtaid čállojuvvon lánkaásaheami gaskkas ii leat leamen miige mearkkašahtti erohusaid. Nuba ii leat jierpmálaččat vejolaš figgahit, ahte okta vuoigatvuodavuogádat livččii *per se* vuolitárvosas nuppi ektui. Dákkár oaivila váldin manašii duođaidge njuolga dan vuostá, ahte dovddastit dan guovtti álbmogis mat dál juogadit seammá guovllu leat guktuin iešmearridanvuoigatvuoda.

Nugo ovddabealde lea ovdanbuktojuvvon, olles sámekonvenšuvdna vuodduuvvá dan ala, ahte sámit leat dakkár álbmot, mas lea iešmearridanvuoigatvuhta. Dan geažil ii sáhtege atnit earágo váidalahttin, ahte dát oaivil ii dievaslaččat

33 Sámedikkít leat duođaidge ođđa, modearna hutkosat, eaige leat čatnosis sámi servodaga vieruiduvvon ráhkadussii. Árbevirolaččat mearrádušat dahkkojuvvojedje sámi servodagas báikkalaččat siiddain. Oassi siidaráhkadusas lea ain dál anus.

34 Nugo dalán manjeleabbos sáhtá oaidnit, ii oba sámekonvenšuvdna iešge dievaslaččat gudnejahtiežas oainnu iešmearrideamis go dat ii gáibit ii-sápmelaš duopmostuoluid, hálddahuseiseváldiid ja lánkaásaheadjiid gudnejahtit sámi virolaš norpmaid.

35 Sáhtá gal ákkastallat, ahte sámiid virolaš norpmaid gieđahalli ártihkkal lea biddjon boastto sadjái sámekonvenšuvnnas, ja ahte dat berrešii leat ovdalge iešmearridanlogus.

36 Leat leamen dieđusge ovdamearkkat maiddá dakkár vuoigatvuodavuogádagain, mat leat virolaš vuoigatvuoda ja čállojuvvon lánkaásaheami seaguhusat. Juos sámit sámekonvenšuvnna ratifiserema manjja ovddidit vuoigatvuodavuogádaga, mii seaguha sámedikkiid ásahan dalá norpmaid ja sámiid virolaš norpmaid, mat leat gárggiidan mánggaid sohkaoluovaid áigge, dat duođaidge boadášii dahkat ovdamearkka dakkár vuoigatvuodavuogádagas, mii lea čállojuvvon lánkaásaheami ja virolaš vuoigatvuoda seaguhus.

boade ovdan konvenšuvnna artihkkalis 9, mii giedahallá sámiid virolaš norpmaid ja vuoigatvuodalaš nana jáhkuid. Dade bahábut go ná lea, dat ii galggašii boahtit menddo vuorddekeahttá. Ovddabealde ovdanbuktojuvvon sivaid geažil eamiálbmotovddasteaddjiide leamaš hui dehalaš fidnet sin virolaš vuoigatvuodavuogádagaid dovddastuvvot ja gudnejahttojuvvot. Dat lea goit čájehan leat earenomáš váttis fidnet árbevirolaš ii-eami juristtaid (ja politihkalaš ovddasteaddjiid) dohkkehit, ahte dihto geográfalaš guovllus sáhttet – ja duodaid galgetge dalle go guokte álbmoga juogadit seammá guovllu – leat mánggalagan vuoigatvuodavuogádagat. Árbevirolaš juristtain orru leamen vuoinjalaš caggi dán jurdaga vuostá, vaikko dat lea ollásit duohtandagahahtti, iige leat oba dramáhtalašge ášši váldit atnui ortnega, mii gudnejahtá guokte dahje eanet vuoigatvuodavuogádagaid, go beare livččii politihkalaš dáhttu dasa.

Linjás dainna mii ovddabealde lea daddjon sámi ovddasteaddjit rahče sakka dan ala, ahte sámekonvenšuvdna livččii ávžžuhan ii-sámi lánkaásaheaddjiid, duopmostuoluid ja hálldahusa eiseválddiid dievaslaččat gudnejahttit sámi virolaš ja eará norpmaid, muhto eai lihkosmuvvan jáhkíhit stáhtaid nammadan ovddasteaddjiid. Boađusin lei, nugo dávjá dákkár dáhpáhusain, kompromissa. Artihkkal 9 (1) gáibida, ahte soahpamušstáhtat galget čájehit soahppevaš árvusátnima sámiid vuoigatvuodai pmárdussii, vuoigatvuodalaš árbevieruide ja virolaš norbmaide. Artihkkal 9 (2) geatnegahtá stáhtaid, ovdalgo dat ásahit lágaid áššiin maidda sáhttet goskat sámiid virolaš norpmat, čielggadit man muddui diekkár virolaš norpmat leat leamen. Juos čielggadeapmi čájeha, ahte sámi virolaš norpmat gusket dan áššái, maid lánkaásaheapmi giedahalašii, de lánkaásaheaddji galgá viidáseabbot guorahallat, berrego lánkaásaheamis váldit vuhtii dáid virolaš norpmaid. Dasa lassin artihkkal 9 (2) gáibida, ahte maiddá ii-sámi duopmostuolut ja hálldahusa eiseválddit

galget iežaset geavadis soahppevaččat árvvusatnit sámi virolaš norpmaid.

Loahpa loahpas sámekonvenšuvdna gáibida sámiid virolaš vuoigatvuodavuogádaga gudnejahttima dihto muddui. Dattetge dat guođdá oalle sakka ii-sámi institušuvnnaid hálldui mearridit, man muddui dat galget dovddastit sámiid virolaš norpmaid. Nugo ovddabealde lea čilgejuvvon, álbmoga vuoigatvuodavuogádaga vuhtiiváldin lea čavgadit čatnosis álbmoga vejolašvuhtii hárjehit dan iešmearridanvuoigatvuoda mangelahkáii jierpmálaččat. Nuba mun oaivvildan, ahte go áššedovdijoavku árvala dakkár artihkkala 9, mii ii gáibit sámiid vuoigatvuodavuogádaga vuhtiiváldima, dat njuolgut manná iežas oaiviliid vuostá sámi iešmearrideami hárrái.³⁷

4.2.5 Vealatkeahtesvuohta ja stáhtaid geatnegasvuođat riepmat positiva doaimmaide

Nugo eanaš eamiálbmogat, juos juo eai buot, de sámitge leat historijálaččat gillán vearrivuodain, eaige leat álot ádnojuvvon olmmošárvvu ja vuoigatvuodaid dáfos dássálaš álbmogin daid eará álbmogiid ektui, mat orrot Fennoškandinávias ja Guoládagas. Vaikko oahpat náliid sierárvosašvuođas leatge otnábeaivái hilgojuvvon, sámit ainge gillájit vássán vuogádagaid bázahusain ja vealahuvvojit olles áiggi. Dát lea ee. duodaštuvvon buot riikkaid bokte main sámit orrot, go ON orgánat leat mángii nimmoran daid das, mo dat giedahallet sámiid. Dat dilli, ahte sámit ainge gillájit vealaheamis, leage váldosivva dasa, ahte sámekonvenšuvdna adnojuvvui dárbbášlažžan.

Vaikko áššedovdijoavku leige oalle muddui ovttaoavilis dan duogázis mii ovddabealde lea čilgejuvvon, das ledje sierralagan oaivilat dan hárrái, mo dat áššedilli galggašii oidnot sámekonvenšuvnna. Álgoálggus sámi ovddasteaddjit dolle gitta das, ahte máinnašupmi vássán vearrivuodaid birra gálggašii leat sámekonvenšuvnna geavatlaš oasis, muhto viehka árrat duhte dasa, ahte máinnašupmi

37 Eamiálbmotjulggaštus giedahallá eamiálbmogiid virolaš vuoigatvuodavuogádagaid heivvoleabbot. Omd. artihkkal 5 eaktuda, ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuota hárjehit ja nannet sin vuoigatvuodavuogádagaid, ja artihkkala 34 mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuota ovddidit ja doalahit iežaset vuoigatvuotaortnegiid ja –vieruid.

historjjálaš eahpevuoiggalašvuođaid birra láidehusoasis livččii doarvái.³⁸

Álgu rájis áššedovdijoavku šiehtai das, ahte sámekonvenšuvnnas galggašii leat artihkkal, mii cealká, ahte sámiin lea vuoigatvuohta leat almmá vealaheami haga, ja ahte stáhtain leat dihto geatnegasvuođat riepmat positiva doaimmaide dán vuoigatvuođa ollašuttima várás. Dan birra ledje goit viehka stuorra ságastallamat, mo dán almmolaš šiehttamus galggašii čállit sámekonvenšuvdnii. Ságastallamiid loahppaboáduš oidno artihkkalis 7, mii cealká, ahte sámi álbmot ja oktagas sápmelaččat eai galgga vealahuvvot, ja mii geatnegahtá stáhtaid dárbbu mielde riepmat doaimmaide mat duohtandahket konvenšuvnnas ovdanbuktojuvvon vuoigatvuođaid.

Mun in leat áibbas duhtavaš artihkkalii 7 dan hámis go dat bođii sámekonvenšuvdnaevttohusa loahpalaš veršuvdnii. Dán áiggi álbmotriekti čielgasit nanne, ahte vuodđovuoigatvuohta leat almmá vealaheami haga ii mearkkaš dušše dan, ahte seammalagan áššiid galgá meannudit seammalahká, muhto maiddá dan, ahte sierralagan áššiid galgá meannudit sierralahká. Nuba eanaš stáhta doaimmat, maid dábálaččat gohčodit postiva dahje sierrameannudeapmin, dahjege molssaevttolaččat miehtemielalaš doaimman, eai duohtavuođas leatge sierrameannudeamit. Ovdalge dat leat dušše beare rivttes dulkomat vealaheami gildosis. Mu mielas dán livččii sáhtán buktit buorebut ovdan sámekonvenšuvnnas. Juohke dáhpáhusas geavatlaš čuovvumušat dihto sátnehámi válljemis ovdal nuppi sátnehámi eai veaje leat nu dehálaččat, ja maiddá duogášbábir čilge, ahte artihkkala 7 galgá ipmirdit álbmotrievtti čuovggas, vuoigatvuohta vealakeahtesvuhtii doallá sisttis maiddá vuoigatvuođa dasa, ahte sierralagan dilit meannuduvvojit sierralahká.³⁹

Ferte goit fuomášit, ahte artihkkal 7

čielgasit cealká, ahte ii dušše oktagas sápmelaččain muhto maiddá sámiin álbmomin lea vuoigatvuohta vealakeahtesvuhtii. Dát lea mearkkašanveara danin go soamis sáhtá figgahit, ahte vuoigatvuohta vealakeahtesvuhtii lea dušše individuála, muhto ii kollektiiva, vuoigatvuohta.

4.2.6 Sámiid historjjálaš guovllu juohkki riikkarájiid sámiide dagahan váttisvuođaid jávkadeapmi

Sámit leat ásaiduvvan iežas našuvdnan Fennoskandinávias ja Guoládagas olu ovdal go ii-sápmelaš veahkadat fárrii dohko ja gulul ásaiduhtii daid guovlluid ja manjeleabbos gesii dálá riikkarájiid.⁴⁰ Nugo ovddabealde lea gávnnavuvvon, dát guovllut leat *Sápmi*, sámiid ruovttueanan.⁴¹ *Sápmi* lea našuvdna, mas ii leat iežas riika dahje riikkarájit, muhto mas leat oktasaš historjá, kultuvra ja giella sihke oktasaš árbevirolaš ealáhusat.⁴² Sápmelaččaide lea oalle dehálaš deattuhit dan duogáža, ahte sámit leat okta álbmot, man čatná oktii dan iežas kultuvra, giella ja historjá, ja mii eallá guovlluin main sii leat doloža rájis okto orron ja mainna sii leat okto ávkkástallan, ja ahte riikkarájit eai galggaše hehttet sámiit oktiigullevašvuođa.⁴³

Sámiid politihkalaš dáhttu ja figgamušat leat okta ášši, ja earáid hábmen reálapolithkka fas áibbas eará. Duohtavuođas dat ášši, ahte riikkarájit dál juhket *Sámi*, dagaha viehka olu váttisvuođaid sámiide. Ná lea eandalii daid sámiid bokte, geat orrot Ruošša beale *Sámis*. Sovjetlihtu áigge Ruošša beale *Sápmi* lei sakka sirrejuvvon dan eará osiin. Muhto maiddá otno ovdamearkka dihte visumaid gáibideapmi ja gálvvuid fievrrideami ráddjen Ruošša ráji badjel dahká Ruošša siskobeale ja olggobeale sámiid gaskasaš vuorováikkuhusa sakka lossadeabbon go maid dat lea davviriikkaid gaskkas. Daningo Ruošša federašuvdna ja Ruošša beale *Sámis* orru sápmelaččat eai leat

38 Geahča lohku 4.1 manjeleabbos.

39 Geahča s. 204 manjeleabbos.

40 Ii leat vel čájejuvvon dárkkilit, goas sámit bohte daidda guovlluide, muhto dat orru leamen čielggas, ahte sii orro eanaš osiin Sámis jagi O o.Kr. rájis. Vuosttas bajás merkejuvvon oktavuodát ii-sápmelaččaide ja sámiid gaskkas leat jagis 890, muhto sáhte gollat moanat jahkečuodit ovdalge oktavuodát šadde jeavddaleabbon. Rájjat dálá Norgga ja nuppe dáfos dálá Suoma ja Ruota gaskkas gessojuvvojedje 1751. Suopma ja Ruotta mearridedje oktasaš rájá 1810 ja Norga ja Ruošša dahke dan seammá 1826. Jagis 1833 vuodđuduvvui manjmuš rádjá Sámi čađa, namalassii gaskkal Suoma ja Ruošša.

41 asa lassin *Sápmi* mearkkaša sámielias sámi olbmo.

42 Dás fuolakeahtá *Sápmi* lea maiddá ruoktun mearkkašahhti kultuvrralaš variašuvnnaide ja maiddá árbevirolaš ealáhusaid variašuvnnaide.

43 Geahča omd. Áres Ruota beale Sámis jagis 1986 dollojuvvon Sámiid 13. konfereansa dohkkehan politihkalaš prográmma.

vel sámekonvenšuvnna oassebealit, dát ártihkkal ii boađe goit guoskkahit dán áššái dađe eanet. Muhto riikkarájit dagahit viehka olu váttisvuodaid maiddáí Fennoskandinávia sierra riikkain orru sámiid gaskasaš vuorrováikkuhussii.⁴⁴ Nugo ovddabealde logus 4.2.1 lea gávnnavuvvon, sámekonvenšuvnna lea sámiid vuoigatvuodaid eamiálbmogin deattuheami lassin maiddáí nubbi váldomihttomearri; jávkadit dahje unnimustá geahpedit daid váttisvuodaid, maid sámiid historjjálaš guovllu juohkin dál riikkarájiiguin dagaha sámiide. Válđoáššis artihkkalat 10-12, 25 (2) 2 momeanta ja 43 duohtandahket sámekonvenšuvnna nuppi mihttomeari.

Artihkkala 10 mielde soahpamušriikat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin harmoniseret daid lánkaásahemiid ja eará reguleremiid, mat leat dehálaččat sámiid riikkarájiid rasttildeaddji doaimmaide.

Artihkkal 11 gáibida stáhtaid mearridit doaibmabijuid dahkandihte álkkibun sámi ealáhusaid hárjeheami rastá riikkarájiid dainna lágiin ahte jávkadit hehttehusaid, mat vuodđuduvvet sámiid riikkavulošvuhtii dahje ássanbáikái dahjege mat muđui bohtet das, ahte dálá *Sápmi* lea juogaduvvon riikkarájiiguin. Viidaseabbot stáhtat galget geahččalit dahkat kultuvrralaš fáladagaid vejolažžan sámiide dan riikkas gos sii orrot fuolakeahtá sin riikkavulošvuodas. Artihkkal 12 gáibida ahte stáhtat galget mearridit doaibmabijuid vai dán golmma riikkas orru sámiin lea vejolašvuolta oažžut oahpahusa ja sosiála ja dearvasvuodabálvalusaid dan riikkas, gos dat lea vuogáleamos.⁴⁵

Artihkkala 25 (2) 2 momeantta mielde sohpamušstáhtat galget ovttasráđiid sámedikkiiguin ovddidit riikkarájiid rasttildeaddji ovttasbarggu daid medialágádusaid gaskka, mat fálet mediabálvalusaid sáme-gillii.

Artihkkal 43 giedahallá ovtta stuorra riidoášši sámi guovlluin; boazodoalu hárjeheami rastá riikkarájiid. Dasa lassin ahte gažaldat das, man viidodagas badjeolbmuid galgá diktít geavahit guohtumiid nuppi riikka bealde go gos son orru, dagaha digástallamiid sápmleaččaid ja ii-sápmelaččaid gaskkas, dat dagaha alelassii konflikttaid maiddáí sámi servodaga siste. Dálá dilli lea guhkes historjjálaš proseassa boadus iige dan leat vejolaš čielggadit dárkileabbot dán čállošis. Dattetge oanehaš geahčastahkii lea dárbu vai ipmirdivččii artihkkalis 43 giedahallon váttisvuoda.

Nugo ovddabealde lea gávnnavuvvon, *Sámi* juogadeaddji rájit leat gessojuvvon eanaš 100 jagi áigodagas, mii bisttii 1700-logu beallemuttus 1800-logu beallemuddui. Álggos dát rájit čuhce unnán boazodoalliide, geain lei lohpi jámma rasttildit ráji bohccuineasetguin. Ovdamearkka dihte dalle go Dánmárku⁴⁶ ja Ruotta 1751 vuodđudedje ráji Norgga ja Ruota gaskii, dat *Lappkodicillen*⁴⁷ namain gohčoduvvon rádjesoahpamuša lassebeavdegirjii celke, ahte sámit galge ain beassat geavahit daid guohtoneatnamiid goappat bealde ráji, maiguin sii leat virolaččat ávkkástallan. 1800-logu beallemuttus ii-sápmelaččaid doaladumit boazodollui oppalohkái goittotge rivde vašaneabbon, ja riikkarájit okta nuppi manná giddejuvvojedje bohccuid hár-rái. Suoma ja Norgga gaskasaš ráđji giddejuvvui boazodoalu dáfos 1852 ja Suoma ja Ruota gaskasaš ráđji fas 1888. Nugo ovdalis gávnnavuvvui Norgga ja Ruota ráji oasil, *Lappkodicillen* dáhkidii boazodoalliide ainge lobi beassat árbevirolaš guohtoneatnamiidda goappát bealde ráji. Erenoamážit Norga hálidii goit gáržžidit “ruottelaš” boazodoalliid johtima Norgga beale *Sámi* guohtoneatnamiidda, ja jagis 1919 lihosmuvai fidnet Ruotain

44 Váttisvuoda govvena dihte sáhtá buktit moadde ovdamearkka. Vuoigatvuolta rasttildit riikkarájiid bohccuiguin lea garrasit ráddjejuvvon, mii dagaha hehttehusaid boazodollui. (Dán ášši birra eanet maŋjeleabbos.) Nugo ovddabealde lea gávnnavuvvon, sámit earránit kultuvrralaččat birastahtti olbmui ja omd. hupmet sierralagan giela, muhto sii leat viehka unnán lohkomeari dáfos. Nuba ovtta bealde ráji eai soaitte leat doarvái olu sámi olbmot fidnen dihte sierra sámeluohká skuvlii dahje sierra sámeossodaga dikšunlágádussii. Dattetge juos goappát bealde ráji leahkki sámi olbmot rehkebastojuvvojit oktii, sii sáhttet leat doarvái olu hüksendihte diekkár bálvalusaid. Bohccobiergu, guoli ja eará sámi gálvvuid fievrreamis riikkarájiid rastá leat duollut ja eará ráddjehusat. Lunddolaš sámiid geažil riikkarájiid rasttildeaddji náittoslihtut leat sámiin dábálaččat, vaikko omd. sámi nissonii ii soaitte leat ekonomalaččat jierpmálaš iige hálddahaslaččat vuogas riegeahttit eará riikkas go man riikkavuloš son lea. Kultuvrralaš doaimmaid ruhtadeapmi dáhpuhuvvá dábálaččat sisriikkalaččat, go fas sámeigiella ja kultuvra ollet riikkarájiid rastá, eaige dávjá heive bures vejolaš ruhtádanvuogadagaid minstariidda. Ovdamearkkat livčče ain eanet.

45 Fuomáš, nugo ovddabealde logus 3.3 lea gávnnavuvvon, artihkkaliin 11 ja 12 oaivvilduvvon vuoigatvuodát gustojit maiddáí Ruošša beale sápmelaččaide, juos sin ássanbáiki lea ovttas dán golmma soahpamušriikkas.

46 Dan áigge Norga gulai Dánmárkui.

47 Dasa lassin *Lappkodicillen* celkkii maiddáí olu eará sámiid vuoigatvuodaid birra, ja julgastahtti ahte stáhtat galget gudnejahtit sámiid virolaš vuoigatvuodaid ja gávnnavui sámiid leat sámi olbmot. *Lappkodicillen* leage oalle dehálaš áššebábir sámiide. Dat lea muhtimin gohčoduvvon sámiid Magna Cartan.

soahpamuša, mii garrasit ráddjii sámiiid vuoigatvuodaid rásttildit Norgga ja Ruota gaskasaš ráji bohccuineasetguin.⁴⁸ Dán soahpamuša sadjái bodii jagis 1972 odđa soahpamuš, mii goit heittii gustomis jagis 2005. Norga ja Ruotta leat mánggaid jagiid ráddádallan odđa soahpamuša birra mii boadášii jagi 1972 soahpamuša sadjái, muhto ráddádallamat leamaš oalle váddásat ja leamaš dán rádjái almmá bohtosiid haga.⁴⁹

Ovddabealde govvejuvvon dilis čuovvu, ahte dál Suoma ja Norgga gaskasaš ráji rastá eai leat ollege boazodoalloaimmat. Dan sadjái stáhtat leat ceggen rádjeáiddi eastadandihte bohccuid rasttildeamis ráji.⁵⁰ Suoma ja Ruota gaskasaš rádjeguovvluid boazodoalu meroštallá jagi 1925 soahpamuš. Ja rájirasttildeaddji boazodoalloaimmat Norgga ja Ruota gaskkas leat garrasit ráddjejuvvon.

Dilli ii leat lahkage duhtadahti. Guohton-eatnamiid juohkin ii čuovo lunddolaš rájiid. Omd. go váldá Norga-Ruotta dili ovdamearkan, Norgga bealde leat viehka valljis geasseguohtumat go fas Ruota bealde leat olu dálveguohtumin heivvolaš vuovdeguovllut. Sámi árbevirolaš boazodoalu jorru lea sakka gitta das, ahte guktot lea olamuttus. Boadusin dás lea sámi boazodoallu, mii ii leat nu beaktil go muđui dat sáhtášii leat. Ja dasa lassin *Sámi* goanstajuogadeapmi bágge boazodoalliid jodihit boazodoalu vugiiguin, mat eai álot dievaslaččat gudnejahte boazodollui guoski sápmelaš árbevieruid, dábiid ja virolaš vuoigatvuodaid.

Seammás berre muitit, ahte guovlluin, mat rádjegiddemiid ja sápmelaččaid bággo-sirdimiid ovdal gulle árbevirolaččat man nu sámesiiddi, nuppit sámesiiddat leat dál doaibman mánggaid jagiid áigge. Ii leat jáhkkimis vejolaš dušše beare vuojehit dáid boazodoalliid eret almmá ahte váldojuvvo vuhtii, manlahkáii sii sáhtášedje das ovddosguvlui hárbjeheht iežaset árbevirolaš ealáhusa. Das fuolakeahtta sámít galggašedje mu oaivila mielde rahčat dan ala, ahte máhccat boazodollui, mas guohtunvuoigatvuodát vuodđuduvvet vieruide eaige čuovo stáhta sahte meroštallamiin. Dán oaivilda maiddáii sáme-konvenšuvdna.

Artihkkal 43 (1) cealká, ahte vierut leat sámiiid boazodoalus maiddáii riikkarájiid rasttildeaddji guohtunvuoigatvuodaid vuodđun.⁵¹ Nuppiin sániiguin boazodoalu oasil sámekonvenšuvdna sihku eret riikkarájiid ja viehka muđui váldá odđásit atnui *Lappkodicillain* vuodđuduvvon ortnega. Artihkkal 43 (2) dasto čilge, ahte sámesiiddat ja -orohagat sáhttet gávppašit gaskaneaset guohtuneatnamiid,⁵² juos atnet dan heivvolažžan.⁵³

4.2.7 Giella- ja čuvgehusláš vuoigatvuodát
Sámekonvenšuvdna artihkkal 23 gárte sámi álbmoga gielalaš vuodđovuoigatvuodaid ja artihkkal 24 jorgala daid vuoigatvuodaid stáhta geatnegasvuohtan. Nuba artihkkal 23 (1) cealká, ahte sámiiin lea vuoigatvuohta geavahit, ovddidit ja ealáskahttit gielaset

48 Rádjegiddemat bággejedje mánggaid boazodoalliid «fárret» nuppi riikii vai beasašedje jámma geavahit árbevirolaš guohtoneatnamiidiset. Dát dagahii dihto guohtoneatnamiidda menddo garra deaddaga, mii bealistis dagahii dan, ahte stáhtat bággošedje sámiiid *Sámi* eará guovlluide. Dáin guovlluin ledje dieđusge juo ovdežis sápmelaččat, mii diehttalas dagahii konflikttaid “boares” ássiid ja boahttiid gaskii. Muhtin guovlluin *Sámi*s dat konflikttaid joatkašuvvet ainge. Rádjegiddemat ja das čuovvun bággoširdimat, mat dagahedje moivviid sámi servodahkii, leat okta dain vearrámuš riikkosiin, maid kolonialisttat leat dahkan sámiiid vuostá.

49 Dán botta Norga lea ovttabealagit cealkán, ahte jagi 1972 soahpamuš gusto Norggas. Ruotta fas lea almmuhan Norgga ovttabealat láhkeamearráduša fámuheapmin, ja cealkán, ahte go odđa soahpamuš ii leat šaddan, de jagi 1751 *Lappkodicillen* boahhtá ohpit fápmu. Leamaš maiddáii sáhka dasge, ahte Ruotta stadvne Norgga Riikkaidgaskasaš duopmostullui dán áššis.

50 Áššedovdjoavkku ovdalmoš Carsten Smith leage ironalaččat gávnahan, Berlina muvrra ravgama manjá sámevuovllu rádjegiddit leat otne áidna nášuvnnaid gaskasaš muvrrat, mat ain gávdnojit Eurohpas.

51 Dasa lassin artihkkal 43 (3) čilge, ahte dákkár vieruide vuodđuduvvi vuoigatvuodát mannet daid riikkaidgaskasaš soahpamušaid ovddabeallái, mat gieđahallet rájirasttildeaddji guohtunvuoigatvuodaid.

52 Dát ii leat odđa ášši. Sámi álbmoga iežas virolaš norbmáin, mat goske boazodollui, ledje dárkilii nuolggadusat guohtuneatnamiid sirdimis sámesiiddas nubbái.

53 Áššedovdjoavkku dohkkehii artihkkala 43 measta almmá ságastallamiid haga. Artihkkal 43 dan hámis go dat dál lea sámekonvenšuvnna čállojuvvui dalán dan čoahkkima manjá, man áššedovdjoavkku doalai skábmamánus 2004 ovtta Norgga/Ruota ráddádallanjoavkkuin, mii barggai vejolaš odđa soahpamušain rájirasttildeaddji boazodoalu birra, mii livččii dasto boahhtán fámuhuvvan jagi 1972 soahpamuša sadjái. (Dát ráddádallanjoavkku, masa gullet sihke stáhta ja sámi ovddasteaddjit, lea das manjá odđa čohkiidusa.) Čoahkkim bijai sámekonvenšuvnna áššedovdjoavkku measta šohkkadillái. Go dat lei gullan rádjesoahpamuša ráddádallanjoavkku muhtin lahtuid oaivillid, sámekonvenšuvnna áššedovdjoavkku ovttajenalaččat mearridii vealtameahtumin bidjat sámekonvenšuvnna artihkkala, mii deattuha dan vuodđoášši, ahte sámi boazodoallovuoigatvuodát álot vuodđuduvvet sámiiid virolaš atnui, maiddáii dalle go boazodoallu hárbjeheht rastá riikkarájiid. Dat dilli, ahte sámi ovddasteaddjit sáhttet ákkastallat dán vuodđoášši vuostá ja dan vuodul oaivvildit, ahte ráđji galgá ainge leat viehka giddejuvvon, lea mu mielas sakka váidalahtti. Juos mii sámít ieža láhppogoahtit dan doaladumis, ahte vuoigatvuohta min árbevirolaš eatnamiidda, čáziide ja luonduvaljiide vuodđuduvvá sámiiid árbevirolaš atnui, mii leat mu mielas mannamin viehka váralaš luotta ala. Dan ahte mii eat leat meinnestuvvan ollet soahpamušii rájirasttildeaddji boazodoalu birra Norgga ja Ruota gaskkas, ii sáhte govvet earálahkáii go ahte dat lea sámi álbmoga meattáhus. Nugo ovddabealde lea gávnahuvvon, lea duohta, ahte dálá dilli lea čuovvumuš dološ kolonialistaolbmuid riikkosiin sámiiid vuostá. Muhto lea maiddáii duohta, ahte juos mii sámít ieža sáhtášeimmet soabadit rájirasttildeaddji boazodoalloáššis, lea oalle jáhkehahtti, ahte Norga ja Ruotta eai boadáše vuostálastit ášši čoavdima sámiiid evttohan vugiin. Nuppiin sániiguin dat leat mii sámít, geat eat bastte čoavdit min siskkáldas áššiid. Nuba dát lea nubbi ovdamearka das, ahte nu sáhahtti iešmearridanvuoigatvuoda ollašuttin ii leat álot dušše guolbanis váccašepmi. Ja mun geardduhan, ahte guohtuneatnamiid árbevirolaš juohkima máhcaheami ferte bargat gulul lávki ain hávil, ja álot ferte máiddái guorahallat duodalaččat daid boazodoalliid vuoigatvuodaid ja beroštumiid, geat leat fárrin dihto guohtunguovlluide rádjegiddemiid geažil.

ja árbevieruideaset. Artihkkala 23 (2) mielde sámiiin lea maiddá vuogiatvuotta mearridit ja bisuhit iežaset persovnnalaš ja geográfalaš namaid ja fidnet daidda almmolaš dohkkeaheami. Artihkkal 24 dasto bealistis mearrida, ahte stáhtain lea geatnegasvuotta aktiivalaččat ovddidit artihkkalis 23 máinnašuvvon vuogiatvuodaid. Erenoamážit stáhtat galget sihkkarastit, ahte sámegiela sáhtta geavahit duopmostuoluid ja hálddahuseiseválddiid luhtte sámeguovlluin⁵⁴ ja galget ovddidit sámegiela girjjálašvuoda almmustahttima. Artihkkala 25 mielde stáhtat galget ráhkadit dakkár birra, ahte dat fuolaha sorjjasmeahtun sámii mediapolitihká.⁵⁵ Viidáseabbot stáhtat lea geatnegasat sihkkarastit, ahte sámegiela sáddagiid sáhtta sáddet radios ja TV:s, ja galget maiddá ovddidit sámegiela aviissaid almmuheami. Ja dehálaš lea, ahte artihkkal 24 (4) deattuha, ahte artihkkalis 24 oaivvilduvvon vuogiatvuodát gustojit maiddá sámegiela unnit geavahuvvon suopmaniid bokte ja artihkkala 25 (3) mielde maiddá sámii media galgá dahkat vejolažžan sámegiela unnit geavahuvvon suopmaniid bokte nu guhkás go dat lea vuogálaš.⁵⁶

Artihkkal 26 cealká, ahte sámii olbmuid oahpahusa galgá heivehit sin kultuvrralaš duogáži. Seammás sámekonvenšuvnna giella- ja oahpahusvuogiatvuodaide guoski mearradusat almmolaččat sirrejit sámiiid, guhtet orrot sámeguovllus ja guhtet orrot sámeguovllu olggobealde.⁵⁷ Nuba artihkkala 26 (1) mielde sámeguovllus orru sámiiide galgá fállat sámegiela ja sámegiela oahpahusa. Maiddá muđui oahpahusa galgá heivehit sin kultuvrralaš duogáži ja dan galgá organiseret nu, ahte dat láchá vuodu buot dási joatkkaoahpuide. Seammás oahpahusa galgá goit organiseret nu, ahte dat dahká árbevirolaš sámeealáhusain doaibmi sámiiide vejolažžan joatkit sámiiid árbevirolaš eallinvugiin

seammás go leat skuvllas. Artihkkal 26 (2) dasto mearrida, ahte sámeguovllu olggobealde orru sámii mánáin ja nuorain galgá leat vejolašvuoda sámegiela oahppamii ja maiddá sámegiela oahpahussii nu viidat go dan sáhtta atnit heivvolažžan.⁵⁸ Artihkkala 26 (3) mielde stáhtat galget válbmet našunála oahppoplánaid ovttarádiid sámedikkiiguin sihkkarastin dihte, ahte oahppoplánat leat heivehuvvon sámiiid kultuvrralaš duogáži ja sierra dárbbuide.⁵⁹

4.2.8 Dearvvasvuoda- ja sosialbálvalusat

Nugo gillii ja kultuvrii guoski mearradusat nu maiddá sámekonvenšuvnna artihkkalat, mat gusket sámiiid vuogiatvuhtii sin kultuvrii heivehuvvon dearvvasvuoda- ja sosialbálvalusaide, leat sierralaganat árbevirolaš sámeguovllus ja dan olggobealde orru sámiiid bokte. Nuba artihkkal 29 (1) geatnegahtta stáhtaid ovttarádiid sámedikkiiguin fuolahit, ahte dearvvasvuoda- ja sosialbálvalusat sámeguovllus leat organiserjuvvon nu, ahte dat sihkkarastet dáid guovlluid sámiiide dearvvasvuoda- ja sosialbálvalusaide, mat leat heivehuvvon sin gielalaš ja kultuvrralaš duogáži. Ja artihkkal 29 (2) mearrida, ahte maiddá sámeguovllu olggobealde dearvvasvuoda- ja sosialbálvalusain galgá váldit vuhtii sámii olbmuid gielalaš ja kultuvrralaš duogáza.

4.2.9 Sámi mánát, nuorat, nissonat ja boarrásat

Nugo ovdalis logus 4.2.7 lea gávnnavuvvon, sámekonvenšuvnna oahpahussii guoski artihkkaliin leat dihto mearradusat, mat gusket namalassii sámemánáid ja -nuoraid dillái. Muđui sámekonvenšuvnnas váilot measta oalat erenoamážit sámemánáide ja -nuoraide guoski mearradusat. Artihkkal 30, mii lea sámekonvenšuvnnas áidna dievaslaččat sámemánáide ja -nuoraide basuhuvvon artihkkal, cealká várrugasat lunddolaš ášši; ahte sámemánáin ja -

54 Ja maiddá viidáduopmostuoluiin ja -eiseválddiin sámeguovllu olggobealde dalle go ášši lea vuogán johtui sámiiid árbevirolaš guovllu institušuvnnas.

55 Nuba ohpit sáhtta ákkastallat, ahte dat mearráduš lei galgat leat iešmearridanlogus.

56 Sámi giellajovkui gullet mánggat sierra suopmanat. Sámegiela váldosuopman lea davvisámegiella, man hupmet eatnásat. Sámegiela muhttin suopmaniid hupmet dušše nu moaddásat, ahte dat leat áitojuvvon dušsat.

57 Sámeguovllus ja dan olggobealde orru sámiiid gaskašaš erohusat bohtet ovdan eanet almmolaš dásis maiddá artihkkalis 6 (3), mii mearrida, ahte stáhtaid geatnegasvuotta riepmat doaibmajuiide sámekonvenšuvnna vuodui gusto vuogálaš mearrái maiddá daid sámiiid bokte, geat dál orrot sámeguovllu olggobealde. Dan hárrái, mii sámeguovlu lea, geahča manjeleabbos logus 4.2.11.

58 Ovdamearkka dihte ii jáhkkimis vihkkehallo heivvolažžan gáibidit sámegiela oahpahusa sámii mánáid dakkár unna gielladázi, gos son lea áidna skuvlavázi sámemáná (dattetge gáidduoahpahusa teknihkalaš ovdáneapmi sáhtta rievdatit dán árvoštallama), go fas stáhtat leat jáhkkimis geatnegahtton lágídit maiddá sámegiela oahpahusa das beroštuvvan sámemánáide ee. oaivegávppiin, main dál orrot olu sápmelaččat.

59 Ohpit sáhtta ákkastallat, ahte dat mearráduš rievtti mielde gulašii iešmearridanlohkui.

«Sámekonvenšuvdna lea vel hátnásut sámenissoniid hárrái, geaid dat máinnaša dušše konvenšuvnna láidehusas, mas sámedikkit buktet ovdan, ahte sámi nissoniid dilli sámekultuvrra dehálaš áimmahuššin galgá buorebut váldojuvvot vuhtii, ja ahte sámenissoniin galgá leat buoret ovddastus almmolaš orgánain.»

nuorain lea vuoigatvuohta hárjejit iežaset kultuvrra ja seailluhit ja ovddidit iežaset sámeidentitehta.

Sámekonvenšuvdna lea vel hátnásut sámenissoniid hárrái, geaid dat máinnaša dušše konvenšuvnna láidehusas, mas sámedikkit buktet ovdan, ahte sámi nissoniid dilli sámekultuvrra dehálaš áimmahuššin galgá buorebut váldojuvvot vuhtii, ja ahte sámenissoniin galgá leat buoret ovddastus almmolaš orgánain. Ja mii dasto boahá sámi boarrásiidda, sin bokte sámekonvenšuvdna lea áibbas jaska.

Áššedovdijoavkku sáhtta gánske láitit das, ahte dat ii leat gidden eanet fuomášumi sámi mánáide, nuoraide ja boarrásiidda. Erenoamážit ná lea danin go sámeservodaga dát suorggit eahpitkeahhtá rahčēt daidda mihtilmas váttisvuođaguin. Dávjá lea viehka lossat šaddat sámi nuorran otná dilis. Olbmo kultuvrralaš identitehta seailluheapmi, ovddideapmi ja bealušteapmi dagahit bissovaš dáista-leami. Ja vaikko dilli lea manjimus jagiin buorránan, sámiin lea ainge viehka olu bargu dievdduid ja nissonolbmuid dásse-eárvvu hárrái.

Manin dasto sámekonvenšuvdna ii gidde eanet fuomášumi dáidda áššide? Dat lea goit vissis, ahte ná ii leat danin, ahte áššedovdijoavku livččii

vajálduhttan mánáid, nuoraid ja nissoniid. Áššedovdijoavku bijai viehka olu áiggi ságastallat sámeservodaga dáid sierrasurggiid birra, ja sihke ovdaolmmoš ja áššedovdijoavkku ovttat lahtut bukte áššedovdijoavkku golmma jagi čeahkkanemiid sierra muttuin olu sierralagan artihkkalhápmosiid, mat guske sámemánáide, -nuoraide ja -nissoniidda. Muhto dađe bahábut oktage dain evttohuvvon mearrádusain ii fidnen áššedovdijoavkku doarjaga. Sámi mánáid, nuoraid ja nissoniid vuoigatvuođaid bokte konvenšuvnna dálá birrajorba mearrádusain nannosut mearrádusat eai lean oba lahkage konvenšuvdnii beassama. Mun jáhkán, ahte siva dasa galgá ohat das, ahte sámekonvenšuvdna deattuha iešmearridanvuoigatvuođa. Vaikko áššedovdijoavkku buot lahtut sihkkarit sávve fidnet áigái dakkár konvenšuvnna, mii sihkkarastá sámi mánáid, nuoraid ja nissoniid vuoigatvuođaid, dan lei goit veadjemeahtun dahkat almmá ahte dat livččii dolvon dasa, ahte stáhtat – sámekonvenšuvnna, man ulbmilin lea suodjalit sámiid vuoigatvuođaid – meroštallet sámiid standarddaid, main mearrideapmi gullá sakka sámiide alcceseaset. Sámekonvenšuvnna doaladupmi lea mu oaivila mielde, ahte vuosttas sajis dat lea sámiid iežaset bargun hukset servodaga, mii áimmahuššá sámemánáid, -nuoraid ja -nissoniid vuoigatvuođain ja beroštumiin.⁶⁰

Dilli lea goittotge earalagan sámi boarrásiid bokte. Nu guhkás go mun muittán, áššedovdijoavku oktageardánit vajálduhtii guorahallat sámeservodaga dán suorggi.⁶¹

4.2.10 Árbevirolaš máhttu, kultuvrralaš ilbmadeamit ja kulturmuittut

Mánnggaid jagiid áigge mánngganašunála-laččat leat patenteren eamiálbmogiid

60 Mun lean goit sihkkar, ahte buohkat eai dievaslaččat guorras dán árvvoštallami. Ságestallan das, makkár oaivila, juos makkárge, sámekonvenšuvdna berre váldit sámemánáid, -nuoraid ja -nissoniid dillái, speadjalastá olmmošvuoigatvuođaid suorggis valljis digáštallon ášši; áitágo kollektiiva olmmošvuoigatvuođaid dovddasteapmi doalvut oktagaslaš olmmošvuoigatvuođaid rihkkumiidda? Lea dávjá čuočuhuvvon, ahte joavkku kollektiiva beroštumiid seailluhit dan sierra identitehta sáhtta dávjá juksat bidjamen mearihis stuorra noadi joavkku dihto osiid ala, ja ovdamearkan buktuojuvvon oasit leat duodaidge nissonat ja nieidamánat. Ja lea šiiitekeahhtá duohta, ahte kollektiiva ja oktagaslaš olmmošvuoigatvuođat mannet muhtimin konfliktii. Dán oktavuođas ferte goit muitit, ahte muhtimin maiddá oktagaslaš olmmošvuoigatvuođat sáhttet mannat nubbi nuppi vuostá. Olmmošvuoigatvuođavuogádat ii leat dievaslaš dan hárrái, ahte buot olmmošvuoigatvuođain šaddá dievaslaš ollisvuohta. Muhtimin vuoigatvuođat mannet latjalassii. Ja go ná dáhpuhuvvá, de ferte vihkkhallat vuoigatvuođaid gaskaneaset, juohke dáhpuhusa sierra. Dán dilis mun in oainne ártta gieđahallat earalahká dan dili, goas kollektiiva vuoigatvuohta manná ruossalassii oktagaslaš vuoigatvuođain, go dan dili, goas guokte oktagaslaš vuoigatvuođa mannet nubbi nuppiin ruossalassii. Juohke dáhpuhusas demokratiijai (ja sámi servodat lea dán áigge demokratiija) gullá álot riska das, ahte vehádatšajádagas leahkki ovttat olmmoš ii leat duhtavaš eanetlogu mearrádusii. Ja dat riska, ahte oktagaslaš olmmošvuoigatvuođat sáhtášedje rihkkuojuvvot, ii leat mu dievduid mielde goasge geavahuvvon ággan dasa, ahte muhtin veahkadat ii sáhtášii vuodduid stáhta. Buorebutge stáhta beroštumiid ja individuála riikkavuloša beroštumiid vihkkhallan dáhpuhuvvá juste oktagaslaš olmmošvuoigatvuođaid dáhkeami bokte vuodđolágas ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođavuogádagas. Mun in oainne, manin dat seammá vuoigatvuođaid ja beroštumiid vihkkhallama ii sáhtášii dahkat nuppe dáfos daid álbmogiid hárrái, main ii leat iežaset stáhta ja mat hárjejit iešmearridanvuoigatvuođa, ja nuppe dáfos álbmoga oktagaslaš lahtuid hárrái.

61 Vaikko dat livččii nu dahkange, de guorahallan livččii jáhkkin lean seammalagan go sámeservodaga eará surggiid bokte, nugo ovddabealde lea gávnnavuvvon.

máhtu šattuun ee. ja ávkkástallan daiguin almmá stuorát, juos makkárge, buhtadusaidda haga. Eamiálbmogiid dáidda lea kopijastojuvvon ránuide, biktasiidda ja poastagoarttaide ja turismaindustriija lea ávkkástallan dainna maiddá muđui, dávjá almmá mangelagan dovddaheami das, gean kultuvrrain das ávkkástallojuvvo. Sin duojit leat kopijaston ja vuvdojuvvon eaktin. Eamiálbmogiid lávlagat leat heivehuvvon teknodánsaid rytmmaide vai das šattašedje miljovnnáid vuovdi «máilmmemusihkka» albmát, almmá ahte geasage livččii goasge muitaluvvon, gii dat duodalaš «šuoŋadahkki» lea. Eamiálbmogiid sániin ja mearkkain leat dahkkojuvvon gávpemearkkat gávppálaš ulbmiliiguin. Ovdamearkkat leat ain eanet.

Sivvan dasa lea dat, ahte dábálaš vuoiŋŋalaš opmodatvuoigatvuođat (intellectual property rights, IPR 't) suodjalit dušše gáržžet eamiálbmogiid árbevirolaš máhtu (traditional knowledge, TK) ja árbevirolaš kultuvrralaš ilbmadedmiid (Traditional Cultural Expressions, TCE 't). Dát fas boahhtá das, ahte; (i) eamiálbmogiid TK ja TCE 't eai leat dábálaččat adnojuvvon originálan dahje ođasin IPR geahččanvuogi dáfos, masa dat dábálaččat vuodđuduvvet, nuba dat sulastahttet "menddo" sakka kultuvrras juo leahkki elementtaid; (ii) IPR 't eaktudit, ahte daid dihto hutki sáhtta idenfiseret. TK ja TCE 'ide fas bealistis leat dávjá mihtilmas álgovuolggaheddji namahisvuolta dahje dat dilli, ahte árbevierru lea servodaga iešvuolta; (iii) TK ja TCE 'id oamasteami doaba lea vieris eanaš eamiálbmogiid virolaš vuoigatvuođanorpmáide ja -ipmárdusii. Go IPR 't suvvet oktagasaide earáid eretgokči privahta oamastanvuoigatvuođaid, de eamiálbmogat guoimmuhit eanet dakkár vuoigatvuođaid ávkkástallama ja hálldašeami, main lea servotalaš luondu, ja; (iv) IPR 'id ráddjejuvvon áigodaga suodji mearkkaša, ahte TK ja TCE 't, mat muhttimin leamaš dahje

livčče sáhttán leat IPR-suoji vuolde, eai šat vejolaččat livčče dan vuolde.

Olmmošvuoigatvuođaid standarddat leat goit teorijas muhttin áigge juo addán dihto suodjalusa eamiálbmogiid TK 'i ja TCE 'ide. Sierralagan sivaidda geažil dát vuoigatvuođat eai leat goit goasge albmalahkáid duohtandahkkon. Dán dili eai leat atnán duhtadahttin, man čájeha ee. dat, ahte ON vuogádagas badjelaš logi organisašuvnna leat dál bargamin nannendihte TK ja TCE 'id suodjaleami. Ovdamearkka dihte Máilmmi vuoiŋŋalaš opmodaga organisašuvdna (World Intellectual Property Organization, WIPO) lea ovddidan guokte ávžžuhusollisvuođa sihke TK ja TCE 'id suodjaleapmái. Go dat dohkkehuvvojit, dát ávžžuhusat bohtet sakka lasihit TK ja TCE 'id suodjalusa.⁶² Ja dasa lassin ja dađe deháleabbot eamiálbmotjulggastusas leat muhttin mearrádusat, mat addet viehka nana suodjalusa eamiálbmogiid kultuvrralaš árbbi osiide. Omd. artihkkal 31 cealká, ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta ráđđet, suodjalit ja ovddidit sin kultuvrralaš árbbi, masa gullet maiddá sin TK ja TCE 't.⁶³

Sámekonvenšuvdna čuovvola dán riikkaidgaskasaš trendda. Artihkkal 31 (1) addá seammalagan, muhto goit veháš heajut suodjalusa juos dan veardi-da eamiálbmotjulggastusa seamma mearrádusaide. Artihkkal cealká, ahte sámiin lea vuoigatvuohta hálldašit iežaset TK ja TCE 'id, ja ahte stáhtain lea geatnegasvuohta bargat dan ovdii, ahte sámit sáhttet suodjalit ja ovddidit iežaset TK ja TCE 'id ja doalvut daid boahttevaš buolvvaide. Artihkkala 31 (2) mielde, soahpamušstáhtat galget erenoamážit rahčat dan ala, ahte sámit sáhttet váikkuhit doaimmaide, mat ávkástallet sáme kultuvrrain gávppálaš ulbmilis, nugo maiddá oazžut govttolaš oasi dáid doaimmaid ruđalaš vuottus. Juos dan lohka sierra, de mearrádus lea

62 Geahča WIPO áššebábir WIPO/GRTKF/IC/9/4 ja WIPO/GRTKF/IC/9/5. Ávžžuhusat eai leat vel dohkkehuvvon sivas, mii lea guhkin eret das ahte iigo eamiálbmotkultuvrraid suodjaleapmái livčče beroštupmi. Buorebutge ávžžuhusat leat dahkkon poltiikkalažžan, ja dat leat čuoggasan orutoahhtái gaskkal davit guovlluid industrialiserejuvvon riikkaid ja lullit guovlluid riikkaid, main leat valljis genehtalaš resurssat ja daidda čatnaseaddji TK.

63 Viidáseabbot eamiálbmotjulggastusa artihkkal 11 mearrida, ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta hárejit ja ealáskahtit ođasit sin kultuvrralaš árbevieruid ja dábiid, ja artihkkala 12 (1) mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta ovdanbuktit ja hárejit sin vuoiŋŋalaš ja oskui gullelaš árbevieruid, dábiid ja seremonijaid. Dasa lassin, nugo ovdalis lea máinnašuvvon, WGIP lea marjimus áiggiin ollašuttán standarddaid hukseandoaimmaid, mat čuhcet eamiálbmogiid kultuvrralaš árbbi. Borgemánu 2006 čeahkinbajistis WGIP mearridii ávžžuhit, ahte lágiduvvo ON áššedovdičeahkin dainna ulbmiliin, ahte dohkkehit WGIP vuollasažžan dahkkojuvvon ávžžuhusčeahki eamiálbmogiid kultuvrralaš árbbi suodjaleapmi birra. Dáid ávžžuhusaid, maid nugo ovdalis maiddá lea juo máinnašuvvon válbme sámiráđdi ovttrasáđiid WGIP lahtuin Mr. Yokotain, boahttevuohta lea goit oalle eahpesihkkar.

oalle headju. Artihkkal 31 (2) 2 momeanta goittotge cealká, ahte sáme kultuvra galgá leat suddjejuvvon kultuvrra osiid dakkár ávkkástallama vuostá, mii mahkeš lea sámiid iežaset. Juos dán guokte cealkaga lohka ovtta, de boahká ovdan ahte sáme kultuvrra gávppálaš ávkkástallan gáibidivččii sámiid miehtama dasa.⁶⁴

Artihkkal 32 suodjala Sámi kulturmuittuid⁶⁵, vaikko vel viehka hejot. Artihkkal 32 (1) mearrida, ahte sámedikkit galget hálldašit sámi kulturmuittuid, dahje daid galgá hálldašit kulturlágádusain ovttasrádiid sámedikkiin. Vaikko duogášbábir riehta čuoččuha, ahte mearráduš lea okta lávki ovddosguvlui sámiid iešmearridanvuoigatvuođa lasiheamis⁶⁶, ii leat duhtadahtti, ahte artihkkal guođđá stáhtaide vejolašvuođa doallat sámi kulturmuittuid ii-sápmelaš lágádusain, vejolaččat sámiid dáhtu vuostá. Artihkkala 32 (2) mielde stáhtat galget viidáseabbot bargat dan ala, ahte máhcahit sámiide earenomáš mearkkašahhti sámi kulturmuittuid heivvolaš dávvirvuorkkáide ja kulturlágádusaide daid šiehtadusaide mielde, mat leat dahkkon riikkaid sámedikkiiguin.

Artihkkal 32 ii namalassii cealkke maidige olmmošbázahusaid máhcaheamis ruoktu.⁶⁷ Dát ii boade das, ahte iigo dat livččii áige guovdilis ášši sáme guovlluin. Maiddái sáme guovlluin lei 1800-logu loahpas ja 1900-logu álggus áigodat, masa ledje mihtilmasat sosialdarwinistalaš ja kultuvrraid buoretvuhtii vuođđuduvvi teoriiat. Dát teoriiat váikkuhedje maiddái luonddudiehtagiidda. Dán áigodagas sámi olbmot ja sámi olmmošbázahusat ledje “doaktáriid” ja “diedaolbmuid” “dutkanmiid” ja “dutkanmušaid” čuozahehkan. Sii hálidedje duodaštit alladutárvosáš skandinávalaš álbmogiid ja vuollegutárvosáš sámi álbmoga gaskasaš fysalaš erohusaid. Ii-sápmelaš dávvirvuorkkát

ja earát dansullasaš lágádusat leat ain doalahan hálldusteaset viehka olu dán diedalaš proševttain geavahuvvon sámiid olmmošbázahusain. Sámit leat dávjá gáibidan daid olmmošbázahusaid máhcaheami, soames háve buriin menestumiin, muhto ii-sápmelaš lágádusat dollet ain sámiid olmmošbázahusaid. Olmmošbázahusašši ii váillo maiddái sáme konvenšuvnnasge danin go áššedovdijoavku guorahalai ášši. Áššedovdijoavku ságastalai olmmošbázahusain, muhto ii gávdnan sátnehámi, mii livččii gieđahallan ášši heivvolaččat. Dan sivas artihkkal 32 geažida olmmošbázahusaid.

4.2.11 Vuoigatvuođat eatnamiidda ja luondduvaljiide

Nugo juohkeokta guhte čuoovu eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid diskursa diehtá bures, de eamiálbmogiid vuoigatvuođat eatnamiidda ja luondduvaljiide leat ovtta iešmearridanvuoigatvuođain eanemuš cieggan ságastallanfáttat eamiálbmogiid vuoigatvuođain. Nugo ovdalis logus 4.2.3 lea gávnnavuvvon, áššedovdijoavku basttii olahit šiehtadusa iešmearridanvuoigatvuođa birra oalle árrat sáme konvenšuvnna proseassas almmá menddo viiddis ráđđádallamiid haga. Dilli ii lean seammalagan sámiid eana- ja luondduvaljivuoigatvuođaid bokte...

Sámiid vuoigatvuođain eatnamiidda ja luondduvaljiide áššedovdijoavku moskkohalai measta dalán. Go ovdaolmmoš vuosttas evttohusastis bijai sáme konvenšuvdnaevttohusii logu eana- ja luondduvaljivuoigatvuođaid birra, dat lei viehka guhkás kopiija ILO konvenšuvnna nr 169⁶⁸ vástideaddji artihkkaliin, dihto muddui goittotge heivehuvvon sámiid sierra dillái.⁶⁹ Sámi ovddasteaddjit celke, ahte sii dohkkehit evttohusa ráđđádallamiid vuolgasadjin,

64 Dasa lassin artihkkal 36 (1) sámiid vuoigatvuođaid birra luondduvaljiide cealká, ahte dakkár riggodagaid suodjaleapmái galgá erenomážit gullat dat, ahte joatkevaš beassan luondduvaljiide sáhtá leat vealtameahttuin go galgat sealluhit sámiid TK ja TCE' id. Sáme konvenšuvnna váilu čujuheapmi IPR' de, mat leat gal fárus eamiálbmotjuolggastusa. Dát lea riehta. IPR' t čohkiidit meroštallama mielde olmmošlaš hutkáivuođa ilbmademiid hámiin, maid stáhta lánkaasahanváldi goas beare mearrida galgat leat suodjaluvvon IPR' n. Dán tearpmas ii leat mearkkašupmi iehčanassii, ii goittotge olmmošvuoigatvuođaid dáfos. Nuppiin sániiguin IPR' de čujuheapmi ii leat eará go čujuheapmi sisriikkalaš lánkaasaheapmái. Eamiálbmotgát dáblaččat vuostálastet čujuheami sisriikkalaš lánkaasaheapmái riikkaidgaskasaš standarddain, mat čuhcet eamiálbmogiid vuoigatvuođaide. Dasa lassin juos eamiálbmoga hutkáivuođa hápmi lea meroštallojuvvon leat IPR' sisriikkalaš lánkaasaheamis, dat lea jáhkkinis juo suddjejuvvon dakkárin. IPR' de čujuheami čállin eamiálbmotjuolggastusa ii buvttet maidige lasi. Danin lea váttis ipmirdit, manin dihto eamiálbmotovddasteaddjit gáibidejje IPR' de čujuheami eamiálbmotjuolggastusa.

65 Kulturmuittut dollet sisttá sáme kultuvrralaš sájiid ja luovos kulturmuittut jnv.

66 Ná goit Suomas ja Ruotas. Norggas sámediggi juo hálldaša sámi kulturmuittuid.

67 Veardidandihte eamiálbmotjuolggastusa artihkkal 12 (1) cealká, ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta iežaset olmmošbázahusaid ruoktu máhcaheapmái.

68 Konvenšuvnna eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmeareaddji riikkain, dohkkehuvvon 27. beaivve miessemánus 1989.

69 Omd. go ILO konvenšuvnna nr 169 artihkkal 14 hupmá johtti álbmogis, de ovdalbmot evttohus namuhii boazodoalu dego sámiid johtti ealáhusan.

muhto seammás sii almmuhedje, ahte eana- ja luondduvalljivuoigatvuodaid suoji dássi ILO konvenšuvnnas nr 169 lei sin absoluhtalaš vuolimus dássi.⁷⁰ Okta ráđđehusa sáttagoddi goittotge almmuhii, ahte go dan riika ii leat vel ratifiseren ILO konvenšuvnna nr 169, dat ii sáhte dohkkehit ILO konvenšuvnnas sáme-konvenšuvdnii kopijaston sátnehámiid. Dát guokte vuostálas oaivila dagahedje áššedovdijoavkku viehka váttis dillái. Šihttojvuvui, ahte ráđđehusa sáttagoddi berre dasto buktit ovdan iežas árvalusa sámiid eana- ja luondduvalljivuoigatvuoda ide guoski artihkkalin dego vuolggasadjin áššedovdijoavkku ságastallamiidda.

Dan botta go áššedovdijoavku vurddii lohpiduvvon árvalusa, dat ii ságastallan sámiid eana- ja luondduvalljivuoigatvuodaide birra ollege, ja stáhta sáttagoddi buvttii ovdan molssaevttolaš sátnehámiid sámiid eana- ja luondduvalljivuoigatvuodaide birra dušše ovcci mánu geahčen. Ja go dát árvalus bodii albmosii, dat lei sakka vuolit dásis go ILO konvenšuvdna nr 169, ja das nappo ii lean vuolggasadjin sámi ovdasteaddjiide iige maiddái goit ovtta eará ráđđehusa ovdasteaddjiide. Dát lei čielgasit buot heahkkaseamos boddu áššedovdijoavkku dan golmma jagi doaimmas go dat hábmii sáme-konvenšuvnna.

Moivás bottu maŋná áššedovdijoavku goit lahkonišgodii ášši huksejeddji vugiin. Geassit 2004 áššedovdijoavku lei juksan oktasaš oaivila das, gos álggahit ráđđádallamiid⁷¹, ja borgemánu 2004 rájis áššedovdijoavkkus ledje juohke čeahkkimis huksejeddji ságastallamat, mat ovdidedje sámiid eana- ja luondduvalljivuoigatvuodaide guoski artihkkalevttohusaid juohke čeahkkimis.⁷² Váttisvuontan lei goit dat,

ahte áššedovdijoavkkus dan muttus lei váile jahki áigi čadahit iežas barggu. Dát lea oalle oanehis áigi ollet šiehtadussii diekkár váttis áššis nugo sámiid eana- ja luondduvalljivuoigatvuodat. Sámekonvenšuvnna eanavuoigatvuodaide guoski logu logadettiin berre váldit vuhtii dán vuodu.

Almmolaččat humadettiin eana- ja luondduvalljivuoigatvuodaide guoski kapihttal (kapihttal IV, artihkkalat 34-40) lea vižžojuvvon ILO konvenšuvnna nr 169 vástideaddji artihkkaliin,⁷³ muhto mearráduusat leat heivehuvvon sámiid sierra diliide. Nuba artihkkal 34 (1) cealká, ahte sámiin galgá leat individuála dahje kollektiiva oamastanvuoigatvuoha⁷⁴ dakkár eana- ja čahceguovlluide, maid sii leat árbevirolaččat geavahan, nu guhkás go oamastanvuoigatvuoha čuovvu álbmotrievttis.

Artihkkal 34 (2) dasto viidáseabbot mearrida viehka muddui seammalahkáii go ILO konvenšuvnna nr 169 artihkkal 14 (1) 2 momenta, ahte dalle go sámiin ii leat oamastanvuoigatvuoha artihkkala 34 (1) mielde, sis lea vuoigatvuoha ain geavahit seammá viidát go sii leat árbevirolaččat dahkan, daid eana- ja čahceguovlluid, maid sii otne juogadit ii-sápmelaš olbmui-guin. Artihkkala mielde dákkár juogaduvvon geavahus galgá dáhpáhuvvat gudnejahttimiin ja vuhtiiváldimiin heivvolaččat daid vuoigatvuodaide sierralagan luondduid, maid vuodul sámit ja ii-sápmelaččat geavahit eatnama.⁷⁵ Artihkkal cealká goit, ahte artihkkala máinnašumi vuoigatvuodas geavahit eana- ja čahceviidodagaid seammá muddui go ovdalge, ii galgga atnit mearkkašit dan, ahte sámit masset vuoigatvuodaide dan dihte go sii váldet eanageavaheamis adnui ekonomálaš ja tekniškalaš ovdáneami.⁷⁶

70 Go Norga lea juo ratifiseren ILO konvenšuvnna nr 169 ja Suopma ja Ruotta leat bargamin dan ovdii, de sámiid ii livčče gal olus gánnáhan dohkkehit sáme-konvenšuvnna teavstta, mii manná ILO konvenšuvnnas nr 169 ášahuvvon standarddaid vuolábeallái.

71 Čeahkkimiid gaskkas dollojuvvon eahpevirggálaš deaivvadeapmi, masa oassálaste lahtut Carsten Smith, Hans Danelius ja Mattias Áhrén ja várrrelahttu John B Henriksen, veahkkehii olu dán proseassas.

72 Olles áššedovdijoavku ánsšása dovddastusa das, ahte basttii gávdnat čovdosa eret dan krias, mas dat lei eana- ja luondduvalljivuoigatvuodaáššis. Buot mu kollegat áššedovdijoavkkus ja gánske erenomážit ráđđehusaide ovdasteaddjit čájehehje giittheahhti njuovžilvuoda ja hutkáivuoda. Muhto Hans Danelius ánsšása earenomáš máinnašumi dán hárrái.

73 Eanavuoigatvuodaide guoski kapihttal loahpalaš hámistis spiehkkaša goit vel eanet ILO konvenšuvnna nr 169 vástideaddji mearráduusin álgoevttohusa ektui, man ovdalmooš ovdanbuvttii áššedovdijoavkku nuppi čeahkkimis.

74 Nuppiin sániiguin sáme-konvenšuvdna ii váldde beali dasa, manlahkáii eamiálbmogiid kollektiiva eanavuoigatvuodat čatnasit oktagas lahtuid individuála vuoigatvuodaide seammái. Dát fas bealistis mearkkaša, ahte sáme-konvenšuvdna lea jaska das, manlahkáii eatnamiid ja luondduvalljiiid galgá juogadit sámeservodaga siste. Nuba čuoččuhusat, ahte sáme-konvenšuvdna erenomážit oida dihto osiid sámeservodagas, eai leat dán hárrái vuoggalaččat.

75 Dát mearkkaša ee. dan, ahte vuoigatvuodaide heivehallamis galgá dovddastit, ahte sámiid vuoigatvuodat sáhttet leat kultuvrralaš olmmošvuoigatvuodat, seammás go ii-sápmelaš olbmuid givaleaddji vuoigatvuodat háreve leat dan. Viidáseabbot artihkkal cealká, ahte dán oktavuodas galgá erenomážit váldit vuhtii boazosápmelaččaid beroštumiid.

76 Omd. dat, ahte boazodoallit dál dávjá geavahit sihke mohtorgielkkáid ja -sihkkeliid, ii mearkkaš ahte iigo dákkár eanageavaheapmi attášii vuoigatvuodaide.

Artihkkal 34 (3) deattuha, ahte dan guorahallamis, leago sámít árbevirolaččat ávkástallan dihto guovllu, galgá váldit vuhtii, ahte sámiid árbevirolaš ealáhusat dábálaččat guđđet unnán bissovaš luottaid lundui. Mearrádus lea oalle dehálaš. Vásáhusaid mielde sámí olbmuid lea earenomáš váttis birget sisriikkalaš gearregastimiin ii-sápmelaččaid gilvaleaddji eanagáibádusaid vuostá. Dása lea oasisivvan dat, ahte áššit leat gieđahallojuvvon duopmostuoluin eanetge ii-sápmelaš vuoigatvuoda vuodul go sápmelaš vuoigatvuoda vuodul. Muhto nubbi dehálaš siva lea dat, ahte duođaštamii guoski njuolggadusat sáme guovllu riikkain leat hábmejuvvon ii-johtti ja ii-sápmelaš eanageavaheami mielde. Artihkkal 34 (3) geatnegahtá ii-sápmelaš duopmostuoluid geahppudit sápmelaš oassebeliid duođaštanoadi go dat geahččalit nannet, ahte sii leat árbevirolaččat geavahan dihto eanaguovllu.

Artihkkal 35 (2) geatnegahtá stáhtaid váldit atnui sisriikkalaš lánkaásaheamis ávkálaš ortnegiid, maid bokte sámít sáhttet nannehit iežaset vuoigatvuodaid eatnamiidda ja čáziide. Erenoamážit sámiiide galgá fállat doarvái ruđalaš resurssaid geahččalan dihte duopmostuoluin sin vuoigatvuodaid eatnamiidda ja čáziide. Juos dát mearrádus ollašahhtuovvo, dat boahá verra leat okta dain deháleamos mearrádusain olles sáme konvenšuvnnas. Oalle jáhkkinis sámiiin leat olu nannosut vuoigatvuodát iežaset árbevirolaš guovlluide go maid stáhtat hálidit dovddastit, maidái sisriikkalaš lánkaásaheami mielde. Sámiiin eai goittotge leamaš vejolašvuodát duohtandahkat daid vuoigatvuodaid danin go sis eai leat doarvái ruđalaš resurssat doalvut gáibádusaideaset diggái.

Sáme konvenšuvnna artihkkal 36 (1), mii lea maidái vižžojuvvon ILO konvenšuvnnas nr 169, cealká, ahte stáhtat galget erenoamážit suodjalit sámiid vuoigatvuoda luondduvaljiide dain guovlluin, main sámiiin leat vuoigatvuodát artihkkala 34 mielde. Artihkkal 36 (2) – (4) vuodđuduvvá SP-konvenšuvnna artihkkalii 27 dakkárin go olmmošvuoigatvuodakomitea dan dulko, muhto laktá dasa sámiid iešmearrideapmái guoski mearrádusaid.⁷⁷ Artihkkala 36 (2) mielde áššáigullevaš doaibmit galget ráđđádallat daiguin sámiiiguin, geaidda ášši guoská, ovdal go dat ávkástalagohtet sáme guovllus luondduvaljiiguin, maidda gullet maidái eatnanvuole resurssat. Juos áššis lea earenomáš mearkašupmi sámiiide artihkkala 16 mielde, ráđđádallot galgá dasa lassin maidái sámedikkiin.⁷⁸ Artihkkal 36 (3) mearrida absoluhtalaš gildosa dakkár luondduvaljiiguin ávkástallamii sáme guovlluin, mii sáhtášii dahkat sámiiide veadjemeahttumin dahje mearkašan veara váddáseabbon hárjehit iežaset árbevirolaš ealáhusaid. Artihkkal 36 (4) dasto cealká, ahte dát seammá gielddus gusto maidái eará doaimmaid bokte sámiid árbevirolaš guovlluin.⁷⁹ Artihkkal 37 (1) gáibida, ahte juos diekkár doaimmaide addojuvvo lohpi, de guoskkahallon sámiiin lea vuoigatvuodta buhtadussii buot vahágiid ovddas, maid dat doaibma sidjiide dagaha.

Artihkkal 38 guoská vuonaide ja rittuide, maid sámít leat árbevirolaččat hálldašan dahje geavahan. Artihkkala 38 duogášjurddan ii leat nuge cealkit lassevuoigatvuodaid daid ektui, mat leat juo fárus artihkkalii 34-37. Ovdalge artihkkala 38 oaivilin lea deattuhit, ahte artihkkalii 34-37 oaivilduvvon vuoigatvuodát gustojit maidái dain riddoguvlluin,

77 Nugo olmmošvuoigatvuodakomitea lea eamiálbmogiid vuoigatvuodaid gieđahaladettiin dulkon SP-konvenšuvnna artihkkala 27 ovttas artihkkalii 1. Manjit artihkkal cealká buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda birra.

78 Artihkkal 39 mearrida viidáseabbot iešmearridanvuoigatvuoda birra, ahte sámedikkis galgá leat vuoigatvuodta leat mielde mearrideamen sámiid buot árbevirolaš guovlluin nugo artihkkala 16 mieldege. Ja artihkkala 40 mielde sáme guovlluid luonddusuodjalandoaimmaid stáhtat ja sámedikkis galget čađahit ovttasrádiid.

79 Artihkkal 36 (4) logahallá soahtehárjehallamiid oktan ovdamearkan doaimmain, mat leat gildojuvvon, juos dat dahket sámiiide veadjemeahttumin dahje mearkašan veara váddáseabbon hárjehit iežaset árbevirolaš ealáhusaid. Áššis lea stuorra geavatláš mearkašupmi. Soahtehárjehallamat dagahit sakka váttisvuodaid sámí árbevirolaš ealáhusaide ja soahtehárjehallanguovllut dolvot stuorra viidodagaid sámiid árbevirolaš guovlluin. Áššedovdijovvukku sámí ovdasteaddjit hálidedje danne ovdemustá, ahte sáme konvenšuvnnaid bidđjo sierra artihkkal soahtevaaga doaimmaid birra. Stáhta ovdasteaddjit vuostálaste sakka dán evttohusa, ja sámí ovdasteaddjit duhte dasa, ahte soahtevaaga doaimmat máinnašuvvovjit artihkkala 36 (4) logahallamis. Okta dakkár ovdamearka sámiid ja soahtehárjehallanguovlluid gaskasaš soahpameahttunvuodas, mii measta okto juo addá ártta sierra artihkkalii soahtehárjehallamiid birra, lea nu gohčoduvvon Mauken-Blátind soahtehárjehallanguovlu Davvi-Norggas, man Norgga soahtevaahka hálidii viididit boazodoalu vahágin. Go boazodoallit ledje vuostálastan soahtevaaga deaddaga logenar jagi, sii viimmat jagis 2006 gárte dahkat soahpamaša, man mielde sii lohpadedje dihto osiid guohtoneatnamiin ruđalaš buhtadusa vuostá. Dát ovdamearka čuvge lagabut dárbbu sámiid kollektiiva eanavuoigatvuodaid ja sámiid individuála eanavuoigatvuodaid oktiiveheapmái. Ii seade láitit Mauken-Blátind boazodoallid, geat dáistaledje soahtevaagain logenar jagi dassái go sii viimmat eanet dahje unnit bágghealle soabadit. Das fuolakeahtá sáhtá jearrat, mainna vuoigatvuodain dát oktagas olbmot vuode oasi sámiid árbevirolaš guovlluin, mii ii čuoza dušše dálá muhto maidái boahtevaš sohkaoluvvaide. Ná lea erenoamážit danin go dáidda guohtoneatnamiidda maidái Ruota beale Sámí boazodoallit čuoččuhit leat áiddáset vuoigatvuodaid, mat vuodđuduvvet virolaš geavaheapmái ovdal go Norgga-Ruota ráđji giddejuvvui. (Geahča dárkileabbot ovdalis logus 4.2.6.) Ártet gal Mauken-Blátind eanavuoivin ii bohciidatnán olus ságastallama Sámí servodagas.

maid mearrasápmelaččat árbevirolaččat leat geavahan. Dát sáhtta orrut leamen iešalddes čielga ášši, muhto Davvi-Norga riddoguovlluin leamaš earenomáš roava assimilerenproseassa, ja mánggat šiitet ainge, ahte dat guovllut duođaidge leat oassi sámiid árbevirolaš guovllus. Danin áššedovdijoavku šiehtai almmá ságastallamiid haga, ahte artihkkal 38 bealušta bures sajis sámekonvenšuvnnas. Riddoguolásteapmi lea earenomáš dehálaš mearrasápmelaš kultuvrii. Danin artihkkal 38 (2) cealkáge, ahte guolleeriid mearridettiin dán guovlluin galgá earenomáš fuopmášumi giddet árbevirolaš sámi riddo- ja vuotnageavaheapmái nugo maiddái riddoguolásteami mearkkašupmái mearrasápmelaš kultuvrii.

Manimuš jagiin eamiálbmogiid eana- ja luondduvalljivoigatvuodaid diskursas gažaldat das (i) makkár vuoigatvuodát eamiálbmogiin leat massojuvvon eatnamiid máhcaheapmái, ja (ii) makkár vuoigatvuodát sis leat eatnavuloš riggodagaide sin árbevirolaš guovlluin⁸⁰, leamaš sakka riidduvuloš ášši. Dát guokte ášši leat fidnemín stuorat fuopmášumi maiddái sámiid hárrái. Dat ledje goit maiddái guokte váldolihkohisvuoda dan sivas, ahte áššedovdijoavkkus lei nu vánet áigi ságastallat eana- ja luondduvalljivoigatvuodaid birra nugo ovdalis lea gávnnavuvvon. Easka golmmajagát doaibmabajis áibbas loahpas áššedovdijoavku šiehtai, makkár vuoigatvuodát sámiin leat ain geavahit ja oamastit daid eana- ja čáhceviidodagaide, maid sii árbevirolaččat leat hálddašan ja hálddašit ain. Das čuovui, ahte ii lean šat olus áigi guorahallat, makkár vuoigatvuodát sámiin lea massojuvvon guovlluide ja/dahje ii-árbevirolaš sámi resurssaide. Ja dasa lassín stáhtaid ovdasteaddjit eai lean menddo movtta jurdagis, ahte sámekonvenšuvdna gieđahalašii daid áššiid. Das fuolakeahhtá sámi ovdasteaddjit gáibidedje ášši, ja áššedovdijoavkku barggu áibbas manimuš

muttus joavku olahii kompromissa.⁸¹ Guktuin dáhphusain sámekonvenšuvdna čoavdá daid riidduvuloš áššiid nannemiin, ahte vuoigatvuodta máhcaheapmái ja vuoigatvuodta ii-árbevirolaš luondduriggodagaide leat duođaidge mávssolaččat sámiid guovdu, ja ahte daid áššiid berre čoavdit. Sámekonvenšuvdna ieš ii goittotge fála maidige čovdosiid, baicce ovdalge guoddá daid sámiid ja ii-sápmelaččaid boahhtevaš ságastallamiid vehkii.

Nuba artihkkala 34 (4) mielde artihkkalat 34 (1) – (3) eai galgga mearkkašit ráddjet moge dan vuoigatvuoda oažžut ruovttoluotta massojuvvon árbevirolaš eatnamiid ja čáziid, mii sámiin sáhtta leat riikkalaš lágaid ja álbmotrievtti mielde.⁸²

Sámekonvenšuvnna artihkkal 37 (1), mii lea vižžojuvvon ILO konvenšuvnnas nr 169, gáibida, ahte juos riikkalaš lánkaásaheapmi geatnegahtta luondduriggodagaide viežži máksit oasi doaibmavuoittuin eana-eaiggádii, de seammá galgá gustot sámiid hárrái, guhtet leat árbevirolaččat hálddašan ja ain geavahit eanaviidodaga. Vaikko dát lea buoráduš otná dili ektui, sámiid ovdasteaddjit áššedovdijoavkkus eai lean duhtavaččat dasa. Sii jáhkke áiggít leat láddan almmolut mearrádussii sámiid vuoigatvuodas oassái doaibmavuoittus luondduriggodagaide viežžamis sáme-guovlluin. Juksojuvvon kompromissa muittuha sakka máhcaheami birra dahkkon kompromissa. Artihkkal 37 (2) cealká, ahte mearráduš ii mearkkaš makkárga ráddjema vuoigatvuodaide, mat sámiin sáhttet leat oažžut oasi luondduriggodagaide viežžama buktin vuoittuin.

Nugo ovdalis lea čilgejuvvon, “sámiid árbevirolaš guovllut” konseptta lea sámekonvenšuvnna geađejuolgi. Mánggat konvenšuvnnas ovdanbuktojuvvon vuoigatvuodain čatnasit dovdomassii dán guvlui. Dattetge sámekonvenšuvdna ii čielgasit meroštala, mii dat sámiid árbevirolaš guovlu lea. Das fuolakeahhtá sámekonvenšuvnna ferte mu oaivila

80 Sámi guovlluin leat earenomáš valljis eatnavuloš ja eará luondduriggodagat. Omd. mearkkašahhti oassi Eurohpá olljus, gássas, minerálain ja vuvddiin leat sámiid árbevirolaš guovlluin. Sámit leat oppa áigge garraseabbot gáibidan dákkár riggodagaiguin ávkkástallamis boahhtán vuoittuid juogadeami. Duođalaš ráddádallamat dákkár juogadanplánaid birra vurdet goittotge vel álggaheami.

81 Ohpit giitosat das, ahte áššedovdijoavku basttii gávdnat čovdosa dán áššiin, gullet Hans Daneliusii.

82 Dán oktavuođas berre fuomášit, ahte eamiálbmotjuogastusa artihkkal 28 cealká, ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuodta daid eatnamiid ja čáziid máhcaheapmái, maid sii leat árbevirolaččat hálddašan ja geavahan, muhto maid sii leat otná dilis massán koloniserenprosessaid dihte dahje eará vugiiguin. Juos máhcaheapmi ii leat vejolaš, eamiálbmogiin lea vuoigatvuodta buhtadussii, milloseapmosit molssaevttolaš eana- ja čáhceviidodagaide hámis.

mielde ipmirdit meroštallat eahpenjuolgga sámi árbevirolaš guovllu artihkkalis 34, (1), (2) ja (4). Sámiid árbevirolaš guovlu – *Sápmi* - čohkiida oktageardánit dain eatnamiin ja čáziin, maid sápmelaččat leat árbevirolaččat hálddašan ja/dahje geavahan, ja ainge geavahit, juogo okto dahje ovttas ii-sápmelaččaiguin.⁸³ Dasa lassin artihkkala 34 (4) mielde *Sápmi* doallá sisttis maiddá dakkár eatnamiid ja čáziid, maid sámit leat árbevirolaččat geavahan ja/dahje hálddašan, muhto maid sii leat massán koloniserenproseassaid bokte dahje eará vugiiguin, nu viidát go vuoigatvuohta máhcaheapmái čuovvu álbmotrievttis.

Ainge báhcá meroštallanlahká, mat dát guovllut duodalaččat leat, juoga maid sámekonvenšuvnna artihkkal 35 (1) maiddá gáibida nugo ovdalis lea čilgejuvvon. Ruota ráđđehusa komitea lea gieskat čađahan diekkár čielggadeami Ruota beale *Sámi* oasis.⁸⁴ Maiddá Norga lea meroštallamin, mii gullá árbevirolaš sámevuovlluide. Nu gohčoduvvon *Finnmarkolága*⁸⁵ artihkkal 29 vuodđuda komiššuvnna, man bargun lea meroštallat árbevirolaš sámevuovlluid *Finnmarkku Fylkkas*, Norgga davimus eanangottis. Eará sullasaš evttohusat leat vuordimis Norgga beale *Sámi* eará osiin. Suopma lea válljen meroštallat hálldahusaččat sámiid ruovttuguovllu, masa gullet riikka golbma davimus gieldda⁸⁶ ja maiddá Lappi bálggus Soađegili gielddas.⁸⁷

4.2.12 Sámi ealáhusat

Sámiid eatnamiidda, čáziide ja luondduvaljiide čatnasit čielgasit dieđusge sámi ealáhusat. Kapihttal 5 (Artihkkalat 41-43) giedahallet dán ášši.

Artihkkal 41 (1) lea almmolaš mearráduš ja cealká, ahte sámi ealáhusat ja luondduvaljiid geavahaeapmi galget leat erenoamážit suodjaluvvon nu viidát go diekkár ealáhusat ja luondduvaljiid

«Artihkkal 41 (1) lea almmolaš mearráduš ja cealká, ahte sámi ealáhusat ja luondduvaljiid geavahaeapmi galget leat erenoamážit suodjaluvvon nu viidát go diekkár ealáhusat ja luondduvaljiid geavahus leat mávssolaš vuodđun sáme kultuvrii.»

geavahus leat mávssolaš vuodđun sáme kultuvrii. Artihkkal 41 (2) čilge, ahte sámekonvenšuvnna mielde sámi ealáhusat ja resurssaiguin ávkkástallan leat dakkár doaimmat, mat leat dehálaččat Sámi báikkálaš servodagaid bisuheamis ja ovddideamis.

Artihkkal 42 (1) dovddasta boazodoalu leat árbevirolaš ealáhus ja kultuvrralaš vuodđoilmma sámiide. Artihkkal deattuha, ahte sámiid vuoigatvuohta boazodollui vuodđuduvvá virolaš geavahussii ja cealká, ahte boazodoalus gálgá leat earenomáš lágalaš suodjaleapmi. Artihkkala 42 ii galgga ipmirdit nu, ahte dat oaivvildivččii boazodoalu leat sámiid áidna árbevirolaš ealáhus. Ii boazodoallu leat dađe dehálu boazodoalli identitehtii go omd. riddogollebivdu mearrasápmelačča identitehtii. Muhto boazodoallu earrána sámiid árbevirolaš ealáhusain dan lahkái, ahte mánggaide ii-sápmelaččaide juste boazodoallu earránahtá sámi olbmuid ii-sápmelaččain. Aiddo boazodoallu čilge viehka olu ii-sápmelaččaide, ahte sápmelaččat leat iežaset etnikkalaš joavku, mii earrána fennoskandinávialaš álbmogiin. Danin sámekonvenšuvdna čujuha boazodollui kultuvrralaš ilmman.⁸⁸

Artihkkaliid 42 (2) ja (3) galgá ipmirdit dán duogáža vuostá. Norgga ja Ruota lálhkaásaheami mielde boazodoallu lea válđoáššis sámiid sierravuoigatvuohta. Ii-sápmelaččain ii leat lohpi hárjehit boazodoalu.⁸⁹ Artihkkalis 42 (2) Norga

83 Nugo ovdalis lea čilgejuvvon, artihkkal 38 dahká duššin vejolaš gažaldagaid das, ahte gulletgo árbevirolaš sámi guvlui maiddá vuonat ja riddoguvllut nu viidát go sámit leat árbevirolaččat geavahan daid.

84 Geahča "Samernas Sedvanmarker", Betänkande av Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet, SOU 2006:14. Sámi ovddasteaddjit leat árvoštallan garrasit čielggadeami. Sii čuoččuhit, ahte Lulli-Sámi guovlluid hárrái nugo maiddá dihto osiin Vuovde-Sámi guovllunge, gávnaheamit leat váilevaččat. Sihkkarit Ruotas lea ain muhttin veardde bargu barganlahká sámi árbevirolaš guovlluid dohkálaš meroštallamis.

85 Geahča Lov 17, juni nr. 85 om rettsförhold og forvaltning av grunn og naturresurser i Finnmarks fylke.

86 Dat leat *Eanodaga*, *Ohcejoga* ja *Anára* gielddat.

87 Suoma sámediggi ja Suoma sámiid eará ovddasteaddjit leat dohkkehan dán meroštallama, vaikko dat orru leamen ILO konvenšuvnna nr 169 artihkkala 14 (2) (ja maiddá sámekonvenšuvnna artihkkala 35 (1)) vuostá.

88 Dasa lassin sámegeiella lea dieđusge maiddá mávssolaš kulturilmma.

89 Dán almmolaš njuolggadusas leat moadde, muhto uhcán mearkkašahhti, spiehkastaga.

ja Ruotta čatnasit bisuhit dán ortnega. Suomas boazodoallu goit ii leat sámiid oktovoigatvuohta. Ii-sápmelaččat dollet bohccuid Suomas, vaikko eai gal árbevirolaš sámi vugiin. Das fuolakeahttá dilli, ahte maiddá suopmelaččain leat bohccot Suomas, lea láivudan sápmelaš ja suopmelaš kultuvrraid gaskasaš rájiid, mii fas lea dágahan unnit árvvusatnima sáme kultuvrra hárrái. Áššedovdijoavkku eanetlohku lei das sakka fuolas, ja fikkahii, ahte sáme konvenšuvdna galggašii ávžžuhit Suoma gulul sihkkut eret ii-sápmelaččaid boazodoalu. Suoma ráđdehusa ovddasteaddjit čuočču hedje goittotge, ahte dat ii livčče politihkalaččat duohtandagahahtti bidjat diekkár gáibadusa Supmii, ii vaikko Supmii addojuvvošii viehka guhkes áigi ollašuhttit sámiid sierravuoigatvuođa boazodollui.⁹⁰

Áššedovdijoavku geavahii viehka olu áiggi dán áššái, iige juksan šiehtadusa ovdalgo golmma jagi bajis áibbas loahpas. Artihkkala 42 (3) mielde Suopma čatnasa buoridit sámi boazodoalu sajádaga ee. vuhtiiváldimin Suoma ja Ruota searvansoahpamuša Eurohpa Uniovdnii (EU) beavdegirjii nr 3. Olmmoš, guhte ii dovdda Davviriikkaid ja Sámi politihka, ferte oaidnit dán buot ártegeamos mearrádussan olles sáme konvenšuvnnas. Muhto beavdegirji

nr 3 diktá Suoma ja Ruota spiehkcasit EU gilvvohallannjuolggadusain suodjalandihte sámi boazodoalu. Nuba beavdegirji nr 3 suovvá Suoma ja Ruota bisuhit/dahkat boazodoalu sámiid oktovoigatvuohtan, man EU gilvvohallannjuolggadusat muđui gielddášedje. Ruota bokte beavdegirji nr 3 lei dárbbášlaš boazodoalu seailluheamis sámiid oktovoigatvuohtan. Suoma bokte beavdegirji nr 3 ii lean vealtameahttun. Dan dili, ahte Suopma dattetge šattai beavdegirjii nr 3 oassebeallin, sáhtta oaidnit mearkan Suoma ulbmilis dađistaga dahkat boazodoalus sámiid oktovoigatvuođa maiddá Suomas. Dan dihte sáme konvenšuvnna artihkkala 42 (3) čujuheami beavdegirjái nr 3 galgá ipmirdit Suoma roahkasmahttimin spiehkcasit gilvvohallannjuolggadusain, masa EU lea addán lobi. Vaikko Suopma lea ná viehka birrajorbasit ávžžuhuvvon dahkat boazodoalu sámiid oktovoigatvuohtan ja ášši lea čielgasit hearke Suomas nugo ovddabealde lea mitaluvvon, de ii leat jáhkehahtti ahte artihkkal 42 (3) ollašahattojuvvo, ii goit lagaš boahttevuođas. Ja go ášši lea mávssolaš nugo ovddabealde lea gávnnavuvvon, artihkkala 42 (3) sáhtta govvet dušše beare oktan buot unnimus duhtadahtti mearrádussan olles sáme konvenšuvnnas.

Boazodoalu hárjeheami hárrái riikkarájiid rastá, geahča logu 4.2.6 ovdalis.

⁹⁰ Suoma olggobeale olbmui sáhtta leat váttis ipmirdit, mo boazodoalu dahkan sámiid oktovoigatvuohtan sáhtta leat nu riidduvuloš ášši. Ii lean goittotge eahpáduš das, ahte iigo Suoma ráđdehusa ovddasteaddjiid fuolla livččii lean eakti, ášši man Suoma beale sámedikki ovddasteaddjitge dovddastedje.

5. SÁMEKONVENŠUVNNA OLLAŠUHTTIMII GUOSKI MEARRÁDUSAT

Sámekonvenšuvnna kapihttal VI giedahallá konvenšuvnna ollašuhttima.

Artihkkal 45 vuodđuda komitea, man bargun lea čuovvut sámekonvenšuvnna ollašuhttima. Komiteas galget leat guhhta lahtu, geat doibmet persovnnalaš iešvuodas, ja geain guhtege golbma stáhta nammadit ovttá ja guhtege golbma sámedikki ovttá. Komitea ii leat aitosáš soahpamušorgána dan mearkašumis go dat institušuvnnat, maid bargun lea čuovvut stáhtaid doaibmama ON deháleamos olmmošvuoigatvuodasoahpamušaid hárrái. Dattetge oktagas olbmot sáhttet raporteret sámekonvenšuvnna navdojuvvon rihkkumiid komiteai ja vuordit das dávisteami. Komitea galgá maiddái jeavddalaččat raporteret golmma ráđdehussii ja golmma sámediggái das, mo komitea oaidná julggaštusas celkojuvvon vuoigatvuodaid ollašuhttima ovdánit. Komitea sáhtta viidáseabbot addit rávvagiid

áššiin mat ovddidit sámekonvenšuvnna ulbmiliid. Komiteas vurdojuvvo dasa lassin leat dehálaš rolla stáhtaid politihka ja geavada oktiiheiveheami čuovvumis nugo artihkkalat 10-12 gáibidit.⁹¹

Artihkkala 46 mielde stáhtat leat geatnegasat dahkat sámekonvenšuvnna mearrádusaid njuolga anihahttin riikkasis láhkaásaheamis. Nugo ovdalis lea čilgejuvvon, artihkkal 35 (2) geatnegahtta stáhtaid sihkkarastit sámiide doarvái ruđalaš resurssaid, vai sii bastet geahččalit iežaset eana- ja čahcevuogitvuodaid duopmostuoluin. Artihkkal 47 (2) geatnegahtta seammasullii stáhtaid addit ruđalaš veahki nu, ahte sámit sáhttet oažžut geahččaluvvot duopmostuoluin maiddái eará áššiid, mat leat sidjiide prinsihpalaš dehálaččat. Artihkkala 47 (1) mielde stáhtat galget maiddái muđui addit doarvái ruđalaš resurssaid sámekonvenšuvnna mearrádusaid ollašuhttimii.

⁹¹ Sámekonvenšuvnna bagadallamat komitea doaibmaválddi ja bargovugiid hárrái leat čielgasit viehka eahpedárkilat. Oalle guhkás boahtá leat komitea iežas duohkin, go vuos lea vuodđuduvvon, meroštallat iežas rolla sámekonvenšuvnna ollašuhttimis. Dat mo dat dahkkojuvvo, váikkuha sihkkarist sakka dasa, man dehálaš áššebábirin sámekonvenšuvnna šaddá. Gievrass, duođaid objektiivalaš komitea, mas leat allagas prinsihpat ja mii addá konkrehtalaš rávvagiid das mo sámekonvenšuvnna mearrádusaid sáhtta ollašuhttit, ja mii árvvoštallá stáhtaid go dat rihkkot konvenšuvnna, veahkeha eahpitkeahhtá sakka sámekonvenšuvnna ulbmiliid ovddideamis.

6. SOAMES MEARRDUSAT, MAT ČIELGASIT VÁILOT SÁMEKONVENSUVNNAS

6.1 Eai almmolaš mearrádušat čađačuohcci áššiid birra

Eamiálbmotjulggaštusa loahpalaš ráđđádallamiid áigge nu gohčoduvvon almmolaš mearrádušaid dahje čađačuohcci áššiid birra digáštallojuvvui olu. Mánngat oassálasti stáhtat ledje fuolas das, ahte eamiálbmotjulggaštusa soames mearrádušat manne menddo guhkás ja ledje menddo viidát. Nuba dat geahčaledje fidnet julggaštussii mearrádušaid, mat daid oaivila mielde addet saji goalmmát oassebeali vuoiggalaš beroštumiide, nugo maddái stáhta almmolaš buresbirgejumái. Eamiálbmogiid ovddasteaddjit eahpidedje sakka diekkár mearrádušaid, ja balle, ahte diekkár mearrádušaid fárruiváldin láivudivččii sakka buot eará artihkkaliidda čállojuvvon vuoigatvuođaid. Das fuolakeahtá eamiálbmotjulggaštussii bođii loahpalaš hámis artihkkal 46, mii gáibida, ahte julggaštussii čállojuvvon vuoigatvuođaid geavahettiin buohkaid olmmošvuoigatvuođaid galgá gudnejahtit. Viidáseabbot stáhtain lea lohpi, šiiitekeahtá gal dušše vealatkeahtes vugiiin ja dušše demokrátalaš servodaga oalle bákkoheaddji gáibádušaid geažil, muhto dattetge ráddjet julggaštussii čállojuvvon vuoigatvuođaid geavaheami. Eamiálbmotjulggaštusa artihkkala 46 sáhtá diedusge geavahit dušše earenomáš diliin. Das fuolakeahtá artihkkal 46 dagaha unnánaš eahppesihkkarvuođa das, makkár váikkuhus goalmmát oassebeali vuoigatvuođain ja «olles servodaga» beroštumiin sáhtá leat julggaštusa vuoigatvuođaide. Sámekonvenšuvnnas bealistis eai leat matge diekkár almmolaš mearrádušat. Mu oaivila

mielde áššedovdijoavkku válljen bálggis lea sakka sávahahtti; šiehttat juohke ávnnaslaš mearrádušaid dárkilis viidodaga, iige váldit fárrui almmolaš mearrádušaid, mat guđdet konvenšuvnna buot eará artihkkaliidda dulkonmuni.

6.2 Eai mearrádušat, mat gusket erenoamážit kollektiiva vuoigatvuođaide

WGDD proseassa álggu rájis gitta dan loahpa rádjái oassálastit ságastalle, galggašiigo eamiálbmotjulggaštusas váldit vuhtii eamiálbmogiid kollektiiva olmmošvuoigatvuođaid leahkima. Ovtastuvvan eamiálbmogiid rattuš čuoččuhii váibbakeahtá, ahte eamiálbmotjulggaštus galgá speadjalastit eamiálbmotkultuvrraid kollektiiva luonddu. Sii duodaidge árvoštalle, ahte eamiálbmotvuoigatvuođaid julggaštus galgá čalmustahttit kollektiiva olmmošvuoigatvuođaid eanet go oktagaslaš vuoigatvuođaid. Soames stáhtat (mat WGDD proseassa áigge šadde ain unnit ja unnit) gážžárit divvo ain gažaldaga, juosgo álbmotriekti dovddasta kollektiiva vuoigatvuođaid leahkima. Ášši čovdojuvvui WGDD proseassa áibbas mañimuš čoahkkinbajis, ja dan sáhtá gohčodit buoremusat “konstruktiivalaš eahpečielggasvuohtan”. Eamiálbmotjulggaštusa artihkkalat 1 ja 2 orrot vuhtiiváldimin kollektiiva olmmošvuoigatvuođaid, muhto dat leat gánske doarvái eahpečielgasat fállat doarvái vearrás juristtaide sierralagan dulkonvejolašvuođaid.

Áššedovdijoavku fas ii gal bidjan ollege

áiggi teorehtalaš ságastallamiidda dan birra, dovddastago álbmotriekti kollektiiva olmmošvuoigatvuodaid. Duodaštussan dasa sámekonvenšuvnnas leat valljis mearrádušat, main sámi álbmot - eaige oktagas sámi olbmot - lea subjeaktan. Nuba sámekonvenšuvdna eahpitkeahttá dovddasta kollektiiva vuoigatvuodaid. Ferte goit fuomášit, ahte buot dat kollektiiva vuoigatvuodát, mat sámekonvenšuvnnas leat, eai vealttakeahttá leat olmmošvuoigatvuodát, vaikko muhttimat eahpitkeahttá leat.⁹²

6.3 li máinnašupmi stáhtaid guovlluguovdasaš guoskameahttunvuodas

Nugo ovdalis logus 4.1. lea gávnnavuvvon, sámekonvenšuvnnas ii leat máinnašupmi stáhtaid guovlluguovdasaš guoskameahttunvuoda prinsihpas. Duohtavuodas áššedovdijoavku ii ságastallan ášši birra olus ollege. Dát sáhtta gánske orrut imaš daidda, geat čuvvo eamiálbmotjulggaštus proseassa manjimuš jagiid, gos ságastallui das, galgágo, ja juos galgá de manlahká, eamiálbmotjulggaštus speadjalastit stáhtaid guovlluguovdasaš guoskameahttunvuoda

prinsihpa. Eamiálbmotjulggaštusa bargojoavku suokkardalai sierralagan sátnehámiid ja mahkeš sátnehámiid mánggain riikkaidgaskasaš áššebáhpáriin, main máinnašuvvui dát prinsihppa, ovdalge WGDD loahpalaččat mearridii, ahte eamiálbmotjulggaštussii ii boade máinnašupmi guovlluguovdasaš guoskameahttunvuodas.⁹³

Áššedovdijoavkku bođii johtilit dan bohtosii, ahte sámiid vuoigatvuoha iešmearrideapmái ii doala sisttis vuoigatvuoda luovvanit dálá stáhtain. Dákkár vuoigatvuoha ii čuovo maiddái álbmotrievtti eará mearrádušain. Álbmotriekti lea čabu čielggas dan hárrái, ahte sámiid iešmearrideami galgá hárjehit dálá stáhtarájiid siskkobealde. Áššedovdijoavkku dát dovddasteapmi ovttas sámekonvenšuvnna artihkkaliin 3 mearkašit, ahte iešmearridanvuoigatvuoda galgá geavahit álbmotrievttis mearriduvvon vugiin, ja láidehusoasi mearráduš, mas sámedikkit celket sámi albmoga figgat eallit oktan álbmogin soahpamušriikkain, atná fuola guovlluguovdasaš guoskameahttunvuoda áššis sámekonvenšuvnnas.

92 Juos sámekonvenšuvnna veardádallá eamiálbmotjulggaštussii, de sámekonvenšuvnnas leat eanet oktagaslaš vuoigatvuodaide guoski mearrádušat kollektiiva vuoigatvuodaide guoski mearrádušaid ektui. Mun oavivildivččen, ahte sámekonvenšuvdna leamaš eanet várrugas go lea vihkehallan, mat vuoigatvuodát leat kollektivalaččat ja mat oktagaslaččat, ja lea gávdnan heivvolut balanssa guovtti luohká vuoigatvuodaid gaskkas eamiálbmotjulggaštusa ektui. Eamiálbmotjulggaštus leat čielgasit moadde mearrádušas, main vuoigatvuoda subjeaktan leat "eamiálbmogat", muhto maid bokte lea váttis ipmirdit mearrádušas oavivilduvvon vuoigatvuoda maninge earán go luonddus dáfos oktagaslažžan. Eamiálbmotjulggaštus duodaidge moatte dáhpáhusas cealká juoba, ahte "eamiálbmogiin lea oktagaslaš vuoigatvuoha..." Dákkár mearrádušat dušše seaguhit eamiálbmotjulggaštusa jurdaga, ja nu sáhttet vejolaččat leat veahtun go dat dahket eahpečielgaseabbon dan, man viidat eamiálbmotjulggaštus dovddasta aitosas kollektiiva olmmošvuoigatvuodaid.

93 Dárrkilit dajadettiin ovdaolmmoš-raporterejeaddji dat loahpas čovddii ášši ovdaolbmo teavsttas. Dattetge dat lei sakka vuordimis WGDD manjimuš čeahkkibaji rájis, ahte eamiálbmotjulggaštussii ii boade máinnašupmi guovlluguovdasaš guoskameahttunvuodas.

7. SÁMEKONVENŠUVDNA BUORI VUOGÁDAGA OVDAMEARKAN RIIKKAIDGASKASAČČAT

Sápmelaččat rahčet sealluhit ja ovddidit iežaset kultuvrra, ealáhusaid, servodaga ja kollektiiva identitehta iežaset eavttuid mielde. Muhto sápmelaččat leat viehka lihkolaš dilis eanaš eará eamiálbmogiid ektui. Sámit eai dárbbas doarrut dakkár váttisvuodaiguin nugo nealgi, badjelmeare geafivuohta, summal goddimat ja eará áitagat njuolga sin fysalaš dearvvasvuhtii.

Vástideaddjilahkái Dávviirikkain, main leat sápmelaččat, lea buoret dilli eamiolbmuid vuoigatvuodaidda gudnejahttimis dan ektui mo dilli lea eanaš eará riikkain, maid rájiid siskkobealde eamiálbmogat dál orrot. Suopma, Norga ja Ruotta leat buohkat máilmmi riggáseamos riikkaid joavkkus, ja sámi olbmuid mearri lea viehka unni. Nuba dát riikkat galggašedje bastit fuolahit sámiid vuoigatvuodain almmá ahte dat čuozašii stuorábut daid ekonomiijai.

Ovddabealde govvejuvvon dilli bidjá hirmat stuorra vástu suomelaš, norgalaš, ruottelaš – ja sámi – álbmogiid politihkalaš jodiheaddjiid hárduid ala. Sis lea dál sámekonvenšuvdnaeavttohus, man guhtege sis ii ane dievaslažžan. Juos sámekonvenšuvdna dohkkehuvvo, dat seammás láchčá odđa politihkalaš vuođu sámi álbmoga ja suomelaš, norgalaš ja ruottelaš álbmogiid gaskavuodaide. Dasa lassin sámekonvenšuvdnaeavttohus addá

oktii eallimis -vejolašvuoda dáid álbmogiid jodiheaddjiide dahkat ovdamearkka buorre vuogádagas riikkaidgaskasaččat. Juos Fennoskandinávia álbmogat sáhttet soahpat dákkár huksejeddji ortnegiid birra dálá modearna áiggis, ovdamearkka sihkarit čuoovolit gránjjá eamiálbmogat ja ii-eamiálbmogat eará sajiin. Ja nuppegežiid, juos sámi álbmot ja Davviriikkaid ii-eamiálbmogat eai bastte dohkkehit sámekonvenšuvnna, das šaddá oalle heajos ovdadáhpáhus. Juos dát álbmogat, maid bokte galggašii leat politihkalaččat ja ekonomálaččat duohtandagahahtti soabadit huksejeddji ordnemiid birra daid ovttasleahkima várás boahttvuodasge, feilejit dan dahkamis, mo dasto dat galggašii leat vejolaš eará sajiin máilmmis, gos ekonomalaš, geografalaš ja politihkalaš dilid leat unnit lohpideddjit? Juos Davviriikkat eai sáhte dohkkehit sámekonvenšuvnna áššebáhpára, mii ii daga maidige eanet go dušše beare cealká, ahte riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodát gustojit maiddái daid eamiolbmuid bokte ja ahte sámiid galgá diktít sealluhit ja ovddidit iežaset servodaga rastá riikkarájiid, mo dat sáhttet vuordit eará ráđđehusaid dohkkehit sin eamiálbmogiid ja vehádagaid vuoigatvuodaidda?

8. OVDÁNEAPMI DÁN RÁDJÁI JA BOAHTTEVAŠ PROSEASSA

Loahpa loahpas sámekonvenšuvdna lea čielgasit unihkka riikkaidgaskasaš áššebábri ja prošeakta. Vaikko konvenšuvdna ii leatge dievaslaš, de juos koloniserejuvnon sámi álbmot ja koloniserejeaddji álbmogat sáhttet – 2000-logus – šiehttat odđa vuodu sin buohhtevaš gaskavuodaide, mii ii bálvalivččii dušše beare sámi álbmoga ja eará álbmogiid Fennoskandinávias, muhto dat sáhtáši addit inspirašuvnna earáge riikkaide, main eamiálbmogat orrot. Nuba gažaldat leage, maid boahttvuoha buktá sámekonvenšuvnna hárrái?

Das maŋŋá go áššedovdijoavku ovdanbuvttii loahpalaš evttohusa sámekonvenšuvdnan, mearriduvvui, ahte konvenšuvdna sáddejuvvo gulaskuddamii áššáigullevaš našunála, guovlluguovdasaš, báikkálaš ja sámi institušuvnnaide. Gulaskuddanáigi lea áiddo nohkan ja cealkámušain lea dahkkon čeahkkáigeassu.

Sámedikkít leat almmuhan, ahte dat dohkkehit sámekonvenšuvdnaevttohusa.⁹⁴ Seammás dat leat maiddá cealkán, ahte dat dohkkehit evttohusa dušše vuostemielain, daningo dat leat sávvan sámekonvenšuvnna, mii manašii guhkkelii sámiid vuogitvuodaid dovddasteamis.

Ii-sápmelaš institušuvnnaid boktet vuosttas mearkkat orrot čájeheamin, nugo vuordimis leige, ruossalas cealkámušaid. Mánggat kommeanttat, ee.

universitehtaid ja váldo NGO:ide nugo Rukses Ruossa, leamaš positiivalaččat sámekonvenšuvdnii. Almmolaččat maiddá dakkár riikkaviidosaš eiseválddit, mat eai doaimma erenoamážit sámiiguin baicce buorebutge čađačuohcci áššiiguin nugo oahpahusain, leat addán positiivalaš cealkámušaid. Dát institušuvnna atnet sámekonvenšuvnna leat dássedeattus ja bures čállojuvnon, ja gáibidit, ahte stáhtat ja sámedikkít dohkkehit konvenšuvnna johtilit. Eará ii-sápmelaš institušuvnna, erenoamážit sámevuovllu gielddat ja eanangotti hálddahuseiseválddit ja sámi árbevirolaš ealáhusaiguin gilvaleaddji álgobuvttadeami nugo vuovdedoalu ja ruvkedoaimma ovddasteaddji eiseválddit goittotge leat mottiin spiehkastagain leamaš negatiivalaččat sámekonvenšuvdnii ja vuorjan stáhtaid leat dohkkehteahtta sámekonvenšuvnna.⁹⁵ Dát ii leat gal imaš. Sámevuovllu gielddat ja eanangotti hálddahuseiseválddit leat almmolaččat sámiid olmmošvuogitvuodaid gudnejahttima vuostá.⁹⁶

Sámi áššiin vástideaddji ministtarain ja sámedikkiid presideanttain lea áigumuš deaivvadit 18. beaivve golgotmánus 2006. Almmolaččat navdojuvvo, ahte sii dalle nammadit politihkalaš bargujoavkku (eige áššedovdijoavkku), mas leat ovddasteaddjit golmma ráđdehusas ja golmma sámedikkis,

94 Suoma ja Norgga sámedikkít dohkkehedje sámekonvenšuvnna ovttaienalaččat. Ruotas stuorámuš politihkalaš bellodat, mii lea ain eanetlohkusajádagas, Bivdo- ja guolástansámit, lei sierra oavvilis.

95 Čielgasit eanemus oavviliid leat bohcciidahtán artihkkal 16 (2), man mielde stáhtat eai oaččo riepmat doaimmaide, mat sáhtášedje mearkkašahhti olu vaháhahttit sámevuovrra vuodu, ja seammás artihkkal 36 (3) ja (4), man mielde stáhtat eai galgga suovvat dakkár sisabahkkemiid sámevuovlluide, mat sáhttet dahkat veadjemeahttumin dahje mearkkašan veara váddáseabbon sámiide joatkevaččat geavahit daid vuovlluid sámevuovrra seailuheami dáfos dehálaš doaimmaide. Dáid mearrádušaid vuostálastima lea váttis ipmiridit, čábbát dajadettiin. Vuogitvuoha bisuhit ja ovddidit iežas kultuvrra lea okta dain buoremusat vuodustuovvujuvnon vuogitvuodain riikkaidgaskasaš olmmošvuogitvuodaid suorggis. Livččiige nappo beroštahtti gullat dáid institušuvnnaid ákkastallama dasa, manin artihkkal 16 (2) ja 36 (3) ja (4) eai galggašedje leat sámekonvenšuvnna.

96 Ná lea das fuolakeahtta, ahte dát báikkálaš gielddaid ja eanangotti hálddahuseiseválddit formálalaččat vurdojuvvojit, vaikko dat leatge ii-sápmelaš institušuvnna, fuolahit maiddá daid doaimmaguovlluin orru sámi olbmuid beroštumiin. Mannu sivas dat goittotge hávve leat sámiid bealde mange áššis, juos das lea leamen gilvaleaddji ii-sápmelaš beroštupmi...

ja man ulbmilin lea ollet šiehtadussii sámekonvenšuvnna loahpalaš sátnehámiid birra. Gulaskuddamiin dahkkon čoahkkáigeasu vuodul ii oro leamen jáhkehahti, ahte dákkár politihkalaš ráddádallanbargojoavku vuodđuduvvo jagi 2006 bealde. Ovdalge mearkkat čájehit, ahte stáhtaid ráđdehusat jáhkket leat vealtámeahttun guorahallat viidáseabbot sámekonvenšuvnna ratifiserema váikkuhusaid guhtege golmma riikkas. Dát lea oalle váidalahti danin go váikkuhusaid guorahallama čadaheapmi manjida sakka sámekonvenšuvnna vejolaš dohkkeheami. Ja dát lea eanemus jáhkehahti scenario. Sihkkarit geahččalit maiddái hávdádit sámekonvenšuvnna. Go geahččá, mo Suoma, Norgga ja Ruota ráđdehusat leat dán rádjái meannudan sámiid olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttimis, ja eandalii Suoma ja Ruota mearihis dáiddu šluhttet positiivalaš mearrádušaid sámi áššiin eahpemearálaš boahttevuhtii, de giige ii imáštalašii, juos ráđdehusaid giedain boahťa leat okta spáddáin. Mun anán sihkkarin, ahte sámedikkít bohtet garrasit vuostálastit buot evttohusaid váikkuhusaid guorahallama birra ja ahte boahťa leahkit politihkalaččat čoaska dálkkádat juos ii-sápmelaš ráđdehusat ain jotket ja mearridit čadahit diekkár guorahallamiid.

Nugo eanaš riikkain main eamiálbmogat orrot, oe máiddái sámi áššiin lea vierrun šaddat politihkalažžan. Nugo soames gulaskuddancealkámušat čájehit, de sihkkarit stuorra oassi ii-sápmelaččain sáme guovlluin geahččala jáhkíhit stáhtaid leat dohkkekeahttá sámekonvenšuvnna. Dákkár deatta lea dán rádjái omd. eastán Suoma ja Ruota ratifiseremis ILO konvenšuvnna nr 169. Dattetge, nugo ovdalis lea gávnnavuvon, sámekonvenšuvnna leat ráhkadan gánske álbmotrievtti buot čeahpimuš áššedovdit, mat Suomas, Norggas ja Ruotas leat. Ja vaikko soames institušuvnnat leat ávžžuhan stáhtaid leat ratifiserkeahttá konvenšuvnna, oktage dain ii leat dán rádjái šiitán, ahte iigo teaksta livččii bures dahkkon ja vuodustuvvon, iige bastán čilget, gokko teaksta ii čuovo nannejuvvon álbmotrievtti eamiálbmogiid

vuoigatvuođaid bokte. Ja dasa lassin dát golbma riikka leat bidjan olu poltihkalaš návccaid sámekonvenšuvnaprosessii. Stáhtaid ovddasteaddjiid vástáduš sámiid gáibádusaide sierralagan doaimmaid hárrái leamaš manjimuš jagiin dávjá dat, ahte ášši čovdojuvvo sámekonvenšuvnna. Ja riikkaidgaskasaččat stáhtaid ja eamiálbmogiid ovddasteaddjit nugo maiddái ON soahpamuš- ja eará orgánat čuvvot dárkilit, juosgo Suopma, Norga ja Ruotta sámekonvenšuvnna ratifiseremiin váldet váldolávkki čoavdin dihte vel čoavddekeahttá báhcán áidna dehálaš olmmošvuoigatvuođaášši dán golmma riikkas; namalassii sápmelaš eamiálbmoga vuoigatvuođa. Maiddái juridihka dutkit čuvvot sámekonvenšuvnna galgamuša stuorra beroštumiin.

Čoahkkáigeassun, sámekonvenšuvdna divvu jitnoseabbot go oktage olmmoš, institušuvdna dahje áššebábir ovdal dan gažaldaga Supmii, Norgii ja Ruttii; diktetgo dat sámi áššiid ainge šaddat politihkalažžan, vai háliditgo dat viimmatge čadahišgoahtit sáme politihká, mii vuodđuduvvá vealatkeahtesvuođa, olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttima ja vuoiggalašvuođa prinsihpaide?

Mun hálidivččen vástidit gažaldahkii miehtemielalaččat. Šiittekeahttá orru leamen váttis garvit váikkuhusaid guorahallama, ja dan ii sáhte govvet nuppeláhkái go dušše beare absurdan, ahte Suopma, Norga ja Ruotta, mat riikkaidgaskasaččat liikojit čájáhallat iežaset olmmošvuoigatvuođaid bealušteaddjin, čadahit servodaga dihto oasi olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttima váikkuhusaid árvoštallama. Das fuola-keahttá go oktii dat váikkuhusaid árvoštallan lea dahkkon, de olmmošvuoigatvuođaid duohta bealušteaddjit, mat leat maiddái golbma dain riggáseamos riikkain máilmmis, eai jáhkkimis sáhte boahťit eará bohtosii go, ahte dat haddi, maid jahkečuđiid bistán sámiid vealaheami heaittiheapmi dagašii, ii sáhte leat menddo stuuris. Juos ii, de dáid riikkaid riikkaidgaskasaš retorihkka lea dušše guoktilaš, mii livččii tragediija ii dušše sámiide, muhto mu jáhku mielde guhkit

áigodagas maiddá eamiálbmogiidda
álmolaččat. Nuba mun luohťange dasa,
ahte lagaš boahťevuođas suopmelaš,
norgalaš, ruottelaš ja sápmelaš álbmogat
čohkánit ja bidjet namasit sámekonven-
šuvnna áššebáhpára vuollái, mii ii leat
láivuduvvon iige headjuduvvon áššedovdi-
joavkku ovdanbuktin veršuvnna ektui.

OLBMO JA ÁLBMOGA VUOIGATVUOĐAT – DAVVIRRIKKALAŠ SÁMEKONVENŠUVNNA GUVLUI¹

MARTIN SCHEININ BOKTE

¹ Dát čáluš lea sámejielat jorgalus čálli artihkkalis "Ihminen ja kansan oikeudet – kohti Pohjoismaista saamelaisopimusta" vuosttaš gearde álmuhuvvon Lakimies Vol. 104 2006/1. Sámejiellii jorgalan Esko Aikio.

LÁIDEHUS

Norgga, Ruota ja Suoma ráđdehusaid ja seamma riikkaid sámedikkiid ovtta ása- han áššedovdijoavku loahpahii 16.11.2005 golmmajagát barggus ja almmustahtii evttohusas davviriikkalaš sámekonven- šuvdnan. Konvenšuvnna ulbmilin lea nannet ja starggasmahttit sámi álbmoga vuoigatvuodaid danlahká, ahte dat sáht- tá bisuhit ja ovddidit gielas, kultuvrras, ealáhusaidis ja servodateallimis almmá ahte riikkarájat dan hehttejit. Konven- šuvdna dovddastivččii sámi álbmoga sajádaga golmma davviriikka áidna eami- álbmogin. Álbmotrievttálaččat čatni stáhtasoahpamuša bokte meroštallo- juvvošedje sámi álbmoga ja dan ovttat lahtuid vuoigatvuodát vugiin, mii dávista álbmotrievtti suorggis dáhpáhuvvan ja jođus leahkki ovdáneapmái eamiálbmot- vuoigatvuodaid suorggis.²

Sámekonvenšuvdna speadjalastá Suomasge vássan jahkelogiin dáhpáhuv- van ovdáneami ovttat olbmuid vuoigat- vuodaid nanosmuvvama guvlui min vuoigatvuodavuogádaga vuodđun. Jurdda stáhta ja dan buot doaibmaorgánaid ja eiseválddiid čatnasumis ovttat olbmo vuđolaš vuoigatvuodaid gudne- jahttimii ii leamaš iešálddes čielga ášši oppa Suoma iehčanasvuoda áigo- dagasge. Čiežalotlogu álggu rádjái vuodđolága vuodđovuoigatvuodain dušše oamastanvuoigatvuodta váldo- juvvui duodas,³ ja dange maŋŋá oaivil

láhkaásaheaddji čatnasumis vuodđovuoigat- vuodaid gudnejahttimii stáđásmuvai dušše vehážiid mielde. Easka jagi 1995 vuod- đovuoigatvuodtaođastusas bessojuvvui, oasil riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuo- đasoahpamušaid váikkuhusa geažil,⁴ eret vieruiduvvan vuogis spiehkcasit dávjjet vuodđovuoigatvuodaid suojis riikkabeivviid mearreeanetlogu mearrádusain (ng. spiehkastatlagain).⁵

Sámekonvenšuvnna sierrasárggus dán ovdánanlinjás lea dat, ahte gažaldat lea nannosit dihto joavkku olmmošguovdil (individuála) ja kollektiiva vuoigatvuodain. Dát ii leat goit áibbas ođđa ášši daningo juo árbevirolaš čoavddus guovtti álbmotguelas ollašahthtojuvvui jagi 1919 Ráđdehushámis oasil kollektiiva vuoigatvuodaid hámis.⁶ Jagis 1995 Suoma vuodđoláhkii bođii maiddái máinnašupmi, man mielde sápmelaččat leat ”álgoálbmot”. Doaba lea dál vuodđolága 17 § 3 momeanttas, man mielde sápmelaččain álgoálbmogin lea vuoigatvuodta bajásdoallat ja ovddidit iežas giela ja kultuvrra.⁷ Eamiálbmogiid vuoigatvuodát leat dehalaš fáddá riikkaid- gaskasaš olmmošvuoigatvuodaságastalla mis, ja 1990-logu álggus Suoma olmmoš- vuoigatvuodapolitihkas dáhpáhuvvan linjánuppástusa maŋŋá lei lunddolaš, ahte Suopma dänge áššis ovddasta Ovtastuvvan Nášuvnnain ja eará riikkaidgaskasaš forumain progressiva oaivila, man doaladumit eamiálbmotvuoigatvuodaid

2 g. Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna (ILO) konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái (72 ILO Official Bulletin 59), hámus ON eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštussan (ON-áššebábir E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1; 1994) ja Suoma čatni konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (SopS 7-8/1976, maŋjeleabbos SP-konvenšuvdna) 1 ja 27 artiklat sihke ON olmmošvuoigatvuodakomitea daidda guoski dulkongeaht.

3 Eanet mánggabeallat vuodđovuoigatvuodaoaivila vuolggasadjin adnojuvvo riikkabeivviid vuodđoláhkalašveđgotti cealkámuš PeVL 2/1971 vp, mii guoskkai girdingittiid dorvolašvuodadárkkistemiidda.

4 g. PeVL 12/1982 vp, mas deattuhuvvui ahte stáhtanjuolggadusa addin vejolašvuodta ásahtit vuodđoláhkaásahanortnegis spiehkastagaid sisriikkalaš vuodđolágas ii atte vuoigatvuodta spiehkcasit Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodageatnegasvuodain.

5 Formálalaččat spiehkastatláhka-institušuvdna bisuhuvvui jagi 1995 vuodđovuoigatvuodtaođastusas ja jagis 2000 fápmui boahán vuodđolága oppalaš ođastusas. Spiehkastatlagaid duodalaš geavahanviidodat ja –frenkvensa lea goit radikala vugiin gáržžiduvvon.

6 g. jagi 1919 Ráđdehushámi 14 §.

7 Dasa lassin vuodđolága 121 §:s lea njuolggadus sámiid kulturiešráđđemis.

dovddasteapmái ja kodifieremii leat miehtemielalaččat. Suopma ovttas eará davviriikkaiguin doarju ON eamiálbmot-julggaštusa jođanis dohkkeheami ja eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa sisačállima julggaštussii.⁸

Eamiálbmotvuoigatvuođat eai leat álkkes áššit doahpágiid dáfos eige juri-dihkalaččat. Ovtta dáfos gažaldat lea olmmošvuoigatvuođadiskurssa ovtta fáttás, mii gáibida eamiálbmotvuoigatvuođaid fihttema ja hábmema danlahká, ahte dat heivejit bures oktii universála, dábálaččat oktagasa vuoigatvuođaid hámis dorvvastuvvon olmmošvuoigatvuođaide. Olmmošvuoigatvuođakonteavsttas eamiálbmotvuoigatvuođat eai leat sierravuoigatvuođat, muhto baicce universála olmmošvuoigatvuođaid duodalaš ollašuhttima beaktimahttin maiddái eamiálbmotlahtuid bokte. Nuppe dáfos eamiálbmotvuoigatvuođaid vuolggasadjin lea jurdda positiiva sierrameannudeamis ja dan dohkehahttivuođas olmmošvuoigatvuođasoahpamušaid vealahangildosa ektui: daningo eamiálbmogat leat duohtadilis sordojuvvon sajádagas dahje vealahuvvon, stáhtas lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohtage riepmat erohalli doaimmaide mat ollašuhttet ávnnaslaš ovttavoardásašvuođa.⁹ Goalmmádin eamiálbmotvuoigatvuođain lea gažaldat earret oktagaslaš vuoigatvuođaid maiddái kollektiiva vuoigatvuođain.¹⁰ Olmmošvuoigatvuođaid vertikála árbevrrui hárvánan juristaide oassái jurdda kollektiiva olmmošvuoigatvuođain sáhtta orrut amas, juoba váralaš. Juos olmmošvuoigatvuođat leat oktagasa suodjemuvrra stáhtaválddi bealde boahtti hehttemiid vuostá ja dánlahká oktagasafriiddjavuođa dáhkádus, iigo dalle leat leamen riska ahte soames olmmošvuoigatvuođaid čilgen joavkku

«*Olmmošvuoigatvuođaid vertikála árbevrrui hárvánan juristaide oassái jurdda kollektiiva olmmošvuoigatvuođain sáhtta orrut amas, juoba váralaš.*»

dahje álbmoga kollektiiva vuoigatvuohtan jorgala dili jorggotgežiid? Sáhttago geavvat nu, ahte kollektiiva vuoigatvuođat duohtavuođas geavahuvvojit oktagasa soardimii su badjel mearridanválddi geavaheaddji servodaga buorin? Eamiálbmogiid dohkkeheapmi álbmogin álbmogiid joavkkus bealistis bidjá jearaldatvulošin jurdaga našunalstáhtas moderna stáhtanjuolggadusaid vuodđogeaddjin. Juos álbmogin ii adnojuvvo šat dihto stáhta veahkadat ollislaččat, mo mii dalle hukset oaviliiddeamet demokratiijas ja álbmot-suverenitehtas?

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna válbmejeaddji áššedovdijoavku čohkkejuvvui čakčat 2002 Norgga, Ruotta ja Suoma ráddehusaid nammadan ja seammá riikkaid sámedikkiid nammadan áššedovdiin.¹¹ Guhtege lahttui nammaduvvui seammá oktavuodas persovnnalaš sadjásaš. Dán čállis lei gudni doaibmat joavkkus Suoma sámedikki evttohusa vuodul nammaduvvon áššedovdin. Suoma ráddehus nammadii joavkku lahttun vuoigatvuohtaministeriija lálkaásahanjodiheaddji Matti *Niemivuo*, go eará davviriikkat nammadede alimus rivttiideaset ealáhagas leahkki duopmáriid, Norga Carsten *Smith* ja Ruotta Hans *Danelius*.

Dát čálus ii leat kronihkka áššedovdi-bargojoavkku barggu birra, iige maiddái joavkku evttohan sámekonvenšuvnna kommentára. Mu váldooavilin lea čilget konvenšuvdnaevttohusa vuodđočovdosiin

8 Vidá davviriikka oktasaš evttohusat ON eamiálbmotjulggaštusa dohkkeheamis soames nuppástusaiguin almmustahttojuvvo Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna válmmaštallan áššedovdijoavku smiehttamuša čuovusin.

9 Nállevealaheami eastadeaddji konvenšuvdna (SopS 37/1970) ja nissoniid vuoigatvuođaid konvenšuvdna (SopS 67-68/1986) ovddastit oavila, man mielde positiiva sierrameannudeapmi duohtadili ovttavoardásašvuođa ollašuhttima várás lea lobálaš. ON olmmošvuoigatvuođakomitea, guhte dulko SP-konvenšuvnna, almmolaš cealkámušas nr 18 (1989) sierrameannudeapmi gávnnavuvvo stáhtaid geatnegasvuohtan, mii čuovvuo ovttavoardásašvuhtii ja vealaheami gieldimii guoski SP-konvenšuvnna 26 artihkkalis (lohku 10). Seammá dulkon lea dasto ovdanbukton Eurohpa olmmošvuoigatvuođaduopmostuolu duomus *Thlimmenos v. Greika* (6.4.2000, § 44)

10 Juolgenohtas 1 máinnašuvvon ILO eamiálbmotkonvenšuvdna nr 169 ja ON eamiálbmotvuoigatvuođaid julggaštushámus meroštallet eanaš kollektiiva vuoigatvuođaid, vaikko dain leat gal njuolggadusat maiddái eamiálbmogiid ovttaht lahtuid vuoigatvuođaid birra. SP-konvenšuvnna 27 artihkkal etnalaš, oskkoldatlaš ja gielalaš vehádagaid gulli olbmuid vuoigatvuođain lea čállojuvvon oktagaslaš vuoigatvuođaid hápmái, vuhtiváldimin seammás dán vuoigatvuođa kollektiiva oli ("searvágaid joavkkuideaset eará miellahtuiguin"). SP-konvenšuvnna 1 artihkkal álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa birra lea bealistis buhttasit kollektiiva vuoigatvuohta, man riikkumis olmmošvuoigatvuođakomitea dulkoma mielde nuvván ii sáhte dahkat oktagasaváidaga vaikko das sáhtta gal leat váikkuhus dulkoniidda go konvenšuvnna dorvvastuvvon vuoigatvuođaid guoski váidagat gieđahallojit. G. ášši *Apirana Mahuika ee. v. Oáđa Sealánda* (váidda 547/1993).

11 Nordisk samekonvention – Direktiv för en expertgrupp (7:11.2001, nuppástahhton 13.11.2002).

vugiin, mii dagašii vejolažžan bidjat sámek onvenšuvdnaevttohusa Suoma Vuodđolága ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtan orbnavuogáda kontekstii. Mun giedahalan maiddá ovddabealde ovdan loktejuvvon hástalusaid.

Evttohus davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan lea golmmajagát intensiivalaš barggu boadus. Das dahkkon čovdosat ja dan ovttaskas mearrádusat eai leat riegádan summal, muhto dat ovddastit fuolalaš ja vihkkehallon soahpamušválmmaštallama ja mánggain sajiin gaskaneaset gilvvohalli oainnuid oktiiheiveheami kompromissaid bokte. Áššedovdijoavkku evttohus lea ovttajienalaš, vaikko dan sáttareivves gávnnavuvvo, ahte Suoma ráđđehusa nammadan lahtus ja su sadjásaččas leamaš earenomáš váttisvuođat dohkkehit soames soahpamušmearrádusaid. Válljejuvvon sátnehápmi goit čájeha, ahte dát váttisvuođat lea vássánáigi, ja dat eai leat eastán oktasaš kompromissatekstii ollema.

Eamiálbmoga doahpagis

Ovttastuvvan Nášuvnnain leamaš juo guhká jodus fidnu eamiálbmogiid vuoigatvuođaide guoski julggaštusa ráhkadeami várás.¹² Dien oktavuodas eamiálbmotdoaba ii goit meroštallojuvvošii. Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna konvenšuvdna nr 169 eamiálbmogiin ja čearddalaš álbmogiin dan sajis doallá sisttis meroštallama – dahje goit válddahallama – das, makkár joavkkut gullet duon konvenšuvnna geavaheami vuollái. ILO-konvenšuvnna 1 artihkkala 1 (b) čuoggá válddahallan eamiálbmoga doahpaga birra čuodjá ná:

”Peoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establish-

ment of present State boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions.”¹³

Maiddá ILO-konvenšuvnna eamiálbmoga doahpagis leat goittotge eanet gearddit go maid dán ovttat mearrádusa vuodul sáhtášii ipmirdit. Sitáhtas bohtet njuolga dahje gaskkalaččat ovdan eamiálbmoga njeallje guovddás dovdomearkka:

(1) Árgabeaigiela mearkkašumis ”eami-vuohta” (”álgovuolga”) dahje orrun dihto eatnadedálaš guovllus ovdal eará álbmotjoavkkuid ja erenoamážit ovdal dálá váldoálbmoga.¹⁴ Berre fuomášit, ahte dát mearrádus ii, nugo ILO-konvenšuvnna eará čuoggátge eai, mearkkaš dan, ahte eamiálbmotdoaba máhcašii ovttat gidodagaid vuosttas dovddus oamasteaddjiide ja sin dálá ealli biologalaš manisboahttiide. Gažaldat lea kultuvrralaš báikki alde orrumis dihto eatnandedálaš guovllus ovdal eará kultuvrraid, ja dán eamikultuvrra sirdašuvvamis dál ealli sohka buolvvaide.

(2) Sordojuvvon sajádat dálá váldoálbmoga ektui, man váldi vuodđuduvvá kolonišuvdnii dahje stáhtalaš rájaid geassimii nuppelahkáii go iešlágálaš kultuvrraid lávdama vuodul. Eamiálbmotdoahpagis lea álot gažaldat *relašuvnna* hisrorjjálaččat eamivuđot joavkku ja dálá váldesajádagas leahkki álbmoga gaskkas. Dát vuolggasadji boahdá čielgasit ovdan ILO-konvenšuvnna ollisvuodas, mas meroštallojuvvojit oalle dárkilit eamiálbmoga vuoigatvuođat stáhta hárrái, mii oppa áigge navdojuvvo leat mannu nuppi álbmoga (váldoálbmoga) hálddus. Juos dihto riikka ”eamivuđot” veahkadat ja kultuvra leat seammás dan riikka áidna ja válddisleahkki álbmotjoavku, dat ii leat eamiálbmot sáni vuoigatvuođalaš mearkkašumis.

(3) Iešláhki eará álbmotjoavkkuid

¹² Olmmošvuoigatvuođadoaibmagotti vuolledoaibmagotti evttohus, mii lea giedahallama vuodđun, lea áššebáhpáris E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1 (1994). Vaikko bargu julggaštusa virggálaš doahkkeheapmin lea ovdánan hihtásit ieš olmmošvuoigatvuođadoaibmagotti bargujoavkkus, jagiin 2003-2005 lea dápáhuvvan oalle positivalaš ovdáneapmi, mii sáhtá doalvut julggaštusa dohkkeheapmái.

¹³ 72 ILO Official Bulletin 59. Konvenšuvdna lea boahán riikkaidgaskasaččat fápmui jagis 1991, muhto Suopma ii leat vel dan oassebealli.

¹⁴ Dát gáibádus, ahte eamiálbmot lea orron ovdal earáid dihto eatnandedálaš guovllus earuha eamiálbmotdoahpaga tearpmas «čearddalaš álbmot», mii geavahuvo ILO-konvenšuvnna 1 artihkkala 1 (a) čuoggás. Almmolut ságastallama hárrái eamiálbmotvuoigatvuođaid birra ILO-konvenšuvnna čearddalaš álbmoga doaba mearkkaš eamiálbmotvuoigatvuođaid viiddideaddji geavaheami daid álbmotjoavkkuid bokte, mat dán áigge leat analogalaš sajádagas, ja maid oasil jurdda «eamivuodas» ii dieva. ILO-konvenšuvnna válljejuvvon viiddis geavahanviidodat lea okta čilgehus dasa, manin 1 artihkkala 3 bihtán lea váldon mearrádus, man mielde mannu joavkku giedahallan eamiálbmogin dahja čearddalaš álbmogin ii daninassii oavvil, ahte dát joavku livččii «álbmot» almmolut álbmotrievttálaš mearkkašumis.

ektui. Dán iešlágis lea iežas historjjálaš duogáš diliin ovdal dálá váldoálbmoga boahtima ja ovdal stáhtalaš rájáid geassima, ja dat boahdá ovdan sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš dahje politihkalaš sierraláhkkin. Eamiálbmotdoahpagis ii leat gažaldat dušše beare ”juksojuvvon vuoigatvuođaid” suojis dahje vássan áiggiid boasttovuođaid buhttemis dihto eanaviidodagaid álgoeiggiidida dahje eamiorruide. Unnimustá seammá nannosit lea gažaldat olmmošsoga kultuvrralaš mánggabealatvuođa váldimis ja suddjemis iešárvun, mas čuovvu dárbu suodjalit iešlágálaš kulturhámiid joatkevašvuođa ja sirdašuvvama boahttevaš buolvvaide.

(4) Jotkkolašvuohta historjjálaš ”eamivuoda” dilis otnábeaivái ja boahttevuhtii. Eamiálbmotvuoigatvuođaid vuoigadahttin boahdá oalle guhkás das, ahte joavku lea lihkosmuvvan bisuhit iežaslagan kultuvrra gitta otnábeaivái, ja ahte dat hálida sirdit dan maiddá boahttevaš buolvvaide. Duššan eamiálbmotkultuvrrat leat historjjálaččat ja antropologalaččat beroštahttit, muhto dat eai almmá muhttin sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš dahje politihkalaš institušuvnnaid jotkkolašvuođa haga atte vuođu dálá eamiálbmotvuoigatvuođaide.

Dáid ILO-konvenšuvnna 1 artihkkala eamiálbmotválddahallama teavsttas gessojuvvon dovdomearkkaid lassin konvenšuvnna ollisvuođas sáhtta geassit guokte eará dovdomearkka eamiálbmotdoahpagii:

(5) Konvenšuvnna 1 artihkkala 2 čuoggá mielde okta vuođđokriterá konvenšuvnna geavhanviidodaga meroštallamis lea álbmotjoavkku kollektiiva iešidentifikašuvdna: juos joavku ieš ii ane iežas eamiálbmogin dahje čearddalaš álbmogin, dan ii galgga dakkárin klassifiseret. Juos fas joavku ieš meroštallá iežas eamiálbmogin dahje čearddalaš álbmogin, dán iešidentifikašuvdnii galgá addit vuoigatvuođalaš mearkkašumi. Deattuhuvvos vel, ahte ILO-konvenšuvnna 1 artihkkala 2 bihtás lea gažaldagas nama lassii kollektiiva iešidentifikašuvdna iige soahpamušmearrádus nappo daja maidige

dan hárrái, man vuođu čovdojuvvo dat, gullágo dihto oktagas olmmoš eamiálbmogii.

(6) Earenomáš gaskavuoha dihto eatnandieđalaš guovllu eatnamii ja luondduvalljiide.¹⁵ Ovddabealde mitaluvvon eamivuoda, iešlági ja jotkkolašvuođa dovdomearkkat čatnasit buot dasa, ahte eamiálbmoga iešlágálaš kultuvra ii leat eisige soaittahagas riegádan dihto eatnandieđalaš guovllus, baicce dat lea jahkeduháhiid dahje –čuđiid áiggis ovdánan vuorrováikkuhusas daid eavttuiguin ja luondduvalljiiguin, maid aiddo dihto eatnandieđalaš guovlu lea fállan. Guolle- ja meahcebevdu, omardeapmi, johtaleapmi ja iešlágálaš eanandoalu hámit leat máilmmiviidosaččat mihtilmasat eamiálbmogiid ealáhussan ja seammás lunddolaš šaddanvuloš daid sosiála organisašuvdnii, ávnnaslaš ja vuoingálaš kultuvrii sihke politihkalaš institušuvnnaide. Eamiálbmogiid servodatlaš eallin sáhtta mearrášuvvat luondduvalljiid ja daid historjjálaččat gárggiidan ávkkástallanvugiid bokte. Duot historjjálaš árbevierru lea maiddá hábmen eamiálbmoga giela, atnubiergasiid ja dáiddalaš albmabuktima. Eamiálbmogiid earenomáš gaskavuoha luondduvalljiide lea maiddá čovdda daid hearkkes (dahje sordojuvvon) sajádaga ipmirdeapmái: olmmošjoavkkuid sirdimat ja moderniserema ovddasteaddji odđa ealáhusat sáhttet buoridit eamiálbmoga lahtuid ávnnaslaš eallindási, muhto dattetge rihkkut eamiálbmotvuoigatvuođaid danin go dat botkejit eamiálbmoga oktavuoda iežaset luondduvalljiide ja dasa čatnaseaddji historjjálaš jotkkolašvuođa ja sáhttet jávkadit joavkku kultuvrralaš iešlági.

Vaikko Suopma, Norga ja Ruotta leat sierra oktavuodain dovddastan sámiiid riikkadeaset eamiálbmogin, ja Suopma lea čálihan dán dovddasteami vuođđoláhkasisge, dát ii leat álot dáhpáhuvvon vuoigatvuođalaččat rátkkagelb-bolaš eamiálbmotdoahpaga vuođu iige diđolažžan dain viehká gáibideaddji riekte-

¹⁵ ILO-konvenšuvnna dát dovdomearka boahdá ovdan ee. konvenšuvnna láidehusa čujuhemiin ekologalaš dásededdui ja konvenšuvnna eanavuoigatvuođaide guoski oasi rahppi 13 artihkkala deattuhusas, man mielde eamiálbmoga árbevirolaš orrunguovllu eatnamis ja luondduvalljiin lea earenomáš mearkkašupmi dáid álbmogiid kultuvrii ja vuoingálaš árvvuide..

váikkuhusain, mat eamiálbmotdoahpaga geavaheapmái čatnasit. Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa oktavuodas gártá viimmat váldit áššái beali olu diđo-leabbot: go sámit leat Suoma, Norgga ja Ruota áidna eamiálbmot ja dat dovddastuvvo dakkáražžan, dás fertejit leat vuoigatvuodalaš čuovvumušváikkuhusat.

Eamiálbmotvuoigatvuodaid artikulašuvdna: vuoigatvuoha vássán áigái, vuoigatvuoha dálážii ja vuoigatvuoha boahhtevuhtii

Lean nuppi oktavuodas dahkan veardádalli suokkardallama das, mo eamiálbmotvuoigatvuodaid sáhttet artikuleret oallege sierralahká sierra olmmošvuoigatvuodasoahpamušaid vuogádagain, vaikko loahpa loahpas vuoigatvuodagáibádusain figgojuvvošii seammá mihttomearrái, dihto eatnandiedalaš guovllu eatnama ja luondduvalljiid suddjejuvvon hálddašeampmái ja ávkkástallamii eamiálbmoga iešlágalaš kultuvrra vuodđun.¹⁶ Go riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna konvenšuvdna nr 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái doallá guovddášsajis *eatnama*,¹⁷ ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra jorgala geahčastagaid *kultuvrii*.¹⁸ Das mas Amerihká olmmošvuoigatvuodasoahpamuš orru vanaheamin *oamastanvuoigatvuoda*¹⁹ eamiálbmotvuoigatvuodaid suodjin, Eurohpa olmmošvuoigatvuodasoahpamuš čalmmustahtta *privahta- ja bearašeallima suoji*.²⁰ Gáibádusaid sierralagan artikulerema čilge dábálaččat dat, ahte ieš soahpamušteavsttat leat sierralaganat, nu ahte dain iešguhtet orru rahpamin sierralagan ”lásiid” maid bokte eamiálbmotvuoigatvuodát sáhttet figgat olmmošvuoigatvuodaid vuogádaga sisa. Dát dilli govve seammás sierra

olmmošvuoigatvuodaid gaskasaš sorjevašvuoda, go eamiálbmogiid viehka seammásullasaš vuoigatvuodagáibádusaid sáhtta artikuleret mánggain molssaevttolaš vugiin.²¹

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna hámus fállá mánggaid molssaevttolaš ”lásiid” daid vuoigatvuodalaš gáibádusaid ovdanbuktimii mat gusket iešlágalaš sámi kulturhámi dorvui, mii vuodđuduvvá árktaš luondduvalljiiguin ávkkástallamii. Aisttan sápmelaš Sombán Ándde (Ánde Somby) dáid molssaevttolaš artikulerenvugiid – dahje vuoigatvuodalaš strategiiid – sáhtta analyseret go geavaha veahkkeneavvun doahpágiid vuoigatvuoha vássán áigái, vuoigatvuoha dálážii ja vuoigatvuoha boahhtevuhtii.²² Iežan čállosisttán čujuhan dáidda doahpágiidda dušše ovdanbuktima veahkkeneavvun, almmá ahte geahččalan čuoččuhit ahte gažaldat livččii vuoigatvuodalaččat mearkkašahhti eakti analyhtalaš klassifiseren.

Vuoigatvuoha vássán áigái. Eamiálbmotvuoigatvuodaid, dan olis maiddái sámi álbmoga vuoigatvuodaid eamiálbmogiin ja dán álbmoga ovttahtat leat vuoigatvuodaid, lea vejolaš árvvoštallat, gáibidit ja čoavdit vássán áigái vuodđuduvvi argumeanttaid ja materiálaid vuodul. Dán geahčadanvuogi vuoiggadahtta eamiálbmotdoahpágiid gulli eamivuoda dovdomearka. Go eamiálbmot orui dihto guovllus ovdal go dálá válđoálbmot bođii dohko ja válde-sajádahkii, das leat dávjá historjjálaš eanaoamasteapmái dahje –geavaheapmái vuodđuduvvi gáibádusat guovlluid máhcaheapmái. ILO-konvenšuvnna eanavuoigatvuodaid deattuheapmi, dan olis maiddái 14 artihkkalii čállon jurdda historjjálaš jotkkolašvuodas eamiálbmogiid eanaoamastanvuoigatvuoda vuodđun,

16 G. Scheinin Martin, “The Right to Enjoy a Distinct Culture: Indigenous and Competing Uses of Land”, ss. 159-222 girjjis Orlin – Rosas – Scheinin (eds.), *The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach*. Turku 2000.

17 ILO-konvenšuvdna nr 169, II oassi (13-19 artihkkalat).

18 G. SP-konvenšuvnna 27 artihkkal ja dan guovddáš dulkonávdnasin ON olmmošvuoigatvuodakomitea almmolaš cealkámuš nr 23 (1994) ja oktagasváiddačovdosat *Ivan Kitok v. Ruotta* (váidda 197/1985), *Bernard Ominayak (Lubicon Lake Band) v. Kanada* (váidda 167/1984), *Ilmari Lämsman ee. v. Suopma* (váidda 511/1992) ja *Apirana Mahuika ee. v. Ođđa-Seelánda* (váidda 547/1993).

19 G. Amerihká stáhtaidda olmmošvuoigatvuodasoahpamuš (1144 U.N.T.S. 123), 21 artihkkal ja Amerihká olmmošvuoigatvuodadoahpamuš duopmu áššis *Awat Tingni v. Nicaragua* (31.8.2001). Čovdosa radikála olli lea dulkon, man mielde olmmošvuoigatvuodasoahpamuša oamastanvuoigatvuoda doaba lea autonomalaš ja gokčá soahpamušstáhtaidda našunála lállehašeamis suddjejuvvon oamastanvuoigatvuoda lassin maiddái eamiálbmogiid virolaš vuoigatvuoda riekteipmárdusaid.

20 G. Eurohpa olmmošvuoigatvuodadoahpamuš čovddus áššis *G. ja E. v. Norja*, European Commission of Human Rights, Decisions and Reports, vol. 35 (1984) s. 30-45.

22 Dán áššedilli govve bures ON olmmošvuoigatvuodakomitea čovddus áššis *Hopu ja Bessert v. Fránsariikka* (váidda 549/1993). Go Fránsariikka várrehus esttti áššii gieđahallama SP-konvenšuvnna 27 artihkkala vuodul, komitea doarjalii privahta- ja bearašeallima suodjái guoski 17 ja 23 artihkkaliidda ja gesii dain guhkás seammásullasaš riekteváikkuhusaid go ovdalisáiggi riektegeavadis lei gesson 27 artihkkalis.

23 Somby Ánde, Juss som retorikk, Tromsø 1999.

doarju dán vuolggasaji válljema ja argumenttaid riektegáibádusaide mat das čuvvot. Maiddái Suomas ja eará davviriihkain leamaš argumenttain, mat vuoddu- duvvet historjjálaš eanaoamasteapmái ja eanageavaheapmái, stuorra deaddu dán rádjái ságastallamis sápmelaččaid vuoigatvuodaid dorvvasteamis eamiálbmogin. Dán čilge oasil vitmadis vuoigatvuoda- historjjálaš dutkama gávdnon,²³ oasil ILO-konvenšuvnna nr 169 fidnen stuorra fuopmášupmi almmolaš ságastallamis ja láhkaválbmemis.²⁴

Lea áрта deattuhit, ahte sámiiid sajádat ja olmmošvuoigatvuodasuodji eamiálbmogin ii čoavdášuva eanaoamastandiliide guoski historjjálaš čielggademiid bokte, nu mávssolaččat go dat sáhttetge leat fáktávuoddu čovdosiidda mat dahkkojit láhkaásahemiid bokte dahje duopmostuolun. Erenoamážit lea áрта eahpidit dan ávkkálašvuoda, mii vuoigatvuohtaministeriija dingon eanavuoigatvuohtáčielgga- deamis bohtá leat – dat oainnát čuohcá áibbas eará áigodahkii go daidda jahke- čuđiide, maid áigge stáhta (Ruotta- Suopma) ja dan válđoálbmot leat válđán háldoseaset eatnamiid main sápmelaččat leat historjjálaččat orron.²⁵ Vuoigatvuohta- ministeriijas jođus leahkki čielggadeapmi guoská viehka guhkás dan gažaldahkii, geaid oktagasaid oamastanvuoigatvuoda stáhta lea áššebáhpáriid mielde vuostta- mužžan dovddastan, iige eisige dasa geaid oamastanvuoigatvuohta lei ovdal stáhta dain guovlluin, main sámít árbevirolaččat orro.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna- evttohus ii meroštala daid eatnamiid, mat Suomas, Norggas dahje Ruotas gullet sápmelaččaid, stáhta dahje geannu eará oamastussii. Vástideaddjilahká go ILO-konvenšuvnna nr 169 áshuvvo, soahpamušriikkat goit čatnašvašedje čielggadit vierihis mielain, main guovlluin

sámiiid guhkesáigásaš árbevirolaš eana- ja čáhceviidodagaid geavaheapmi hukse vuodu sápmelaččaid oktagaslaš dahje servodatlaš oamastanvuoigatvuhtii doloža rájes geavaheapmái dahje vásti- deaddjilagan institušuvnnaide guoski nášunála dahje riikkaidgaskasaš norpmaid mielde. Doppe gos sápmelaččat leat árbe- virolaččat geavahan dihto eana- dahje čáhceviidodagaid boazodollui, meahcás- teapmái dahje guolásteapmái dahje eará vugiin eará olbmuiguin rattát, sis galgá leat vuoigatvuohta guovlluid bissovaš háldda- šeapmái ja geavaheapmái. Sámiiid eana- geavahanvugiid sierraluonddu galggašii dovddastit danlahká, ahte duodaštusaid vihkkehaladettiin válđojuvvo vuhtii, ahte sámiiid árbevirolaš eanageavaheapmi ii dábálaččat guode bissovaš luottaidd lundui. Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna ii dagahivčče hehttehusaid sápmelaččaid oktagaslaš dahje kollektiiva vuoigatvuhtii čuoččaldahttit guhkkelii manni eatna- mii čuohcci gáibádusaid, man sivas soahpamuššii evttohus čállot, ahte dan mearrádušat eai doala sisttis maidge ráddje- husaid vuoigatvuhtii fidnet ruovttoluotta opmodaga, mii sápmelaččain sáhttá leat nášunála vuoigatvuoda dahje álbmotrievtti mielde.²⁶

Konvenšuvnna stáhtat čatnašvašedje riepmat doaibmabijuide suddjendihte beaktilit sámiiid eanavuoigatvuodaid. Nášunála vuoigatvuodas galget leat heivvolaš meannudanvuogit sámiiid eana- ja čáhce- vuoigatvuodaide guoski gáibádusaid giedahallama várás. Sámít galget eandalii fidnet vealtameahtun ekonomalaš veahki, mii gáibiduvvo vai sii sáhtášedje fidnet gáibádusaideaset duopmostuolu giedahallamii.²⁷

Vuoigatvuohta dáláži. Riikkaidgaskasaš ságastallamis eamiálbmotvuoigatvuodaid vuodduid earret fakta- ja argumenta- šuvdnamateriálai, mii čatnasa historjjálaš

23 G. Korpjiaakko, Kaisa: Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä. Helsinki 1989; Korpjiaakko – Labba, Kaisa: Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa - kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun. Diedut 1999/1. Rovaniemi 2000; Saamelaiskäräjien maanomistustyöryhmän selvitys saamelaisten kotiseutualueen maakysymyksessä. I osamietintö. Valtion metsämaa, suojelualueet ja yleiset vesialueet. Enontekiö 2002; Korpjiaakko – Labba, Kaisa: Valtionmaat Suomen kiinteistöjärjestelmässä – erityisesti silmällä pitäen saamelaisten maa-oikeusasiaa. Oikeustiede – Jurisprudentia 2003 s. 299-350.)

24 G. Vihervuori, Pekka: Maahan veteen ja luonnonvaroihin sekä perinteisiin elinkeinoihin kohdistuvat oikeudet saamelaisten kotiseutualueella. ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen edellyttämät saamelaisten maahan ja vesiin kohdistuvia oikeuksia koskevat muutosehdotukset. Oikeusministeriö. Yleisen osaston julkaisuja 3/1999; Wirilander, Juhani: Lausunto maanomistusoista ja niiden kehityksestä saamelaisten kotiseutualueella. Oikeusministeriö 2001.

25 G. Oikeusministeriön tiedote 20.12.2002: Lapin maa-oikeustutkimus käynnistyy.

26 Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan, 34 artihkkal.

27 35 artihkkal.

eanaomasteapmái ja dan eahpevuoiggalaš botkemii, de maiddá ja seammá nannosit dáláži. Vuoigatvuohta dáláži dárkkuha, ahte eamiálmogat otne ovddastit iešlágálaš kultuvrraid, maid seailun ja sirdin boahttevaš buolvvaide lea árvu daninassii – áibbas das fuolakeahtta, gii juridihkalaččat oamasta dáid kultuvrraid ávnnaslaš vuodđun leahkki luondduvalljiid. Riektegáibádusat, mat vulget eamiálmotkultuvrraid eallinfámolašvuođa suodjaleamis, vuodđuduvvet earret kultuvrraid iešláhká de maiddá historjjálaš jottkolašvuhtii vássán áiggi hárrái ja jahkeduháhiid dahje –čudiid áigge gárggii-dan earenomáš gaskavuhtii guhtege kultuvrra ja dan vuodđun leahkki dihto eatnandiedalaš guovllu sierra luondduvalljiid gaskkas. ”Vuoigatvuohta dáláži” artikulerejuvvo olmmošvuoigatvuođaságastallamis earenomážit joavkku ja dan lahtuid vuoigatvuohtan návddašit iežaset kultuvrras. Kultuvrra doaba leage guovddáš sajis sihke Suoma Vuodđolága 17 § 3 momeantta njuolggadusas sámiin eamiálmogin ja ON SP-konvenšuvnna 27 artihkkalis ja dasa goski dulkongeavadis. SP-konvenšuvnna dievaslaččat stáđásmuvvan dulkonlinjá, mii váldojuvvui vuolggasadjin maiddá jagi 1995 vuodđovuoigatvuohtaodastusas, lea dat, ahte erenoamážit eamiálmogiid bokte ”kultuvra” gokčá maiddá árbevirolaš dahje mihtilmas ealáhusaid, mat vuodđuduvvet eatnamii ja luondduvalljiide.²⁸ Dán vuolggasajis olmmošvuoigatvuođakomitea lea ovddidan SP-konvenšuvnna 27 artihkkala dulkomis teastta, man mielde artihkkalis oaivvilduvvon ”biehttaleapmi” vehádaga vuoigatvuođa hárrái návddašit iežaset kultuvrra lea dakkár eatnama ja luondduvalljiid gilvohalli geavaheapmi, man čuovvumussan eamiálmoga ealáhusat masset ekonomalaš ja kultuvrralaš eallinfámolašvuođa. Dán vuodul olmmošvuoigatvuođakomitea lea maiddá gávnahan, ahte juos ruvkedoaima ja vuovdečuohppamat Suoma sámevuovllus

joatkašuvvet dahje viidánit, dat sáhttet vearáskit SP-konvenšuvnna 27 artihkkala rihkkumin.²⁹

Maiddá Eurohpa olmmošvuoigatvuođasoahpamuša 8 artihkkala mearrádus vuoigatvuođas privahta- ja bearašeallima suodjái fállá vuoigatvuođavuoddu eamiálmogiid dáláži bohciideaddji riektegáibádusaide iešlágálaš eallivuogi ja dan ávnnaslaš vuoddu suddjema várás.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohussii lea váldojuvvon sisa SP-konvenšuvnna 27 artihkkala ja Suoma Vuodđolága 17 § 3 momeantta lagan viiddis kultuvrra doaba. Konvenšuvnnas namalassii gáibiduvvošii, ahte soahpamušstáhtaid geatnegasvuođat sámevuođakomitea hárrái dollet sisttis maiddá kultuvrra ávnnaslaš vuoddu danlahká, ahte sámiide fálluojuvvojit nu ealáhusaide čatnaseaddji go maiddá ekonomalaš vealtameahttun eavttut kultuvrraset seailuheapmái ja ovddideapmái.³⁰ Ovttalahká olmmošvuoigatvuođakomitea dulkongeavadiin³¹ gáibiduvvošedje maiddá sámiid beaktilis oassálastinvuogit sin eallindiliide goski mearrádusaidahkamis. Almmolaš eiseváldi galggašii álot šiehtadallat áššáigullelaš riikka sámedikkiin ovdal go dat mearrida áššis, mas lea dehaláš mearkkašupmi sápmelaččaide. Dát šiehtadallamat galget dáhpáhuvvat doarvái árrat, vai sámediggi sáhtta váikkuhit ášši gieđahallamii ja loahppabohtosii. Erenoamážit mearriduvvošii, ahte stáhtat eai galgga almmá áššáigullelaš sámedikki miehtama haga mearridit dahje miehtat dakkár doaibmabijuide, mat mearkkašahtti ollu sáhttet vahágahttit sámi kultuvrra, ealáhusaid dahje servodateallima vuoddeavttuid.³²

Vuoigatvuohta boahttevuhtii. Riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtadiskurssas eamiálmogiid ”vuoigatvuohta boahttevuhtii” čuovvu oasil daid vuoigatvuođas dáláži: iešlágálaš kultuvrra eallinfámolašvuođa dorvvasteamis lea viehka guhkás gažaldat dan sirdimis manisboahttiide.

28 G. ovdalis juolgenohtas 17 máinnašuvvon almmolaš cealkámuš (erenoamážit dan 7. lohku) ja oktagasváiddaáššit.

29 G. ášši *Ilmari Länsman ee. v. Suopma* (váidda 511/1992), lohku 9.8, ja ášši *Jouni E. Länsman ee. v. Suopma* (váidda 671/1995), lohku 10.5.

30 Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan, 33 artihkkal.

31 G. ášši *Ilmari Länsman ee. v. Suopma* (váidda 511/1992), lohku 9.6, ja ášši *Jouni E. Länsman ee. v. Suopma* (váidda 671/1995), lohku 10.7.

32 Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan, 16 artihkkal.

«Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti norbman ii mearkkaš dan, ahte juohke álbmogis livččii vuoigatvuohta vuodđudit iežas riikka ja ovttabealagit luovvanit vejolaš mánggaetnalaš riikaollisvuođas.»

Muhto "vuoigatvuođa boahttevuhtii" sáhtttá čatnat maiddá eamiálbmotdoahpaga loahppaoassái, nappo dan jurdagii, ahte eamiálbmogat leat *álbmogat* álbmogiid joavkkus ja dain lea danin iešmearridanvuoigatvuohta álbmogin. ON olmmošvuoigatvuođakomitea lea sierra oktavuodain, maiddá Norgga, Ruota ja Suoma jeavddalaš raporttaid giedáhala-dettiin, deattuhan ahte SP-konvenšuvnna 1 artihkkala mearrádus álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa birra guoská máiddái sámiide golmma davviriikkas³³ ja soames eará riikkaid eamiálbmogiidda.³⁴

Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti norbman ii mearkkaš dan, ahte juohke álbmogis livččii vuoigatvuohta vuodđudit iežas riikka ja ovttabealagit luovvanit vejolaš mánggaetnalaš riikaollisvuođas. Dan oaivila berre atnit stáđásmuvvan, man mielde dušše sierranas eavttuid dievadettiin – nugo militearalaš okkupašuvdna, sirddaváldi (kolonialisma) dahje earálagan soardin – sordojuvvon álbmogis lea álbmotrievttis suddjejuvvon vuoigatvuohta geavahit iežas iešmearridanvuoigatvuođa dan buot garraseamos hámis, dat lea vuodđudit iežas riikka.³⁵ Iežas cealkámušain erenoamážit eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa hárrái ON olmmošvuoigatvuođakomitea lea mángii deattuhan SP-konvenšuvnna 1 artihkkala 2 bihtá mearkkašumi, dat lea: iešmearridanvuoigadahtton álbmoga (maiddá goit dihto eamiálbmogiidge) vuoigatvuođa mearridit luonduvalliidiis badjel.

Riikkaidgaskasaš ságastallamis davviriikkat leat leamaš aktiivalaččat fárus

guottiheamin dakkár sátnehámiid, maid mielde maiddá eamiálbmogat leat álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa subjeavttat. Seammás davviriikkat leat goittotge deattuhan, ahte iešmearridanvuoigatvuođas ii dakkáražžan čuovo álbmoga vuoigatvuohta vuodđudit iežas riikka ovttabealat doaimmainis.³⁶

Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan lea riikkaidgaskasaš ságastallama dásis eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa hárrái. Konvenšuvdnaevttohusa mielde sámiin lea "vuoigatvuohta iešmearrideapmái álbmogin álbmotrievtti njuolggadusaid ja dán konvenšuvnna mearrádusaid vuodul". Iešmearridanvuoigatvuođa riektiváikkuhussan mearriduvvošii, ahte sitáhtas oaivilduvvon norbmaid mielde ja olis sámiin lea vuoigatvuohta ieš mearridit ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami ja iežas ulbmiliiguin hálddašit luondduriggodagaidis.³⁷

Hástalusat: sámi boazodoalu boahttevuohta...

Suoma vuoigatvuođa dáfos okta dain váddáseamos čuoggáin sámekonvenšuvnna lea boazodoalu sajádat sámi ealáhussan ja sámi kulturhámi vuodđun. Go Norggas ja Ruotas boazodoallu lea unna spiehkastagaiguin ásahuvvon sámiid sierravuoigatvuohtan ja go Eurohpa uniovdnii searvamii guoski soahpamuša beavdegirji nr 3 namalassii suovvá dakkár čovdosa máiddái Suoma oasis, lea veadjemeahtun guoddit davviriikkalaš samekonvenšuvnna olggobeallái gažaldaga das, mo Suomas nannejuvvo boazodoalu sajádat namalassii sámi ealáhussan ja sámi identitehta ja kultuvrra vuodđun. Seammás duodalaš dilli Suomas lea goittotge, ahte stuorámus oassi riikka bohccuin leat sámiid ruovttuguovllu olggobealde ja earáid go sápmelaččaid oamastusas.

Áššedovdijoavku ságastalai guhká sátnehámiid birra, maid bokte Suopma

33 G. ON olmmošvuoigatvuođakomitea manjimuš riikaguovdasaš loahppacealkámušat (Concluding Observations) Norgga (CCPR/C/79/Add.112; 1999), Ruota (CCPR/CO/74/SWE; 2002) ja Suoma (CCPR/CO/82/FIN; 2004) jeavddalaš ráporttaid dihte

34 Komitea lea ovdanbuktán vástideaddjilagan cealkámušaid goit dihto eamiálbmogiid sajádaga birra iešmearridanvuoigatvuođa subjeaktan maiddá ee. Kanada (CCPR/C/79/Add.105; 1999), Meksiko (CCPR/C/79/Add.109; 1999), Austráalia (CCPR/CO/69/AUS; 2000) ja Dánmárku (CCPR/CO/70/DNK; 2000) raporttaid giedahallamis.

35 Ášši lea viehka vuđolaččat giedáhallowuvvon Kanada alimus rievtti duomus *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217.

36 Váda davviriikka ovttas dahkan evttohusat leat váldojuvvon Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna válmmašallan áššedovdibargojoavku smiehtamuša čuovvusin.

37 Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan, 3 artihkkal.

čatnašuvašii dihto sirddaáigodagas dahkat boazodoalus sámiid sierravuoigatvuoda maiddá Suomas. Dáin ságastallamiin deattuhuvvui jearggalaččat, ahte dálá eai-sápmelaš boazodoalliid oamastusa suoji boahdá gudnejahttit, man geažil sirdašuvvamis boazodoallominstarii, mii vuoddu-duvvá sámiid sierravuoigatvuhtii, galgá deattuhit eaktodáhtolašvuoda ja vuoigatvuoda dievas buhtadussii daid massimiid ovddas, main lea ruđalaš árvu.

Go maiddá dát minstarat ledje váddásat daidda lahtuide, guhtet ledje lahka Suoma ráđdehusa, áššedovdijovavku gárttai loahpas dahkat kompromissan sátnehámi, mii ii doala sisttis Suoma albma álbmotrievttálaš geatnegahttima dahkat boazodoalus sámiid sierravuoigatvuoda. Dan sadjái Suopma čatnašuvašii nannet sámi boazoealáhusa sajádaga nu, ahte váldá vuhtii Eurohpa uniovnna searvansoahpamuššii gulli beavdegirjii nummir 3 sámiid eami-álbmodili birra.³⁸

Sámi eallinvuohki ja kultuvra ii vuoddu-duva dušše beare boazodollui. Suomasge leat sámejoavkkut – earret earáid Deatnoleagis – maid servodatlaš eallin ja sámi identitehta vuodduduvvá don doloža rájis hárbjuvuvon guollebivdui. Dás fuolakeahtta sámi kultuvrra seailun eallinfámolažžan Suomas gáibida doaimmaid sámi boazodoalu sajádaga buorideapmin. Dán rádjái seilon sámeservodagaid sosiála gulahallan, sámegealla, sámiid gaskavuohhta lundui, sámiid dáiddalaš olggošbuktin ja sáme-kultuvrra sirdašuvvan sohka buolvvas nubbái leat buot čatnosis dasa, mo sámi boazodollui Suomas geavvá. Vuovde-čuohppamiid joatkin guođoheapmái vuodduduvvi sámi bálgošiid dálveguhtumiin ja bohcco giedahallan Suoma eanadoallopolitihkas oktan biergobuvttadaneallin earáid joavkkus leat viehka muddui juo duššadeamin Suomas sámi boazodoalu. Seammas maiddá sámegealla, sámi kultuvra ja loahpa loahpas sámi álbmoga ceavzin leat áitojuvuvon.

ON eamiálbmotjulggaštushámusa 7

artihkkalis lea kultuvrralaš álbmotgoddima doaba ja das logahallojit vihtta sierralagan doaibmavuogi, mat gullet doahpaga vuollái. Suoma dálá lálkaásaheapmi ja stáhta eará doaimmat sámi boazodoalu hárrái devdet dán viđa čuoggás golbma: gažaldat lea sámi álbmoga sierraluonddu ja integritehta šiidimis,³⁹ sin kultuvrra vuoddu leahkki guovddáš luondduvalljiid giellimis sis⁴⁰ ja stáhta ollašuttin eamiálbmoga baggoassimilášuvnnas váldoálbmogii.⁴¹ Lea viimmat áigi dovddastit, ahte sámi kulturhámi seailun gáibida Suomas doaimmaid sámi boazodoalu sajádaga nannemis.

... ja jurdda guovtti álbmogis Suoma viidodagas

Jurdaga "okta riika, guokte álbmoga" lea váttis heivehit oktii našunálstáhtaprinsihpain, mii lea Suoma ja eará davviriikkaid vuodduolágaid vuolggasadjin. Dattetge duon jurdaga dohkkeheapmi lea vealtameahtun, juos mihttomearrin lea servodatsoahpamuš našunálstáhtaid váldoálbmoga ovddasteaddji ráđdehusaid ja sámi álbmoga gaskkas. Seammalahkáii dušše sámi álbmoga dovddasteapmi álbmogin vástida dan álbmotrievtti ovdáneapmái, mii lea mearkkašan dihto eamiálbmogiid, guhtet leat goit oasil seailuhan iežaset iešlágálaš ja árbevirolaš institušuvnnaid, dovddasteami álbmogin – álbmogin mat leat álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda hálddašeaddjit. Siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoski konvenšuvnna bearráigeahčči ON olmmošvuoigatvuodakomitea lea čielgasit gávnahan, ahte davviriikkaid sámit gullet daid eamiálbmogiid jovkui, geat leat earret álgoálgošaččat dálá váldoálbmoga ektui, de maiddá álbmogat SP-konvenšuvnna 1 artihkkala mearkkašumis. ON eamiálbmotjulggaštusa válmmaštallamis Suopma ja eará davviriikkat leat aktiivalaččat vuodján čovdosa, mas eamiálbmogat dovddastuvvojit álbmogin ja álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda subjeaktan.

Jurdda sápmelaččain iešlágálaš eami-álbmogin lea juo čallojuvuvon Suoma

38 Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan, 42 artihkkal.

39 Eamiálbmotjulggaštusa 7 artihkkala (a) čuokkis. ON-áššebábir E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1 (1994).

40 (b) čuokkis

41 (d) čuokkis

vuodđoláhkii.⁴² Evttohus davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan heive oktii dáinna logi jagi dassái dahkkojuvvon čovdosiin. Goittotge gažaldagas lea seammás gealdagas vuodđolága eará čuoggáiguin, mat leat boarráseabbot ja Suoma riikka iešipmárdusa dáfos juoba guovddášleabbot.

Vuodđolága 2 § 1 momeantta mielde stáhtaváldi Suomas gullá "álbmogii", man ovddasta riikkabeivviide čoahkkanan ovddasgoddi. Dás fuolakeahhtá vuodđolága 17 § 3 momeanttas lea čujuhuvvon sámiide "álgoálbmogin" ja vuodđolágas leat mánggat njuolggadusat iešráđđenčovdosiid birra, mat dievasmahttet riikkabeivviid doaibmaválddi.⁴³ Vuodđoláhkkanjuolggadus sámiid birra eamiálbmogin lea biddjujuvvon seammá paragrafii riikka álbmotgielaide guoski njuolggadusaiguin. Dáid sierralagan ávdnasiid sáhtá heivehit oktii go ipmirda, ahte vuodđolága 2 § 1 momeanttas geavahuvvo tearbma "álbmot" mearkkašumis "olles veahkadat", masa gullá maiddá min sámi eamiálbmot. Vuodđolága 17 § 2 momeantta čujuheapmi suoma- ja ruotagielat "veahkadahkii" ii daga dáin giellažoavkkuin sierra álbmogiid, baicce gažaldat lea sierralagan gielalaš identitehtain, mat ovttá guovttegielat álbmogis leat.

Jurdda das, ahte sámit leat Suomas earret "eamiálbmot" de maiddá "álbmot", boahdá várra gáibidit hárbhallama. Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna oktavuodas välljejuvvon terbminologijja stuorámuš mearkkašupmi lea gánske symbolalaš: sáhka sámiin álbmogin čájeha, ahte jearaldat ii leat dušše golmma davviriikka gaskasaš stáhtasoahpamušas daid ovttá vehádaga vuoigatvuodaid suodjaleami várás baicce maiddá servodatsoahpamušas sámi álbmoga ja stáhtaid (ja válddi geavaheaddji válđoálbmoga) gaskkas.

Sámekonvenšuvnna joatkkaválmmaštallan

Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna válmmaštallan áššedovdijoavkku ásaheapmi ja bargu ovddastit iešalddes dehalaš nuppástusa davviriikkaid ráđdehusaid doaladumiin sámi eamiálbmoga hárrái. Joavku ceggejuvvui nu, ahte das gudnejahttojuvvui ráđdehusaid ja našunála sámedikkiid ovttaveardásašvuohta proseassa oassebeallin, mii vástida jurddašuvvon sámekonvenšuvnna luonddu servodatsoahpamuššan sámi álbmoga ja golmma našunálstáhta gaskkas. Áššedovdijoavkku barggu áigge vuodđojurdda sierra oassebeliid nammadan lahtuid ovttaveardásašvuođas gudnejahttojuvvui danlahká, ahte guhtege oassebealis ii lean stuorát sátneváldi go nuppiin oktasaš loahppačovdosa hábmemis.

Skábmamánuš 2005 áššedovdijoavku geigii evttohusas oktasaččat golmma davviriikka sámeáššiin vástideaddji ministariidda ja golmma davviriikka našunála sámedikkiid ságajodiheaddjiide. Konvenšuvnna joatkkaválmmaštallan lea nu oassebeliid oktasaš vástus, iige ášši sáhte almmá konvenšuvnna vuodđoluonddu rihkokeahhtá máhccat ráđdehusaidgaskasaš soahpamušráđđádallamiidda. Vejolaš gulasguddamat našunála dásis dahje koordinerejuvvon vugiin rastá riikkarájaid eai sáhte almmá konvenšuvnna vuodđoluonddu rihkokeahhtá máhcahit sámedikkiid oktan gulaskuddanorgánan earáid joavkkus. Earáid berre sihkarit gullat konvenšuvnna joatkkagárggiidahttimis, muhto duon gulasguddama galgá oaidnit ráđdehusaid ja sámedikkiid oktasaš fidnun áššedovdijoavkku evttohusa árvvoštallama ja buorideami várás.

Juos ja go ráđdehusaid ja sámedikkiid gaskkas juksojuvvo muhtimin oktasaš oavil konvenšuvnna loahppalaš sisdoalu birra, boahdá áigejuovdilin konvenšuvnna vuolláičállin golmma davviriikka ráđdehusa doaimmas,⁴⁴ dan bidjan golmma davviriikka sámedikkiid ovdii vai

42 Vuodđolága 17 § 3 momeanta.

43 G. vuodđolága 120 § (Álándda iešráđđen) ja 121 § (gielalaš ja eará guovloguovdasaš ieráđđen, maiddá sámiid kulturiešráđđen). Maiddá universitehtain lea vuodđolága 123 § mielde iešráđđen. Vuodđolága 75 ja 76 § ráđdejiet riikkabeivviid dievasválddalašvuođa lánkaasahanválddi geavaheami hárrái Álánddas (75 §) ja evangelalaš-luteránalaš girku hárrái (76 §).

44 Evttohus Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan, 48 artihkkal.

dat dohkkehivčče dan⁴⁵ ja konvenšuvnna parlameantagiedahallan áššáigullelaš riikkaid stáhtanjuolggadusaid mielde.⁴⁶ Áššedovdijoavkku ráhkadan konvenšuvdna-evttohusa earenomáš iešvuohkái gullá, ahte vaikko gažaldagas lea álbmotrievttálaččat čatni stáhtasoahpamuš riikkaid gaskkas, konvenšuvnna fápmuibohtin ja nuppástuhttin gáibida guhtege riikka stáhtanjuolggaduslaš mearrádusdahkama lassin buot golmma riikka sámedikkiid dohkkeheami.⁴⁷

Maiddái gáibádus sámedikkiid miehtamis konvenšuvnna fápmuibohtima dahje nuppástuhttima eaktun govve sáme-konvenšuvnna luonddu servodatsoahpamuššan sámi álbmoga ja golmma davviriikka rádđehusaid gaskkas.

45 48 artihkkal.

46 49 artihkkal.

47 51 artihkkal.

SÁMI ÁLBMOGA IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOHTA;

Davviriikkaid sámekonvenšuvnna duogášávdnasat

JOHN BERNARD HENRIKSEN – MARTIN SCHEININ – MATTIAS ÅHREN BOKTE

1. ÁLGOSÁTNI

Iešmearridanvuoigatvuođa jurdda bohciidii čuvgehusáiggis 1700-logu loahpageahčen, ja álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa gudnejahttin šattai de adnojuvvot vuodđudeaddji ideologalaš ja politihkalaš prinsihpan, ja lea das maŋas leamaš guovdilis ášši dadjat juo buot politihkalaš ovdáneamis. Maŋilgo organisašuvdna Ovttastuvvan Našuvnnat (ON) vuodđuduvvui jagi 1945, de iešmearridanvuoigatvuohta ovdánii prinsihpa dilis nu, ahte šattai buot álbmogiid vuoigatvuohtan. Iešmearridanvuoigatvuohta ilbmá ee. ON-njuolggadusain, ON-konvenšuvnnas mii lea Servodatlahtolaš ja Politihkalaš Vuoigatvuođaid hárrái, ja ON-konvenšuvnnas mii lea Ekonomalaš, Sosiála ja Kultuvrralaš Vuoigatvuođaid hárrái. Dat lea maid bohtán ovdan arvat eará guovdilis álbmotriekteinstrumeanttain, ja dan lea juoba eanebušge dáhpáhusain dovddahan ON-Duopmostuollu (“International Court of Justice”).

Iešmearridanvuoigatvuohta goallottuvvui álgoálggus viidát kolonijaid sierraneapmái ja odđa nátionála stáhtaid vuodđudeapmái mii čuovui kolonijaid heaittihanproseassa. Dán áigodagas iešmearridanvuoigatvuohta šattai dadjat juo synoniibman dan vuoigatvuhtii mii, beroškeahtá čerddalašvuođas, lea dihto territoriija ássiin vuodđudit sierra stáhta. Maŋimuš 20 jagi lea dattetge čielgan ahte iešmearridanvuoigatvuohta buot álbmogiid vuoigatvuohtan ii nu bures heive leat ráddjejuvvon geavahusas duššefal kolonijadillái. Vaikko gievrramus oavvil miehtá áiggi ovdal kolonijaid sierraneami várra lei ahte dat “álbmogat” main lea iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde, leat álbmogat dan mearkkašumis

mii fáttmasta kolonijja dahje stáhta buot ássiid, de lea álbmotriekti ovdánan dan áiggis mii čuovui. Maŋimuš logiid jagiid leat ON-orgánat, stáhtat ja álbmotrievtti áššedovdit dadistaga čielgaseappot deattuhan ahte iešmearridanvuoigatvuohta gullá maiddá álbmogiidda mat eai leat kolonijja dahje stáhta buot ássit. Erenoamáš álbmotjoavku mii ássá stáhtas sáhtta maid leat “álbmot” álbmotrievttálaš mearkkašumis, ja álbmot sáhtta maid ollit mángga stáhtii. Go ipmárdus lea ovdánan dan guvlui ahte iešmearridanvuoigatvuohta lea geavahahtti maiddá álbmogiidda mat leat olggobealde dábbalaš kolonijjadili, ja ahte iešmearridanvuoigatvuohta diehttelas sáhtta ilbmat eará ládje go stáhtaráhkadusa oktavuodas, de sivva lea mealgadii dat ahte ON, stáhtat ja eará orgánat leat ferten váldit vuhtii álgoálbmogiid vuoigatvuođaid.

Dainnago doaba “álbmot” ii šat ipmirduvvo dušše nu, ahte dat mearkkaša stáhta buot ássiid, de ON-vuogádat lea bargagohtán doahpagii “álbmot” mánggalágan mearkkašumiid. ON-vuogádat lea maid, dan rájis go das divaštallagohte álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, šaddan geavahit dihto bargočilgehusaid doahpagii “álgoálbmot”. Go dáid bargočilgehusaid buohtastahttit, de ilbmá ahte doahpagiid “álbmot” ja “álgoálbmot” mearkkašumit mealgadii mannet oktii. Dainnago lea čielgan ahte stáhta territoriija sáhtta siskkildit eanet álbmogiid go duššefal ovttá, ja go lea váttis jierpmálaččat čilget dakkár erohusa álgoálbmogiid ja eará álbmogiid gaskii, mii dorjjošii sidjiide iešgudetlágan vuoigatvuođaid, de leat dasto mánga kompeteanta ON-orgána, nugo omd. ON Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi ja ON Nállevalahuslávdegoddi ja ON

Olmmošvuoigatvuođaid Vuollelávdegoddi mañimuš jagiid ollu dáhpáhusain nannen ahte maiddái álgoálbmotjoavkkutge sáhttet leat dakkár álbmogat main lea iešmearridanvuoigatvuohta. Velá guvllolaš ovtastumitge, nugo omd. Eurohpálaš Uniuvdna (EU), leat nannen ahte álgoálbmogat leat vuoigadis oažžut iešmearridanvuoigatvuođa. Dattetge fertet váldit vuhtii ahte buot álgoálbmotjoavkkut mat gohčodit iežaset álgoálbmogin, eai sáhte adnojuvot álbmogin álbmotrievttálaš mearkkašumis. Ovdalgo dat doallá deaivása, de gáibiduvvo ahte áššeguovdilis álbmotjoavku ollašuhtá daid eavttuid maid álbmotriekti jáhká leat álbmoga dovdomearkkat.

*«Davviriikkat leat Álgoálbmot-
julggaštusa barggus dovddahan
oktasá miellaguottu, mii ee. doarju ahte
álgoálbmogiin lea
iešmearridanvuoigatvuohta.»*

Dasto lea viidátmanni ovttamielalašvuohta stáhtadásis ahte álgoálbmogat leat dakkár álbmotjoavkkut main sáhtta leat iešmearridanvuoigatvuohta. Daid stáhtaid gaskkas mat servet bargui oččodit áigái ON-julggaštusa Álgoálbmogiid Vuoigatvuođaid birra (Álgoálbmotjulggaštusa) ii leat ii oktage riika mii dovddaha eará oaivila go dan ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Davviriikkat leat Álgoálbmotjulggaštusa barggus dovddahan oktasá miellaguottu, mii ee. doarju ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Sihke davviriikkat ja eanaš earáge riikkat leat dattetge, go dat leat cealkán ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta, seammás deattuhan dan oaivila, ahte stáhtaid territoriijalaš integritehta prinsihppa bidjá rájiid iešmearridanvuoigatvuođa čadaheapmái. Dát stáhtat oaivildit, nuppiin sániin cealkki, ahte go álgoálbmogat duohtadilis sáhttet leat dakkár álbmotjoavkkut main sáhtta leat iešmearridanvuoigatvuohta, de dat ii ihcalassii mearkkaš ahte álgoálbmogiin leaž-

žá vuoigatvuohta sierranit ja vuodđudit sierra stáhtaid. Dát miellaguoddu heive eahpitkeahhtái oktii álbmotrivttiin. Dat ferte leat čielggas odne, ahte dáláš álbmotriekti earuha iešmearridanvuoigatvuođa ja iešmearridanvuoigatvuođa čadaheami masa gullá vuoigatvuohta sierranit. Dat, ahte álbmogis lea iešmearridanvuoigatvuohta, ii leat deatalaš dasa, ahte sáhttetgo álbmotrievttálaččat gáibidit beassat vuodđudit sierra stáhta. Odne lea maid sierramielalašvuohta das, siskkildago riikkaidgaskasaš riekti oppanassiige positiiva vuoigatvuođa sierraneapmái, muhto jos dakkár vuoigatvuohta leažžá, de dat čuožžila duššefal jos áššeguovdilis álbmot gillá garra rihkkumiid olmmošvuoigatvuoigatvuođaid vuostái dan stáhtas mas sii orrot, iige álbmoga vejolaš iešmearridanvuoigatvuohtii gullelaš siva geažil.

Go geahčadit daid bargočilgehusaid mat leat ON-vuogádagas álgoálbmogiid birra, de ilbmá ahte sámít galget adnojuvot álgoálbmogin, ja muhtun ON-orgánat leat maid duodaštan ahte sámít galget álbmotrievttálaččat adnojuvot álgoálbmogin. Ahte sámít leat álgoálbmot leat maiddá buot dat riikkat duodaštan, main lea sámí veahkadat, iige galggaše odne oktage dan duodas sáhttit eahpidit. Mañimuš jagiid leat eambbo divaštallan, galgetgo sámít maiddá leat “álbmot” álbmotrievttálaš mearkkašumis. Min áiggi fertet jáhkkit leat čielgan, ahte sámiin lea maid vuoddu gullat daid álgoálbmogiid searvá, mat objektiiviva sivaiguin ollašuhttet álbmotrievtti dábálaš gáibádusaid, mat leat “álbmogii” – mas lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dát boahtá ovdan ovdalis namahuvvon bargočilgehusain mat leat doahpaga “folk” várás, ja kompeteanta ON-orgánat leat maiddá mánngga dáhpáhusas čielgasit fuomášuhtán ahte álbmotrievttálaččat sámít galget adnojuvot álbmogin. Davviriikkat eai eahpitge odne ahte sámít leat dakkár álgoálbmot mas lea iešmearridanvuoigatvuohta.

Čoahkkáigeassun de oažžu leat čielggas dál, ahte maiddá stáhtahis álbmotjoavku mii lea bissovaš stáhta rájiid siskkobeaalde, dahje man guovlu ollá mánnga stáhtii - sáhtta leat “álbmot”, ja dat galgá dainna lágiin adnojuvot riektesubjeaktan ja das galgá

leat iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde. Dát gusto maiddái stáhta- his álgoálbmogiidda, ja sámít leat dakkár álbmot mas lea iešmearridanvuoigatvuohta.

Mii guoská iešmearridanvuoigatvuođa ávnnaslaš sisdollui, de dan lávejit dávjá juohkit siskkáldas ja olgguldas beallin. Nugo namma geažida, de iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas bealli mearkkaša vuoigatvuođa dahkat mearrádusaid buot áššiin mat gusket dasa mo álbmoga servodat galgá stivrejuvvot siskkáldasat. Dasa gullet dadjat juo buot áššit mat leat deatalaččat álbmoga servodaga kultuvrralaš, sosiála ja ekonomalaš beliid seailluheapmái ja ovddideapmái. Dás leat ságas omd. dakkár áššit ja suorggit go skuvla, dearvvašvuođa ja sosiála ásašusat ja media. Iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas beali guovdileamos oassi, erenoamážit álgoálbmogiidda, lea dattetge nugohčoduvvon resursaviidodat, namalassii álbmoga vuoigatvuohta beassat ieš isádstit luondduriggodagaid, almmá dan haga ahte das rieviduvvojit birgenlágít. Álgoálbmogiid kultuvrrat ja servodagat leat čavga gittalagaid sin árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluiguin, ja luondduriggodagaiguin. Dat ON-orgánat mat leat deattuhan ahte maiddái álgoálbmogiinge lea iešmearridanvuoigatvuohta, leat erenoamážit deattuhan deatalažžan ahte álgoálbmogat besset isádstit iežaset eatnamiid, ealáhusaid ja luondduriggodagaid. Sámiidge hárrái leat dat ON-orgánat mat duodaštedje ahte sámi álbmot lea dakkár álbmotjoavku mas álbmotrievtti mielde lea iešmearridanvuoigatvuohta, erenoamážit deattuhan sámiid vuoigatvuođa isádstit iežaset luonddu-

riggodagaid, almmá dan haga ahte das rieviduvvojit birgenlágít. Dás galgat váldit vuhtii ahte dát cealkámušat eai leat ráddjejuvvon árbevirolaš sámi luondduriggodagaide, go datge lea boahtán ovdan, ahte iešmearridanvuoigatvuođa resursaviidodatge, ankke juo muhtun muddui, siskkilda eahpeárbevirolaš sámi ekonomalaš doaimmaid, nugo oljobohkama ja ruvkedoalu. EU maid lea dovddahan dán miellaguottu. Davviriikkat leat Álgoálbmotjulggaštusa barggus nannen iežaset oaivilin, ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta siskkilda resursaviidodaga.

Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealli siskkilda buot álbmogiid vuoigatvuođa beassat ieža mearridit makkár gaskavuodát das galget leat birasmáilbmái. Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beali hárrái lea juo duodaštuvvon, ahte odne dat ii atte sámi álbmogii mangelágan vuoigatvuođa sierranit ja vuodđudit sierra stáhta. Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beali vánitgáibideaddji oasis leat dattetge áigeguovdilát sámiide. Sámiin lea ee. vuoigatvuohta ovddastit iežaset riikkaidgaskasaččat ja mearridit iežaset politihkalaš dási, ee. iežaset saji Máilmmeservodagas, ja iežaset gaskavuodáid dasa.

Sámiid iešmearridanvuoigatvuođa čadaheami hárrái, de dan eanaš ollašuhttet sámiid iežaset mearrideaddji ásašusat, odne ovddimusat sámedikkit. Lassin dasa, ahte sámiin lea vuoigatvuohta bisuhit ja ovddidit iežaset servodatásahusaid, de sáhttet maid searvat stuorraservodaga eallimii. Sámi iešmearridanvuoigatvuođa čadaheami lea maid vejolaš geahppudit dainna lágiin, ahte sámi áirasat besset iisápmelaš mearrideaddji ásašusaide.

2. OPPALAČČAT IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA BIRRA ÁLBMOTRIEVTTI MIELDE

2.1 Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta – Historjjálaš perspektiiva

Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa prinsihppa lea mángga jahkečuodi mielde ovdánan rattálagaid politihkalaš ovdánemiin.¹ Iešmearrideami perspektiivvas leat čatnasat ruovttoluotta ovddeš áigái gitta čuvgehusfilosofija jurdagiid rádjai, mat ledje álbmotsuverenitehtas. Sihke ránskalaš revolušuvnnas ja amerihkálaš revolušuvnnas 1700-logu loahpageahčen čuožžili stáhtavuodđudeami vuodđun iešmearridanvuoigatvuođa gáibáduš. Álbmotsuverenitehta vuodđojurdda dat legitiibmii válldi geavaheami daidda konstitutionála hálddahusvuogádagaide mat vuodđuduvvojedje. Álbmoga doarjja lánkanjuolggadusaide, man huksejedje ee. servodatsoahpamušteoriijaide, lei dat mii šattai vuodđun lánkanjuolggadusaid gustojeaddji fápmui. Iešmearrideapmi lea áiggiid čađa ilbman politihkalaš jurddan, ideologiiian, prinsihppan, vaikko manin, ja odne dat viimmat ilbmá iešmearridanvuoigatvuohtan.

Álbmotlihttu (Folkeforbundet)² – otnás ON ovddasmanni – geavahii álbmogiid iešmearrideami prinsihpa vuodđudeaddji ideologalaš ja politihkalaš prinsihppan, vaikko álbmotlihttu ii siskildan makkárga čielga mearrádušaid iešmearrideamis.³ Álbmogiid iešmearrideami prinsihppa lei guovdilis ášši go vuosttaš máilmmesoahhti nogai ja ráfi šattai, ja dat geat ledje vuoittáhállan soadis, fertejedje

dohkkehit ahte ”álbmogat” besse iešmearrideapmái, vaikko vuoitit ieža bisso almmá earáid váikkutkeahhtá siidjiide. Amerihkálaš presideanta Wilson hábmi njealljenuppelot čuoggá vuosttaš máilmmesoadi ráfálaš loahpaheapmái, ja mielde lei iešmearrideami prinsihppa. USA, nugo diehtit, ii dattetge searvan Álbmotlihttui, ja dat lei ee. sivva dasa, go iešmearrideapmi ii čielgasit váldojuvnon mielde ieš lihttui. Dan sadjai bohte lihttui arvat dárkilis njuolggadusat maid lea dárbu geahčadit iešmearrideami prinsihpa konkrehta geavahussan, ee. bodii dat viiddis unnitlohkosuodjalus mii vuodđuduvvui Álbmotlihttu vuolggahusas. Vuosttaš máilmmesoadi lođđasis lei deatalaš čuolbma dat jearaldat, mo unnitlohkosuodjalusa galget čadahit. Álbmotlihttu unnitlohkovuogádagas lei viiddis njuolggadusčoahkki ja doaimmahus, mat ledje álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa prinsihpa bohtosat. Unnitlohkosuodjalusa rievttálaš ja politihkalaš vuodđun lei álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa prinsihppa ja dat dovddiidus ahte ráfái lea deatalaš sihkkarastit rievttalašvuođa maddái daiddage álbmotjoavkkuide mat eai beassan vuodđudit sierra stáhta. Álbmotlihttu vikkai álggahit riikkaidgaskasaččat odđa ortnega geavahettiinis álbmogiid iešmearrideami prinsihpa mánga lánkai, dan mielde mo duohtadilli lei ain goasge. Eurohpás boares keaisárválddit rievdaduvvojedje nátionála stáhtan dan

1 Benedict Anderson, *Imagined Communities* (1983); Alfred Cobban, *The Nation State and National Self-Determination* (rev.ed. 1969); Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (1983) Oscar I. Janowsky, *Nationalities and National Minorities* (1945) C.A. Macartney, *National States and National Minorities* (1934) Hugh Seton-Watson, *Nations and States* (1977); Hurst Hannum, *Rethinking Self-Determination* (1993).

2 Álbmotlihttu vuodđuduvvui jagi 1919. Ovtastuvvan našuvnnat (ON) vuodđuduvvui jagi 1945.

3 Quincy Wright, *Mandates and the League of Nations* (1930); R.N. Chowdhuri, *International Mandates and Trusteeship Systems; A Comparative Study* (1955); Hurst Hannum, *Rethinking Self-Determination* (1993).

muddui masa lei vejolaš, ja unnitlohko-joavkkuid suodjalus lei oassi ortnegis. Máilmmi eará osiin álggahedje vuoti válldiid vuollásaš mandáhtavuogádaga. Ortnet lei nuppiin sániin cealkki dakkár, ahte dát guovllut galge oažžut friddjavuođa go ledje válbmasat lávket dasa, ja dain galggai leat álgálbmogiid suodjalus nubbesajat (subsidiára) ortnegin, vai fátmastit dakkár álbmotjoavkkuid. Lassin dasa, ahte Álbmotlihtu unnitlohkoriektevuogádat vuodđuduvvui álbmogiid iešmearridan-vuoigatvuođa prinsihpii, de vuogádat lei seammás maiddái oassi viggamušas oččodit áigái ráfi ja riikkaidgaskasaš ortnetvuođa álbmotrivttiin, maid odđa máilmmeorganisašuvdna goziha. Arvat guovtteguvlosaš soahpamušat šiehtaduvvojedje unnitlohkosuodjalusa nammii lihtu vuogádaga olggobealde. Eatnašat dain atne vuodđun Álbmotlihtu vuogádaga.⁴

ON vuodđudeami mañnil jagi 1945 lea álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta hábmejuvvon vuoigatvuohtan. Iešmearrideami jurdda buoriduvvui prinsihpa dásis duohta vuoigatvuođa dássái. Dát bohtá čielgasepmosit ovdan jagi 1966 ON-konvenšuvnnain, mas nubbi giedahallá siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid ("CCPR"), ja nubbi fas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid ("CESCR"). Iešmearridanvuoigatvuohta adnojuvvui mealgadii gullevažžan koloniserema loahpaheapmái ja odđa sorjakeahtes nationála stáhtaid vuodđudeapmái, ja nu bodii ráddjehus iešmearrideami prinsihpii dan viiddis mearkkašumi ektui mii dan prinsihpas lei sodiid gaskasaš áiggi.

Odne eambo ja eambo dohkkehuvvo ahte iešmearridanvuoigatvuođa lea váttis ráddjet duššefal dábálaš dekoloniserendáhphusaide. Dát dovddiidus lea váikkuhan erenomážit álgoálbmogiidda. Jagi 1994 árvaluvvon ON-julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođain, maid olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti vuollásaš lávdegoddi lea ráhkadan, siskkilda mánga artihkkala

álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas. Nu leat maid mánga kompeteanta ON-orgána mañimuš logi jagi loaiddastan viehka guhkás álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheami guvlui.⁵ Odne lea stáhtadásis viiddis ovttamielalašvuohta das, ahte dain álbmogiin mat ollašuttet "álbmot"-doahpaga eavttuid, lea iešmearridanvuoigatvuohta. Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid giedahalli ON-julggaštusa barggus davviriikkalaš stáhtat leat joavdan oktasaš oaivilii das, ahte áigot árvalit ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta galgá váldojuvvot julggaštussii, oktan dárkilit čilgejuvvon ráddjehusaiguin, erenomážit dasa mii guoská stáhta territorijjalaš integritehtii.⁶

Seammasullasaš ovdáneapmi oidno guvllolaš organisašuvnnain, ee. Eurohpálaš Uniuvnnas (EU) ja Amerihkalaš Stáhtaid Organisašuvnnas (OAS). EU davveviidodaga doaimaplánas mii lea áigodahkii 2004-06, dovddahuvvo omd. ahte lea dárbu suodjalit davvilaš álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa ("inherited right of self-determination..... of indigenous peoples of the region").⁷ OAS siskkoabealde barget dán áigái sierra julggaštusain mii giedahallá amerihkalaš kontineantta álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, ja dat siskkilda ee. mearrádusa álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas.

2.2 Iešmearridanvuoigatvuođa álbmotrievttálaš vuodđu

Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta lea odne vuodđudeaddji álbmotrievttálaš standárda. Iešmearridanvuoigatvuohta lea váldojuvvon mielde ON-lihttui, artihkkaliidda 1(2) ja 55, ja vel kapihttaliidda XI ja XII. Iešmearridanvuoigatvuođa lea maid ON alimusčoahkkin giedahallan mángga cealkámušas, ja daid jovkui gullet resolušuvdna nr. 1514 (XV)⁸, resolušuvdna nr. 1541 (XV)⁹, ja vel resolušuvdna nr. 2625 (XXV).¹⁰

Iešmearridanvuoigatvuohta lea dasto

4 NÁČ 1984:18 Sámiid riektedilli birra, siidu 228 ja čuoarvi siiddut.

5 The UN Working Group on Indigenous Populations, The Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, The UN Human Rights Committee, The Commission on Human Rights' Working Group on the draft UN Declaration on Indigenous Peoples Rights.

6 Suopma, Danmárku, Islánda, Norga ja Ruotta ovddidedje oktasaš davviriikkalaš árvalusa álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti bargjoavkku ovccát čoahkkimii, mii giedahallá álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, ja dat čoahkkin lei Genevas áigodagas čakčamánu 15. beaivis čakčamánu 26. beaivái 2003.

7 EC / The General Affairs Council (Heads of States): The Second Northern Dimension Action Plan, 2004-06, adopted 29 September 2003.

8 Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14.12.1960.

9 Principles with should guide Members in determining whether or not an obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the UN Charter.

10 Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States, 24.10.1970.

cieggaduvvon mángga eará riikkaidgaskasaš ja guvllolaš instrumeanttaide, daid gaskkas Helsset-julggaštussii, afrihkálaš lihttui mii giedahallá olbmuid ja álbmogiid vuoigatvuodaid, ja KSSE Pariisa-julggaštussii mas sáhkan lea odđa Eurohpá.¹¹ Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda lea ON duopmostuollu ("International Court of Justice") maid dohkkehan mángga áššis.¹²

2.2.1 Iešmearridanvuoigatvuoha olmmošvuoigatvuohan

Iešmearridanvuoigatvuoha lea odne dohkkehuvvon maiddái kollektiiva olmmošvuoigatvuohan. Álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoha lea dasto cieggaduvvon guovtti deataleamos olmmošvuoigatvuodaid konvenšuvdnii maid ON lea dohkkehan, ja dat leat CCPR ja CESC.¹³ Iešmearridanvuoigatvuoha lea cieggaduvvon "buot álbmogiid" kollektiiva olmmošvuoigatvuohan. Dat ilbmá namahuvvon konvenšuvnnaid ovttá ládje čuoddji mearrádusain (artihkkal 1):

- "1. All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.*
- 2. All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefits, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.*
- 3. The States Parties to the present Covenant, including those having responsibility for the administration of Non-Self-Governing and Trust Territories, shall promote the realization of the right of self-determination, and shall respect that right, in conformity with the provisions of the Charter of the United Nations."*

Eahpealmmolaš jorgalus oktasaš artihkkalis 1:

- "1. Buot álbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuoha. Dán vuoigatvuoda fámuin sii mearridit friddja iežaset politihkalaš dili ja ovddidit friddja iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami.*
- 2. Buot álbmogat sáhttet ovddidan dihtet iežaset ulbmiliid friddja isádastit iežaset luondduriggodagaid ja gávdnosiid, dattetge dainna lágiin ahte eai hilggo geatnegasvuodaid mat čuvvot riikkaidgaskasaš ekonomalaš ovttasbarggus, masa leat vuodđun guovttebeallásaš ávkki prinsihppa ja álbmotrievtti njuolggadusat. Ii mange dáhpáhusas galgga ovttage álbmogis rieviduvvot dan birgenvuoddu.*
- 3. Konvenšuvdnabealit, maidda rehkenastojuvvojit stáhtatge main lea ovddasvástádussan hálddašit iešstivrekahtes guovlluid ja geahčoguovlluid, galget bargat dan badjelii ahte álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoha ollašuvvá, ja galget gudnejahttit dán vuoigatvuoda Ovtastuvvan Našuvnnaid Lihtu mearrádusaid mielde."*

ON alimusčoahkkin lea dovddahan ahte dát vuoigatvuoha lea máilmeviidosaš ja sorjákehtta áiggis: *"The right [contained in article 1 of the Covenants] would be proclaimed in the Covenants as a universal right and for all time."*¹⁴

Iešmearridanvuoigatvuoha lea dasto vuđolaččat dohkkehuvvon olmmošvuoigatvuohan olmmošvuoigatvuodaid máilmmekonfereansa julggaštusas ja doaibmaplánaš (1993), main ee. nannejuvvo ahte iešmearridanvuoigatvuoha lea lunddolaš oassi riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid suodjalusas, ja ahte das lea máilmeviidosaš luondu.¹⁵ Máilmmekonfereansa cealká ulbmilinis ovddidit máilmeortnega ollásit ON-lihtu prinsihpaid vuodul, ja dan mielde ovttalágan vuoigatvuodaid ja buot ál-

¹¹ The Helsinki Final Act (Conference on Security and Co-operation in Europe - 1975), the African Charter on Human and Peoples' Rights, 1981, ja CSCE Charter of Paris for a New Europe - 1990.

¹² Namibia-saken, 1971, ICJ 16; Western Sahara saken, 1975, ICJ 12; East Timor saken, 1995, ICJ, 102

¹³ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ja International Covenant on Civil and Political Rights, goappašagat dohkkehuvvon jagi 1966.

¹⁴ Third Committee's report to the General Assembly, UN Doc: A/C.3/SR.397 (1952).

¹⁵ The Vienna Declaration and Programme of Action (1993), jf. spesielt operativ paragraf 2.

«Iešmearridanvuoigatvuohta lea dasto vuđolaččat dohkkehuvvon olmmošvuoigatvuohtan olmmošvuoigatvuođaid máilmmekonfereanssa julggaštusas ja doaibma-plánas (1993), main ee. nannejuvvo ahte iešmearridanvuoigatvuohta lea lunddolaš oassi riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid suodjalusas, ja ahte das lea máilmeviidosas luondu.»

bmogiid iešmearrideami gudnejahttima. Iešmearridanvuoigatvuođa čadaheapmi dohkkehuvvo eaktun dasa, jos eará olmmošvuoigatvuođat ja vuodđudeaddji friddjavuođat galggaš ollašuvvat, beroškeahttá das ležžetgo siviila, politihkalaš, sosiála vai kultuvrralaš vuoigatvuođat.

2.2.2 ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiin ja álbmotčearddain - ráddjehus

ILO-konvenšuvdna nr. 169 sorjákeahtes stáhtaid álgoálbmogiin ja álbmotčearddain (ILO 169) identifiserejuvvo gaskkohagaid álbmotrievttálaš vuodđun sámi iešmearridanvuoigatvuhtii. Hejot soahpá ILO 169 konvenšuvnna oamastit iešmearrideami vuodđun, dasgo konvenšuvnna lea erenoamáš mearrádus, artihkkal 1 (3), mii ásaha ráddjehusa "álbmogiid" iešmearridanvuoigatvuhtii: *"The use of the term "peoples" in this Convention shall not be construed as having any implications as regards the rights which may attach to the term under international law."* Eahpealmmolaš jorgalus ILO 169 konvenšuvnna artihkkalis 1 (3): *"Go doaba "álbmot" geavahuvvo dán konvenšuvnna, de dat ii galgga váikkuhit daidda vuoigatvuođaide maid muđuid lea vejolaš čatnat doahpagii álbmotrievttis."*

Dát mearkkaša ahte konvenšuvdna ii giedahala álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa. Vaikko ILO 169 konvenšuvnna leat muhtun mearrádusat mat siskkildit osiid mat leat deatalaččat sámi iešmearrideapmái, de ii leat riehta atnit vuodđun ahte konvenšuvnna lea vejolaš

oamastit ággan sámiid iešmearrideapmái álbmotrievttálaš mearkkašumis. ILO ilbmada ahte artihkkala 1 (3) mearridanráddjehus vuolgá das, ahte ILO bargomearrádus (mandáhta) lea gáržžiduvvon sosiála ja ekonomalaš vuoigatvuođaide, ja ahte danne dat lea olggobealde ILO máhttoviidodaga dulkot iešmearrideami jurdaga. ILO deattuha dattetge ahte ILO 169 ii ásat oppalaš ráddjehusa álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii, ja ahte dat danne soahpá guđe riikkaidgaskasaš instrumentii ihkinassii, mii ásaheaš dahje dárkkálmahteš dakkár vuoigatvuođa álgoálbmogiidda: *"[T]he Convention does not impose any limitation on self-determination nor take any position for or against self-determination. In other words, there is nothing in Convention No. 169 which would be incompatible with any international legal instruments which may establish or define the right of indigenous and tribal peoples to self-determination."*¹⁶

2.2.3 Jagi 1966 konvenšuvnna

Nugo lea namahuvvon, de deattuhit dás ovdalis gerdon CCPR ja CESCROvttaládje čuoddji artihkkal 1 ahte iešmearridanvuoigatvuohta lea dakkár vuoigatvuohta mii gullá "buot álbmogiidda".

Iešmearridanvuoigatvuohta neaktá dihto erenoamášvuođaid, go mii dan buohtastahhtit duoiguin nuppiid vuoigatvuođiguin maid jagi 1966 konvenšuvnna suddjejit. Artihkkal 1 ii leat biddjojuvvon konvenšuvnna teakstaossái III mas eanaš (muhto eai buot) vuoigatvuohtamearrádušat leat, iige dat leat hábmejuvvon individuála olmmošvuoigatvuohtan, muhto kollektiiva vuoigatvuohtan, mii gullá buot álbmogiidda. Dainnago ságas lea kollektiiva vuoigatvuohta, de ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi, mii lea servodatlahtolaš ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna vuollásaš bearráigeahčči orgána, lea dulkon ahte artihkkal 1 ii sáhte deaivvahallat individuála váidalusaide konvenšuvnna vuosttaš fakultatiiva beavdegirjji mielde. Beavdegirjji artihkkal 1 gáibida namalassii

¹⁶ International Labour Office, Geneva: "Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169 (1996), side 7.

ahte berre leat okta oktagas (dahje eanet oktagasat) geasa čuočuhuvvon rihkkun konvenšuvnna suodjalan vuoigatvuoda vuostái čuočká dakkaviđe. Seammasullasaš ášši ii leat čuožžilan dan konvenšuvnna oktavuodas mii lea ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid várás, dainnago dát konvenšuvdna ii oppanassiige siskkil váidalanmeanu.

Oktasaš artihkkala 1 sisdoallu čilgejuvvo dárkileappot dás maŋnelis. Dás juo sáhttit namahit ahte mearrádus gal lea geavahuvvon bákkolaš raportenproseassas mii lea konvenšuvnnain, ja ahte Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea iežas odđaset doaibmanvuogis miehtan ahte iešmearridanvuoigatvuohta čuočká dihto eará vuoigatvuodaid dulkomii go leat individuála váidalusdáhpusat, vaikko joatkevaččat dat ii sáhte doaibmat individuála váidalusaid sierra vuodđun. Goappašat doaibmanvuogit čájehit ahte artihkkal 1 ii ráddjejuvvo gustot olbmuide dušše dalle go sii mearkašit riikka olles álbmoga, muhto ahte maiddái álgoálbmogatge, ankke juo muhtun dáhpusain, sáhttet leat dat olbmot maid artihkkal 1 suodjala.

Dábálaš álbmotrievtti oahpain earuhit dávjá maiddái ON-konvenšuvnna artihkkala 1 vuolde siskkáldas ja olgguldas iešmearridanvuoigatvuoda. Dainnago dat iežas guhkemussii manni ja čielgan hámis sáhttá mearkašit suverenitehta, namalassii álbmoga vuoigatvuoda vuodđudit iežas stáhta, maid earáge stáhtat sáhttet dohkkehit, de berret deattuhit ahte olgguldas iešmearridanvuoigatvuohta maid siskkilda unnibučča gáibideaddji viidodagaid, nugo vuoigatvuoda ovddasteapmái riikkaidgaskasaš dásis, maidda eai leat biddjojuvvon dat earenoamáš eavttut maid álbmotriekti bidjá ovdalge sáhttá dohkkehit sierrananvuoigatvuoda maid álbmot gáibida alccesis, namalassii vuoigatvuoda vuodđudit sierra stáhta. Olmmoš-

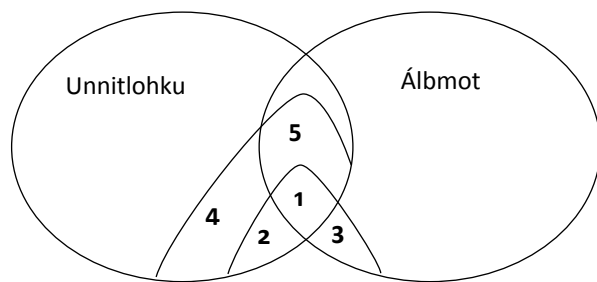
vuoigatvuodaid oktavuodas deattuhuvvojit dávjá iešmearridanvuoigatvuoda siskkáldas viidodagat, nugo álbmoga vuoigatvuohta válljet iežas jodiheddjiid ja ovddasteaddji ášahusaid, ja dan vuoigatvuohta searvat riikka almmolaš váldehálddašeapmái. Stuorraservodaga álbmogii iešmearridanvuoigatvuoda siskkáldas viidodat mearkašii ovddimusat vuoigatvuoda demokrátalaš stáhtastivrii, muhto álbmot mii lea unnitlohkodilis stáhtas, sáhttá gáibidit sihke beassat searvat almmolaš demokrátalaš struktuvrraide, ja vel iežas sierra struktuvrraid searvan dihte demokratiijii.

Sihke Olmmošvuoigatvuodaid lávdegotti doaibmanvuohti ja mángga stáhta hálddahusrievttálaš ovdáneapmi čájehit ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii leat rievddakeahtes doaba, muhto ahte dynamalaš ovdáneapmi váikkuha dasa. Dát dynamihkka lea arvat muddui vuolgán iešguđet máilmmeosiid álgoálbmogiid gáibádusain, maid sii leat ovddidan vai oččošedje stáhtaid ja riikkaidgaskasaš servodaga dohkkeheami iežaset iešmearridanvuoigatvuhtii.

3.3 Iešmearridanvuoigatvuoda ja álgoálbmot-doahpaga gaskavuoda gearddaheapmi

Doahpagiid ‘álbmot’, ‘álgoálbmot’ ja ‘iešmearridanvuoigatvuohta’ gaskavuoda mii ságastallat dárkileappot dás maŋnelis soahppevaš riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid oktavuodas, mat leat jagi 1966 ON-konvenšuvnnat ja ILO 169. Duogázin dáidda ságastallamiidda mii bidjat dása gráfalaš čeahkkáigeasu mii čájeha mo iešguđetlágan álgoálbmotdoahpagat leat heivehuvvon gaskaneaset.¹⁷

17 Källa: Martin Scheinin, What Are Indigenous Peoples? (i tryck).

Čilgehus: Govvádusa vuolggasadjin lea dat, ahte joavku sáhtta oktanaga leat álbmot ja unnitlohku álbmotrievtti mielde. Dihto álgoálbmogat máilmmis leat dakkár joavkkut (nr 1 ja vel nr 5 mat čujuhit doahpagii "álbmotčearda", mii lea ILOs 169). Eará dihtolágan joavkkut mat gohčodit iežaset álgoálbmogin, eai baicce deavdde "álbmot"-doahpaga eavttuid jagi 1966 konvenšuvnain mielde (nr 2 ja vel nr 4 álbmotčeardadoahpaga oassi). Historjjálaš álgoálbmogat geain dán áigái lea iežaset stáhta (nr 3), eai hábme unnitloguid CCPR artihkkala 27 mielde, iige ILO-konvenšuvdnage nr. 169 rievtti mielde suodjal sin, go dat giedahallá álgoálbmoga ja stuorraálbmoga stáhta gaskavuoda. Sámit leat dakkár álbmotčearda mii gullá kategoriijii 1.

3. IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOHTA ÁLBMOTRIEVTTI MIELDE – EARENOAMÁŽIT ÁLGOÁLBMOGIID VEJOLAŠ IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA BIRRA

3.1 Álgoálbmogiid dilli riektesubjektan álbmotrievtti mielde

3.1.1 Álbmotrievtti doaba álgoálbmot
Álbmotriekti ii dárkkálmahte sáni ”álgoálbmot”. ILO 169 artihkkal 1 (1) (b) lea muhtumin gerdon čilgehussan doahpagii ’álgoálbmot’, muhto dat namaha formálalaččat dušše mat álbmotjoavkkuid dat gullet konvenšuvnna geavahansuorgái. Artihkkal 1 (1) (b) čuodjá ná;

”Peoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establishment of present state boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions.”

Nugo boahtá ovdan, de ILO 169 čalmmustahtá stáhta ja álgoálbmoga dahje álbmotčeardda gaskavuođa. Álgoálbmotdoaba mii lea ILOs 169 lea dainna lágiin gaskavuođalaš. Konvenšuvdna vuolgá dan jáhkus ahte nubbi stuorit álbmot dat stivre stáhta iige áššeguovdilis álgoálbmot.

Vai álbmot dohkkešii álgoálbmogiin (dahje álbmotčeardan) ILO 169 mearkkašumis, de ii leat gal doarvái ahte dat deavda aiddo-namahuvvon objektiivva eavttuid. Lassin konvenšuvdna gáibida ahte álbmotjoavku maiddái iešge lea dovddiidan iežas

álgoálbmogiin (dahje álbmotčeardan). ILO 169 artihkkal 1 (2) cealká ahte;

”Self-identification as indigenous or tribal shall be regarded as a fundamental criterion for determining the groups to which the provisions of the Convention apply.”

Go buohtastahttit eará viggamušaiguin ”dárkkálmastit” álgoálbmot-doahpaga, de ILO 169 artihkkal 1 lea oppa viiddis, mii dasto mearkkaša ahte eai buot álbmotjoavkkut mat gullet konvenšuvnna geavahansuorgái álgoálbmogiin dahje álbmotčeardan, eahpitkeahhtá leat ”álbmot” álbmotrievtti dábálaš eavttuid mielde. Nuppe bealis, de ii mearkkaš dát, maid mii aiddo dajaimet, ahte eai matge joavkkuid mat gullet ILO 169 vuollái, sáhte seammás leat ”álbmot” álbmotrievtti mielde.

Lassin ILO 169 konvenšuvnna artihkkalii 1 mii deaivvahit maiddái moadde bargočilgehusa doahpagii álgoálbmot. 1970-logus ON nammadii Earenoamášdárkojeaddji (specialrapportör) geas galgá leat bargun geahčadit váttisvuodaid mat čatnasit álgoálbmogiid vealahusdillái. Iežas bargomearrádusa rámaid siskkobearde namahuvvon earenoamášdárkojeaddji ozai alccesis bargočilgehusa doahpagii álgoálbmot, duon nugohčoduvvon ”Cobo-definišuvnna”.¹⁸ Cobo-definišuvdna lea velá odnege dat maid ON-vuogádagas viššalepmosit geavahit dainnago muhtun dáhpáhusain lea dárbu dárkileappot dadjat mii oaivvilduvvo doahpagiin ”álgoálbmot”. Cobo-definišuvdna čuodjá ná;

¹⁸ Definišuvdna lea nammasuvvan Earenoamášdárkojeaddjis, man namma lea José Martin Cobo, geahča ”Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations”, ON-dokumeantta E/CN.4/Sub.2/1986/7/Add.4, para. 379 – 382.

”Indigenous communities, peoples and nations are those which, having a historical continuity with pre-invasion and pre-colonial societies that developed on their territories, consider themselves distinct from other sectors of the societies now prevailing in those territories, or parts of them. They form at present non-dominant sectors of society and are determined to preserve, develop and transmit to future generations existence as peoples, in accordance with their own cultural patterns, social institutions and legal systems.

The historical continuity may consist of the continuation, for an extended period reaching into the present, of one or more of the following factors:

- (a) Occupation of ancestral lands, or at least of part of them;
- (b) Common ancestry with the original occupants of these lands;
- (c) Culture in general, or in specific manifestations (such as religion, living under a tribal system, membership of an indigenous community, dress, means of livelihood, life-style, etc);
- (d) Language (whether used as the only language, as mother-tongue, as the habitual means of communication at home or in the family, or as the main, preferred, habitual, general or normal language);
- (e) Residence in certain parts of the country, or in certain regions of the world;
- (f) Other relevant factors.

On an individual basis, an indigenous person is one who belongs to these indigenous populations through self-identification as indigenous (group consciousness) and is recognized and accepted by these populations as one of its members (acceptance by the group).

This preserves for these communities the sovereign right and power to decide who

belongs to them, without external interference.”

Nugo boahdá ovdan, de lea iežasdovdii-deami eaktu deatalaš maiddái Cobo-definišuvnnasge. Dasto lea veara váldit vuhtii dan deattu maid Cobo-definišuvdna bidjá dasa, ahte áššeguovdilis álbmotjoavkkus leat čatnasat dihto eatnamiidda.

Maiddái Máilmmebánjkuge lea dohkkehan álgoálbmogiid vástesaš doaibma-meanuid (policy)¹⁹, maiguin bánjku ulbmáda doaimmastis beassat njunnošii álgoálbmogiid eatnamiin. Namahuvvon doaibmaneanut dahje policy siskkilda álgoálbmot-doahpagii bargočilgehusa mii čuodjá ná;

”The terms ”indigenous peoples”, ”indigenous ethnic minorities”, ”tribal groups”, and scheduled tribes” describe social groups with a social and cultural identity distinct from the dominant society that makes them vulnerable of being disadvantaged in the development process.”²⁰

”Indigenous peoples can be identified in particular geographical areas by the presence in varying degrees of the following characteristics:

- (a) a close attachment to ancestral territories and to the natural resources in these areas;
- (b) self-identification and identification by others as members of a distinct cultural group;
- (c) an indigenous language, often different from the national language;
- (d) presence of customary social and political institutions; and
- (e) primarily subsistence-oriented production”²¹

Nugo boahdá ovdan, de Máilmmebánjku bargočilgehus lea dadjat juo Cobo-definišuvdna daškaduvvon hámis.²²

¹⁹ The World Bank Operational Manual, Operative Directive, OD 4.20.

²⁰ OD 4.20, čuokkis 3.

²¹ OD 4.20, čuokkis 5.

²² Máilmmebánjku lea dál odasmahttimin iežas álgoálbmogiid vástesaš doaibmameanuid. Dat ođastus ii dáidde buktit makkárge deatalaš ávnnaslaš nuppástusa bargočilgehussii mii lea álgoálbmot-doahpagii, geahča Transcript, World Bank Roundtable with Indigenous Peoples, Washington D.C., October 17 – 18, 2002.

3.1.2 Sámit galget álbmotrievtti mielde adnojuvvot álgoálbmogin

Go mii buohtastahttit daid eavttuid mat bajábealde namahuvvon bargočilgehusa mielde adnojuvvojit álgoálbmogiid dovdomearkan, ja daid mat leat sámi álbmotjoavkkus, de čielgá, beroškeahtta das makkár bargočilgehus geavahuvvo, ahte sámit galget álbmotrievtti mielde adnojuvvot álgoálbmogin. Sámiin lea sierra kultuvra, maddái sierra giella, sierra ealáhusat ja velá čielga historjjálaš čatnasat iežaset árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluide. Sámit leat dasto ieža čadat deattuhan ahte sii dovddiidit iežaset sierra álbmogin, mii lea sierra dain álbmotjoavkkuin mat muđuid orrot Fenno-skandináviás ja Guoládagas.

Sámit sohpet maddái daidge álgoálbmogiid searváid maid objektiivá sivaiddihte lea hui vejolaš jáhkkit deavdit álbmotrievtti dábálaš eavttuid, maid fertejit deavdit jos galget dohkkehuvvot álbmogin. Iešgudetlágan ON-orgánat leat eanaš dáhpáhusain duodaštan ahte sámit galget adnojuvvot álgoálbmogin álbmotrievtti mielde. Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi ee. lea cealkámušainis Norgga njealját²³ ja Ruota viđat periodalaš raportta²⁴ hárrái deattuhan ahte sámit galget adnojuvvot álgoálbmogin dan guovtti riikkas, ja ahte CCPR artihkkal 1 aniha sámiide dainnago sii leat álgoálbmot.

Maddái davviriikkatge leat duodaštan ahte sámit leat álgoálbmot. Suoma vuodđolága § 17 ilbmada ahte sámit galget adnojuvvot álgoálbmogin Suomas, ja ahte sámit leat álgoálbmot, boahotá ovdan maddái Suoma sámediggelágasge. Ahte Norga atná sámiid leat álgoálbmot, ilbmá das, go Norga lea dohkkehan ILO 69, ja dan duohtadilis, ahte vuodđolága § 110a ja olles sámelága ásašus leat vuodđuduvvon dan dovddiidussii, ahte sámit leat álgoálbmot vaikko vel ieš álgoálbmotdoaba ii geavahuvvoše. Sihke Ruota vuodđolágas ja lágain muđuid váilot čujuhusat dasa, ahte sámit leat Ruota álgoálbmot, muhto Ruotta lea ollu eará almmolaš dáhpáhusain

deattuhan sámiid sajadaga riikka álgoálbmogin.

3.1.3 Álgoálbmogiid ja unnitloguid vuoigatvuođaid erohus álbmotrievtti mielde

Ii doaba ”unnitlohku”ge dárkkálmastojuvvo álbmotrievttis. Dattetge lea álki didoštít ahte eanaš eavttut mat gullet álgoálbmogii – nugo omd. oktasaš giella ja kultuvra, leat ollu unnitloguidge dovdomearkkat. Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de álgoálbmotdoahpaga bargočilgehusa guovdileamos ášši goitge lea álgoálbmogiid lagaš čatnasat iežaset árbevirolaš eatnamiidda, mat váilot unnitloguin. Álgoálbmogiid čatnasat dihto guovlluide goitge leat dat mat eanaš sin earuhit unnitloguin álbmotrievtti mielde. Territorijalaš oasi lea dárbu deattuhit erenoamážit, dainnago álgoálbmogiid vejolašvuođat sealluhit ja ovddidit iežaset mihtilmas kultuvrraid leat čavga gittalagaid sin joatkevaš beassamiiguin iežaset árbevirolaš eatnamiidda, čáziide ja luondduriggodagaide. Lassin territorijalaš čatnasiidda, de álgoálbmogiin leat dáblaččat buorebut seilon sin iežaset servodat-ásahasat go unnitloguin. Álgoálbmogiid ja unnitloguid erohus lea guovdilis ášši, dainnago dat vuoigatvuođat mat álbmotrievtti mielde čuvvot juogo álgoálbmotdási dahje unnitlohkodási, earránit mángga deatalaš mearkkašumis.

Unnitlohkovuoigatvuođat, mat čielgasepmosit bohtet ovdan ON Unnitloguid Vuoigatvuođaid Julggaštusas²⁵, leat luondduset mielde álo individuálat, mii mearkkaša ahte dat álo gustojit unnitlohkosaš joavkku ovttaskas olbmuide baicce, go olles jovkui buohkanassii, vaikko arvat unnitlohkovuoigatvuođaid lea rievtti mielde vejolaš čadahit dušše ovttasráđiid joavkku nuppiid lahtuiguin. Juoba riikkaidgaskasaš instrumeanttatge, mat giedahallet álgoálbmogiid vuoigatvuođaid, nugo omd. ILO 169 ja ON Álgoálbmotjulggaštusa Álgohápmi (“Álgoálbmotjulggaštus”), deattuhit deatalažžan gudnejahttit álgoálbmogii gullevaš oktagasaid vuoigatvuođaid²⁶, ja dat instrumeanttat dalle

23 ON-dokumeanta CCPR/C/79/Add. 112 (1999)

24 ON-dokumeanta CCPR/CO/74/SWE, beaiváduvvon čuoŋománu 24. b. 2002, čuokkis 15

25 Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities

diedusge siskkildit arvat vuoigatvuodaid mat luondduset mielde leat individuála vuoigatvuodát. Lassin daidda ILO 169 ja Álgoálbmotjulggaštus goitge siskkildit maiddá arvat mearrádusaid mat deattuhit kollektiiva vuoigatvuodaid, namalassii vuoigatvuodaid mat gullet álgoálbmogii aitonassii álbmogin, eai dan ovttaskas olbmuid. Nuppiin sániin cealkki, de stuorra oassi álgoálbmotvuoigatvuodain leat kollektiiva vuoigatvuodát, ja dan dáfus earáláganat go unnitlohkovuoigatvuodát.²⁷

Álkivuoda dihte, de unnitlohkovuoigatvuodaid ja kollektiiva álgoálbmotvuoigatvuodaid erohusa sáhttit dadjat leat dakkára, ahte unnitlohkovuoigatvuodaid ulbmil lea sáhtihit unnitlohkooktagasaid sealluhit ja ovddidit iežaset dihto identitehta dakkár oassin mii gullá stuorraservodahkii, ja ahte kollektiiva álgoálbmotvuoigatvuodát fas deattuhit álgoálbmoga vuoigatvuoda sealluhit ja ovddidit iežaset dihto servodagaid ja servodatstruktuvrraid stuorraálbmoga servodaga báldii, dahje, jos nu dáhttot, dan servodaga mielde.²⁸ Unnitlohkovuoigatvuodát čalmmustahttet beaktilis politihkalaš searvama dan servodahkii mas unnitlogu olbmot leat oassi. Nuppe bealis, de kollektiiva álgoálbmotvuoigatvuodaid duohkásaš áigumuš fas lea dahkat álgoálbmotservodagaide vejolažžan dahkat iežaset mearrádusaid. Searvat stuorit birastahtti servodaga politihkalaš vuogádahkii lea álgoálbmogiidda nuppádaš (sekundára) – ja iešdáhtolaš – vuoigatvuohta. Ovdamearkan dasa sáhttit namahit Álgoálbmotjulggaštusa artihkkala 4, mii čuodjá ná;

”Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems,

while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State”

Kollektiiva vuoigatvuodain lea iešmearrid anvuoigatvuohta buot guovdileamos. Ahte álbmotrieki lea čalmmustahttigohtán álgoálbmogiid kollektiiva vuoigatvuodaid, vuolgá das, nugo muhtumin čilgejuvvo, ahte earáid vealaheapmi sin joavkku (dahje álbmoga) vuostái dakkáražžan dat baicce dagaha daid váttisvuodaid mat deavidit sidjiide ja maiguin sii dorrot, eai dat oktagasat guđet gullet sin álbmotjovkui. Doaibmabijut mat mearriduvvojit njulgen dihte dakkár eahperievttalašvuođa, fertejit danne leat álbmotjoavkku várás dakkáražžan.²⁹ Dán čuoččuhusa mii sáhttit dadjat bures heivet sámiid dillái. Vaikko sámi oktagasaide muhtumin deaivida vealaheapmi, de sámi ovddasteaddjit dábálaččat ovdimusat deattuhit váttisvuodaid maiguin sámit rahčēt joavkun. Vuodumus váttisvuodát maiguin sámi álbmot lea ferten meannudit, leat čuožžilan dainnago dat riikkat main lea sámi veahkadat, eai leat sáhttán (eai geavadis anjke juo) geahčadit sámiid kollektiiva joavkun mas lea vuoigatvuohta ieš váldit ovddasvástádusa boahhteáiggistis.

Sámit galget dainna lágiin, álbmotrievttalaš mearkkašumis, ovddimusat adnojuvvo “álgoálbmogin”, eai duššefal unnitlohkun.³⁰ Gažaldat de šaddá, makkár doaba lea “álgoálbmot” álbmotrievttis doahpaga “álbmot” (people) ektui.

3.1.4 Doahpapiid “álgoálbmot” ja “álbmot” gaskavuohta álbmotrievtti mielde

Ii álbmotrieki dárkkálmahte “álbmot”-doahpagage. Dihtolágan bargočilgehusat leat galle dásge, ja dain lea nugohčoduvvon Kirby-definišuvdna³¹ olahan eanemus

26 Geahča ee. ILO 169, Artihkkala 3 ja Álgoálbmotjulggaštusa Artihkkala 1. Dás gánnáha maid čujuhit dasa, ahte daid individuála vuoigatvuodaid mat bohtet ovdan Julggaštusas Unnitloguid Vuoigatvuodain, sáhttet maid álgoálbmogiidda oktagasat oamastit, jos áššeguovdilis álgoálbmot leaš unnitlohku dan riikkas/dain riikkain mas/main álgoálbmot orru.

27 Odne dáidá leat dadjat juo dievas ovttamielalašvuohta das, ahte álgoálbmogiidda sáhttet gullat kollektiiva vuoigatvuodát. Dasto leat eanaš álbmotriekieáššedovdit ja eanaš stáhtat odne ovttamielas das, ahte arvat dain kollektiiva vuoigatvuodain galget adnojuvvo kollektiiva glemmošvuoigatvuohtan. Unnalohkosaš stáhtat čuoččuhit dattetge (ain), ahte ii ovttagge vuoigatvuoda kollektiiva vuoigatvuodain mat bohtet ovdan ILOs 169 ja Álgoálbmotjulggaštusas, dahje mat gullet álgoálbmogiidda eará riektegálduid mielde, eller som tillkomer urfolk enligt andra rättskällor, leat vejolaš atnit olmmošvuoigatvuohtan.

28 Nubbi erohus unnitlohkovuoigatvuodain ja álgoálbmotvuoigatvuodain lea diedusge dat, ahte vuoigatvuohta eatnamiidda, čáziide ja luondduriggodagaide lea guovdils oassi álgoálbmotvuoigatvuodain. Álgoálbmogiid vuoigatvuoda iežaset árbevirolaš eatnamiidda ja čáziide, ja luondduriggodagaide, lea dattetge seammá bures vejolaš čilget deataleamos oassin aiddonassii sin vuoigatvuodas sealluhit ja ovddidit iežaset servodatráhkadusaid. Álgoálbmogiid vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide siskkilda sihke individuála ja kollektiiva osiid.

29 Freeman, Michael, “Are There Collective Human Rights, Political Studies (1995), s. 32 – 33

30 ³⁰ Nubbi ášši lea dat, ahte sámit diedusge leat unnitlohku, sáni semánttalaš oavvilis, dain riikkain main sii orrot, ja ahte sii, nugo lea čilgejuvvon, maiddá sáhttet návddašit unnitloguid vuoigatvuodaid.

dohkkehusa. Kirby-definišuvdna, masa ee. UNESCO lea searvan muhtun áššedovdiidkonfereanssas jagi 1989³², dárkkálmahtta "álbmoga" ná;

- "1. a group of individual human beings who enjoy some or all of the following common features:*
- a. a common historical tradition;*
 - b. racial or ethnic identity;*
 - c. cultural homogeneity;*
 - d. linguistic unity;*
 - e. religious or ideological affinity;*
 - f. territorial connection;*
 - g. common economic life;*
2. *the group must be of a certain number which need not be large but which must be more than a mere association of individuals within a State;*
3. *the group as a whole must have the will to be identified as a people or the consciousness of being a people – allowing that group or some members of such groups, through sharing the foregoing characteristics, may not have that will or consciousness; and possibly;*
4. *the group must have institutions or other means of expressing its common characteristics and will for identity."*

Go mii árvvoštallat Kirby-definišuvnna, de ilbmá "álbmot"-doahpaga bargo-definišuvdna ii earrán namahan veara "álgoálbmot"-doahpaga bargodefinišuvnain maid mii čilgiimet dás ovdalis. Áidna albma erohus lea, ahte álgoálbmotdoaba siskkilda álgoálbmoga gaskavuoda eará, mearrideaddji jovkui. Álgoálbmogiin lea, nuge viidát go earáge álbmogiin, oktasaš historjjálaš árbevierru, čearddalaš identitehta, kultuvra, giella ja osku dahje ideologiija. Erenoamážit sáhttit dattetge mearkkašit ahte sihke álbmot-doahpaga ja álgoálbmot-doahpaga čilgejeaddji bargodefinišuvnna deattuhit deatalažžan čatnasiid dihto eatnamiidda, ja dan ahte álbmot-

joavkkus leat iežas ásausat mat sáhttet ovddastit álbmoga dakkáražžan.

3.1.5 "Álbmoga" ja "stáhta" gaskavuoha iešmearrideami dáfus

Álbmotrievttis dat lea viidát dohkkehuvvon prinsihppa, ahte olmmošvuoigatvuođat gullet justa olbmuide. Soahppevažžat dasa mas mii leat ságastallan dás ovdalis, leat dasto eanaš álbmotrievtti áššedovdit, ja eanaš stáhtat, ovttá oaivilis das, ahte maiddái álbmogatge dakkáražžan sáhttet leat olmmošvuoigatvuođaid ulbmil. Ovttamielalašvuohta lea goitge das, ahte olmmošvuoigatvuođat eai gula stáhtaide. Beroškeahhtá dás, de muhtumin gullo dakkár ákkastallan, ahte go álbmotriekti namaha buot "álbmogiid" vuoigatvuođa iešmearrideapmái, de doaba "álbmot" mearkkaša stáhta áššiid oppalohkái.

Ii CCPR iige CESCRCR iešalddistis atte makkárga čuvgehusa das, maid duot doaba "álbmogat" (peoples) mearkkaša oktasaš artihkkalis 1. Goitge adde dihto riikkat diettevassii dáid konvenšuvnnaid ratifiserema oktavuodas mat dat sin oaivila mielde - leat "álbmogat" CCPR ja CESCRCR mielde. Dát cealkámušat addet dihto láidestusa dasa, mo doaba "álbmogat" galgá ipmirduvvot, mii lea artihkkalis 1. India ovddidii jagi 1966 konvenšuvnnaid ratifiserema oktavuodas várašumi dan iešmearridanvuoigatvuhtii mii boahá ovdan artihkkalis 1;

*"With reference to article 1 [of the Covenants] ... the Government of the Republic of India declares that the words "the right to self-determination" appearing in [article 1] apply only to the peoples under foreign occupation/domination?? and that these words do not apply to sovereign independent States or to a section of a people or nation ..."*³³

India oaivvildii dainna lágiin ahte dat iešmearridanvuoigatvuohta mii boahá ovdan konvenšuvnnaid CCPR ja CESCRCR, lea geavahahtti dušše daidda álbmogiidda

31 Nammasuvvan definišuvnna dahkki namos, Michael Kirby.

32 The UNESCO International Meeting of Experts on Further Study of the Concept of the Rights of Peoples, UNESCO HQ, Paris, November 27 – 30, 1989.

33 Geahča UN Centre for Human Rights, Human Rights – status of International Instrument (1987), UN Sales no. E.87.XIV.2.

mat leat vieris válldi stivrra vuolde, iige sorjákeahates stáhtaide, álbmotoassái dahje riikkaoassái, namalassii ahte dat ii heive "álbmogiidda" earágo dalle go doaba mearkkaša stáhta dahje territoriija buot ássiid. Ránska³⁴, Hollánda³⁵ ja Duiska³⁶ dadje India dulkoma vuostá. Hollánda ja Duiska celke ahte iešmearridanvuoigatvuohta gullá buot álbmogiidda, iige duššefal álbmogiidda maid vieris válldi stivre. Hollánda oaiivildii dasto ahte buot viggamušat ráddjet iešmearridanvuoigatvuođa viidodaga dahje lasihit eavttuid dasa mat eai boade ovdan konvenšuvnnain CCPR dahje CESCRC, vuldet iešmearridanvuoigatvuođa (billistit dan vuođu) dainna bohtosiin ahte dan universála luondu láivu oppa ollu. Duiska buvttihii ahte India dulkon njulgestaga riidala artihkkala 1 sátnádagain, ja oaiivildii dasto ahte juohke ráddjehus iešmearridanvuoigatvuhtii boahotá vuostálagaid CCPR ja CESCRC ulbmiliin. Ránska lasihii ahte indialaš viggamuš ráddjet iešmearridanvuoigatvuođa geavaheami lei juoba ON-njuolggadusaid vuostáige. Dás čielgá, nuppiin sániin cealkki, ahte dát riikkat konvenšuvnnain CCPR ja CESCRC ratifiserema áiggi juo oaiivilledje ahte ii iešmearridanvuoigatvuohta leat geavahahtti dušše kolonijadillái, go dat lea buot álbmogiid vuoigatvuohta almmá ráddjehusaid haga.

Dasto celkkii ON alimusčoahkkima Goalmmát lávdegoddi, dan barggu okta-vuođas mii lei jođus oččodan dihte áigái ovttamielalašvuođa CCPR artihkkala 1 hárrái, ahte;

*"Much of the discussions on article 1 had related the questions of self-determination to the colonial issue, but that was only because the peoples of Non-Self-Governing and Trust Territories had yet not attained independence. The right would be proclaimed in the Covenants as a universal right and for all time."*³⁷

Nugo boahotá ovdan, de Goalmmát Lávde-

goddi orru nu ipmirdan, ahte dihto ON-lahtolaš riikkaid viggamuš goallostit iešmearridanvuoigatvuođa kolonijaid friddjan dahkamii, lea bohciidan áiggi vuoinjas. Goalmmát Lávdegotti iežas oaiivil dattetge orru leamaš nu, ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii leat ráddjejuvvon dan dillái, muhto baicce lea universála.

Dát oaiivil fidne doarjaga maiddá ON-lágasge. Dat oasis mat lágas giedahallet iešmearridanvuoigatvuođa, čujuhit ee. dása

*"... territories whose peoples have not yet attained a full measure of self-government ..."*³⁸

Go čujuhuvvo doahpagii "peoples", mii lea mánggaidlogus, de dušše sáhttit das geassit loahppajurddan, ahte eai dat "álbmogat" main FN-láhka oaiivilda leat iešmearridanvuoigatvuohta, vealtakeahtá dárbbas leat álbmot dakkár mearkkašumis go stáhta dahje territoriija ássit oppalohkái. Dasto geažiduvvui dan iešmearridanvuoigatvuođas juo, mii nuppi máilmme-soadi lođđasis áсахuvvui riikkaidgaskasaš árbevierrorievttis, ahte iešmearridanvuoigatvuođa nugohčoduvvon siskkáldas beallái sáhttet datge álbmogat leat vuoigadahttojuvvon, mat orrot bissovaš stáhtain, jos dain fal gildojuvvu beaktilis politihkalaš searvan ja/dahje beassan dan stáhta mearrideaddji orgánaide, mas lea sáhka.³⁹ Resolušuvnna 1541 (XV) sátnádaga⁴⁰, maid ON alimusčoahkkinn dohkkehii 1960, lea vejolaš dulkot nu, ahte dalle juo lei alimusčoahkkima oaiivil ahte dihto territoriija sáhtta siskkildit eanet álbmogiid go duššefal ovttá.

Deba leage dainna lágiin geažiduvvon, ahte juo CCPR ja CESCRC ratifiserema áiggi lei ulbmil ahte doaba "álbmot" mii lei oktasaš artihkkalis 1, galgá ipmirduvvot mearkkašit buot álbmogiid, iige dušše stáhtadahkki álbmogiid. Dattetge eai leat earágo aiddo geažideamet das, ja lea vejolaš ahte 1960-jagiid gaskkamuttus lei dávjjimus

34 Ibid, s. 50

35 Ibid, s. 19

36 Ibid, s. 18 f

37 Report of the Third Committee, 6th session, para. 39, UN Doc: A/C.3/SR.397 (1952)

38 Artihkkal 73

39 Cassese, A., Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal, 67 – 140 (1995)

40 General Assembly Resolution 1541, U.N. GAOR, 15th Session, Supp. No. 16, at 29, U.N. Doc. A/4561 (1960), note 15

oaivil artihkkala 1 doahpagis ”álbmot”, ahte dan mearkkašupmi fátmasta stáhta dahje kolonijja buot ássiid.⁴¹

3.1.6 Buot álbmogiid – maiddá álgoálbmogiid – iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde

Konvenšuvnnaid CCPR ja CESCRRatifierema áiggiid orrot dainna lágiin leat leamaš sierra oaivilat ON lahttoriikkain daid ”álbmogiid” dáfus main lea iešmearridanvuoigatvuohta dáid konvenšuvnnaid artihkkala 1 mielde, ahte leatgo sii ”álbmot” dan mearkkašumis mii fátmasta stáhta dahje territorijja buot ássiid, vai sáhttágo iešmearridanvuoigatvuohta leat dainge álbmogiin mat orrot bissovaš stáhta rájiid siskkobealde. Muhto vaikko ledjege eahpádusat jagi 1966 konvenšuvnnaid ratifierema áiggiid, de dat ii mearkkaš ahte nuppástusat eai leat leamaš dan rájis. Nugo namahuvvui, de álbmotriekti ii leat rievddakeahtta (statisk), muhto dynamalaš, ja dan oaidnu iešmearrideamis sáhtta ovdánit áiggi guhkkodahkii. Manimuš logiid jagiid leat dađistaga eanet riikkaidgaskasaš álbmotrievtti áššedovdit ja ON-orgánat álgán čielggasmahttit ahte iešmearridanvuoigatvuohta gullá maiddáid daiddage álbmogiidda, main ii leat iežaset stáhta, ja ahte eai álgoálbmogatge leat eará dilis.

Jagi 1984 buvttihii Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi, dábálaš komananttas (general comment) artihkkalii 1, iežas duhtameahttunvuođa das, go ollu stáhtat dain mat raportejit lávdegoddáid konvenšuvnna CCPR artihkkala 1 čadaheamis, orrot boastut ipmirdan maid artihkkal duođaid mearkkaša. Lávdegoddi celkkii ahte;

”Although the reporting obligations of all State Parties include Article 1 [av CCPR], only some reports give detailed explanations regarding each of its paragraphs. The Committee has noted that many of them completely ignore Article 1, provide inadequate information in regard to it or

«Nugo namahuvvui, de álbmotriekti ii leat rievddakeahtta (statisk), muhto dynamalaš, ja dan oaidnu iešmearrideamis sáhtta ovdánit áiggi guhkkodahkii.»

confine themselves to a reference to election laws.⁴²

Erenoamážit, go Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi cealká ahte ii leat doarvái ahte riika raporte iežas nátionála válganjuolgadusaid, boahdá das ovdan lávdegotti oaivilin ahte iešmearridanvuoigatvuohta siskkilda eambo go vuoigatvuođa searvat dábálaš válggaide. Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti oaivil orru baicce leamen ahte iešmearridanvuoigatvuohta maiddáid siskkilda riikkasorru álbmogii vuoigatvuođa eará ládje mearridit iežas ovdáneami go searvamiin dábálaš válggaide, aiddo seamma eavttuiguin go riikka álbmot muđuid. Lávdegotti dábálaš komananta lea muđui hui oanehaš ja oppa ollu iežas geardu artihkkalteavstta hárrái. Nugo áigut čilget dárkileappot dás mannelis, de Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea jagi 1984 mannil dattetge buoridan iežas doaimbmanvugiid iešmearridanvuoigatvuođa ektui.

Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de ILO 169 (1989) čielgasit cealká, ahte konvenšuvdna ii váldde beali álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa áššis. Beroškeahtta das, de ILO 169 konvenšuvnna dattetge leat arvat mearrádusat main lea lagaš oktavuoha iešmearridanvuoigatvuhtii, mii maid deattuhuvvo ILO iežas ofelaččas konvenšuvdnii 169⁴³, mii cealká;

”The newer Convention takes the approach of respect for the cultures, ways of life, traditions and customary laws of the indigenous and tribal peoples who are covered by it. It presumes that they will continue to exist as parts of their national societies with their own identity, their own

41 Cassese, A., “Self-determination of Peoples: A Legal Reappraisal (1995), s. 61 f och Higgins, R., “Problems and Process: International Law and How we use It (1994)

42 Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti dábálaš komananttat nr 12 (21), UN doc. HRI/GEN/1/Rev.5, ss. 121–122

43 Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169 (1996)

structures and their own traditions. The Convention presumes that these structures and ways of life have value that needs to be protected."

Dajaldat "Newer Convention" referere konvenšuvnna ILO 169 ovdalažžii, ILO Convention No. 107 Concerning the Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Population in Independent Countries (ILO 107). ILO 107 dohkkehuvvui jagi 1957. Konvenšuvnna ILO 169 ja dan ovdalačča váldoerohus lea, ahte konvenšuvnnas ILO 107 leat čielga assimilationála áigumušat (oktánahttináigumušat). ILO 169, nuppe bealis, ulbmáda veaddjádít álgoálbmogiid seailluhit iežaset servodatstruktuvrraid buohtalagaid stuorraálbmotservodaga dan mielde mii dás ovdalis lea celkojuvvon álgoálbmogiid ja unnitálbmogiid vuoigatvuodaid erohusas. Dainnago dát vuodđo-prinsihppa lea ILO 169 vuodus, de ollu ILO 169 mearrádusain vealtameahttumit lea lagaš oktavuoha iešmearridanvuoigatvuhti i. Dat lea dadjat juo eaktu, jos álgoálbmogat galggaš sáhttit seailluhit iežaset servodaga ja iežaset servodatasahusaid, ahte sis lea vuoigatvuoha hálddašit daid. Ahte ILO 169 ii čuoldás eret iešmearridanvuoigatvuodas, bohtá dasto vel ovdan das, go ILO 169, nuppe ládje go ILO 107, geavaha álgoálbmogiidda dajaldaga "indigenous peoples". ILO 107 geavahii tearbman "indigenous populations" (álgoálbmotveahkadagat). ILO dulkonláidestus konvenšuvdnii ILO 169, čilge ahte dajaldat "álbmogat" (peoples) geavahuvvo miehtá ILO 169 dainnago dát tearbma

"... recognizes the existence of organized societies with an identity of their own rather than mere groupings sharing some racial or cultural characteristics"

Kristian Myntti lea gohčodan dan "iešmearridanvuoigatvuoda" mii bohtá ovdan ILOs 169 "ethno political self-government". Myntti oaivvilda ahte vaikko

ILO 169 ii mearrit makkárge vuoigatvuoda autonomiijii, de dattetge mearrádusat ILOs 169, erenoamážit artihkkalat 14 ja 15 oktan Artihkkaliin 6, siskkildit álgoálbmogiidda čielga vuoigatvuoda isádstit árbevirolaš eatnamiiddiset.⁴⁴

Dattetge ILO 169 geavaha doahpaga "álgoálbmogat" dainna lágiin ahte siskkilda maiddái joavkkuid mat dábálaš álbmotrievtti mielde eai ovtastuva álbmogin. Earret eará dan siva geažil konvenšuvnna artihkkal (3) siskkilda soahpamuša čilgejeaddji lasseparagráfa (klausula), mii cealká ahte konvenšuvnna doaba "álgoálbmogat" ii galgga adnojuvot dakkarážžan mii dagaha nuppástusa álbmotrievtti doahpagii "álbmogat".

Jagi 1993 bodii ON Bargojoavku Álgoálbmogiid várás (WGIP) ovttamielalašvuhtii Álgoálbmotjulggaštus álgohámiin⁴⁵. Álgoálbmotjulggaštus siskkilda arvat artihkkaliid mat juogo giedahallet iešmearridanvuoigatvuoda dahje gusket dasa. Álgoálbmotjulggaštusa artihkkal 3 mearrida ahte;

"Indigenous peoples have the right to self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development."

WGIP máddoorgána, ON Vuollelávdegoddi Olmmošvuoigatvuodaid várás, dohkkehii Álgoálbmotjulggaštusa álgoálbmogiid vuoigatvuodaid sohpevaš čilgehussan. Vuollelávdegoddi čoahkida 26 sorjákehtes áirasa guđet leat olmmošvuoigatvuodaid áššedovdit. Jagi 1993 oaivvilledje, nama lassii, arvat málmme ovddimus olmmošvuoigatvuoda áššedovdit, ahte eai stáhtadahkki álbmogat sáhte leat áidna riektesubjeavttat álbmotrievtti mielde, go nuhan sáhttet álgoálbmogatge. Dás mannelis čilgejuvvo dárkileappot maid Álgoálbmotjulggaštus cealká iešmearridanvuoigatvuodas, iešmearridanvuoigatvuoda ávnnaslaš sisdoalu oktavuodas.

Jagi 1996 ON Nállevealahuslávdegoddi

44 Myntti, Kristian, "National Minorities, Indigenous Peoples and Various Models of Political Participation", geahča Horn, Frank (ed.); Minorities and their right of Political Participation, Lapland's University Press, Juridica Lapponica n 16, Roavvenjárga (1996), s. 24

45 Draft UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UN Document E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1.

(CERD) guoskkahii iešmearridanvuoigatvuođa dakkár sániiguin maiguin čielgá ahte CERD oaivila mielde iešmearridanvuoigatvuohta lea geavahahtti maiddá álgoálbmogiidda mat orrot iešmearrideaddji stáhtain. Ovdamearkka dihte CERD buvttihii ahte;

“... it is the duty of States to promote the right to self-determination of peoples.”⁴⁶

Cealkámuša lea eahpitkeahhtá vejolaš ipmirdit dakkáražžan, mii referere aiddonassii CCPR artihkkalii 1.3, mii geatnegahtá stáhtaid bargat dan badjelii ahte iešmearridanvuoigatvuohta ollašuvvá. Ovdehit sáhttit goit, ahte artihkkala 1.3 lasihepmi konvenšuvnnaide CCPR ja CESC, lea konvenšuvnnaid áigásáhttima áiggi vuoiŋŋa boadus. CERD cealkámuš boahá 30 jagi maŋjeleappos, go kolonijiat, earret moatti spiehkastaga, leat áigá juo ollen iešmearrideapmái ja stáhtarájit eanaš máilmeosiin šaddan viehka bissovaš rádjin. Danne lea lunddolaš nu ipmirdit CERD, ahte lándegoddi doahpaga “álbmogat” oaivildii stáhta dahje territorijja buot ássiid. CERD dasto celkkii;

“The right to self-determination [includes] the rights of all peoples to pursue freely their economic, social and cultural development without outside interference. In that respect there exists a link with the right of every citizen to take part in the conduct of public affairs at any level...”⁴⁷

Miellagiddevaš lea, go CERD buohtastahtá duo duon iešmearridanvuoigatvuođa dá dáinna oktagasaid vuoigatvuođain searvat servodateallimii. Go CERD ná earuha (geahča erenoamážit sáni “link”) álbmoga vuoigatvuođaid oktagasaid vuoigatvuođain, de dat orru hilgádeamen dan miellaguottus ahte iešmearridanvuoigatvuohta dušše gullá álbmogii dan mearkkašumis mii siskkilda stáhta buot ássiid. Go oktagasain bealiteaset lea vuoigatvuohta searvat

ovttalágan eavttuiguin geavahussii leahkki demokrátalaš kanálaide, de álbmogiin gis lea iešmearridanvuoigatvuohta, dás jáhkkinis dainge álbmogiin mat orrut bissovaš stáhtaid rájiid siskkobealde. CERD ii leat cealkán maidege erenoamáziid álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas.

1990-jagiid loahppaoasis ja álgogeahčen 2000-logu Olmmošvuoigatvuođaid lándegoddi lea ovddidan ja čielggasmahtán iežas oaivila das, geat dat galget adnojuvot “álbmogin” CCPR artihkkala 1 mielde. Dát ovdáneapmi lea mealgadii dáhpáhuvvan dainnago lándegoddi lea ferten váldit beali álgoálbmogiid rievttálaš dillái mii lea artihkkalis 1. Geahčakeahhtá mo artihkkal 1 doaba “álbmogat” berre ipmirduvvot, lándegoddi lea čujuhettiinis álgoálbmogiidda iešmearridanvuoigatvuođa subjektan dieđihan ahte stáhtas sáhttet leat eanet álbmogat go duššefal okta. Jagi 1999, muhtumassii geahčadettiin Quebec-ášši Kanáda alimusrievttis⁴⁸, lándegoddi geavahii artihkkala 1 Kanáda álgoálbmogiid ektui:

“... lándegoddi deattuha ahte iešmearridanvuoigatvuohta gáibida ee. ahte buot álbmogat galget friddja sáhttit hálldašit iežaset luondduriggodagaid ja resursasaid, ja ahte sis ii galgga rievduvot sin eallinláibi/ealáhusat⁴⁹. ... Lándegoddi ávžžuha dasto ahte vuogádat⁵⁰ mainna sin mielriegádan álgoálbmotvuoigatvuođat duššaduvvojit, galgá loahppat dakkárin mii lea soahpameahttun konvenšuvnna artihkkaliin 1.”⁵¹

Artihkkala 1 iešmearridanvuoigatvuođa geavahahttivuohta álgoálbmogiidda lándegoddi miedihii dainna lágiin vuosttaš gearde go giedahalai raportta mii lei bohtán dan riikkas mas alimusriekti lei duodaštan ahte riikkas leat eanet “álbmogat”. Olmmošvuoigatvuođaid lándegoddi lea goit čuvvon seammá minstara mánngga eará stáhtaid ektui, main leat álgoálbmogat. Čielga čujuhusat juogo

46 15/03/96 CERD General recom. 21, punkt 3

47 Ibid. punkt 4

48 Geahča vuollelis.

49 Eng. “means of subsistence”

50 Eng. “the practice”

51 Jurddabohosot (concluding observations) Kanáda hárrái, § 8. UN doc. CCPR/C/79/Add.105 (1999)

artihkkalii 1 dahje doahpagii “álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta” leat lávdegotti loahppajurdagiin Mexico,⁵² Norgga,⁵³ Australía,⁵⁴ Danmárkkku⁵⁵ ja Ruota⁵⁶ ja Suoma raporttaid hárrái. Nugo dalle go giedahalai Kanáda raportta jagi 1999, de dálge lávdegoddi lea erenoamážit deattuhan iešmearridanvuoigatvuođa resursaviidodaga (artihkkal 1, teakstaoassi 2) go válldii beali iešmearridanvuoigatvuođa álgoálbmotgeavaheapmái. Loahppajurdagiinnis Austráalia hárrái Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi deattuhii omd. ahte Austráalia berre lávket dahkat dárbbášlaš lávkkiiid dasa, ahte sihkkarastit iežas álgoálbmotlaš ássiide (indigenous inhabitants) fámoaleabbo rolla go sin árbevirolaš duovdagiin ja luondduresursasain dahkkojuvvojit mearrádusat.⁵⁷

Vaikko Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi giedahaladettiinis stáhtaraporttaid geavahii artihkkala 1 iešmearridanvuoigatvuođa olbmuid vuoigatvuohtan, de lávdegoddi lea systemáhtalaččat biehtadan iskkadeames mearrádusa geavahttivuođa konvenšuvnna fakultatiivabeavdegirjji vuollášaš váidalusriektegeavvamis (klagomálsprocedur). Miellaguoddu vuodustuvvo fakultatiivabeavdegirjji artihkkalii 1, man mielde váidalusaid sáhttet dikki ovdii doalvut duššefal oktagasat guđet čuočuhit ahte sin persovnnalaš konvenšuvnavuđot vuoigatvuođat leat rihkkojuvvon. Dainnago iešmearridanvuoigatvuohta gullá álbmogiidda, de oktagasat lávdegotti oaivila mielde eai sáhte persovnnalaččat deaivvahallat jos konvenšuvdna rihkkojuvvo. Dát oaidnu ciekka áššis *Bernard Ominayak (Lubicon Lake Band) v. Kanada*. Dan dáhpáhusas lávdegoddi biehttalii iežas jagi 1987 diggái-dohkálášvuođa mearrádusas (admissibility-mearrádusas) áššegiedahallama konvenšuvnna artihkkala

1 vuolde, muhto deattuhii seammás ahte dat duohtadieđut mat ledje ášševuodđun, dattetge sáhttet dutkojuvot konvenšuvnna eará mearrádusaid vuolde, maiddá artihkkala 27 vuolde, mii giedahallá unnitlohkovuoigatvuođaid.⁵⁸

Lávdegotti loahpalaš mearrideapmi áššis, jagi 1990, čuovui dan minstara, ahte vaikko giedahallan dáhpáhuvá artihkkala 27 vuolde, de lea vejolaš oaidnit ahte váidaleaddji beali ákkastallan iešmearridanvuoigatvuođain váikkuha lávdegotti ipmárdussii das, maid artihkkal 27 mearkkaša. Ovdalgo lávdegoddi joavddai iežas loahppamearrádussii, ahte Kanáda lei rihkkon artihkkala 27, dat gávnnaš náj:

”Vaikko áššin leat álgoálggus hábmejuvvon čuočuhuvvon rihkkumat konvenšuvnna artihkkala 1 vuostái, de ii leat mihkkege eahpádusaid das, ahte guoddalus čuočaldahttá ollu gažaldagaid mat gullet artihkkala 27 vuollái.”⁵⁹

Dáinna duogážin dat ii leat mihkkege erenoamáš radikála dahje hirpmástuhtti áššiid, ahte lávdegoddi muhtun odđaset áššiin, mat gullet fakultatiivabeavdegirjji vuollái, lea čielgasit miedihan ahte artihkkal 1 iešmearrideamis, vaikko dan sisdoallun lea kollektiiva vuoigatvuohta man ii leat vejolaš čuočuhit leat rihkkojuvvon oktagasa dásis, váikkuha lávdegoddá dan dulkodettiin konvenšuvnna nuppiid mearrádusaid, oktan daiguin maiddá artihkkala 27, mas leat unnitlohkovuoigatvuođat. Áššis *Apirana Mahuika et al v. Nya Zeeland* lei nu, go lávdegoddi giedahalai maori álgoálbmoga guolástanvuoigatvuođaid ja maoriid rolla riikka guolástusindustriijas.⁶⁰ Seammá minsttar geavahuvui maiddá áššis *Diergaardt et al. v. Namibia*, ja dasgis čujuhusain maiddá artihkkaliidda 25

52 Jurddabohtosat Mexiko hárrái, UN doc. CCPR/C/79/Add.109 (1999)

53 Jurddabohtosat Norgga hárrái, UN doc. CCPR/C/79/Add.112 (1999). Lávdegoddi ávžžušii Norgga raportet sámi álbmoga iešmearridanvuoigatvuođas, erenoamážit dan resursaviidodagas (teakstaoassi 2)

54 Jurddabohtosat Austráalia hárrái, UN doc. CCPR/CO/69/AUS (2000)

55 Jurddabohtosat Danmárkkku hárrái, UN doc. CCPR/CO/70/DNK (2000)

56 Jurddabohtosat Ruota hárrái, UN doc. CCPR/CO/74/SWE (2002). Lávdegoddi moitti Sámedikki ráddjejuvvon vejolašvuođaid váikkuhit mearrádusaid mat dahkkojuvvojit áššiin mat čuhcet sámiid árbevirolaš duovdagiidda ja árbevirolaš doaimmaide. Lávdegoddi ávžžuhit dasa, ahte sámit galget oažžut fámoaleabbo rollan mearridit iežaset lunddolaš birrasa ja ealáhusaid.

57 “... should take the necessary steps in order to secure for the indigenous inhabitants a stronger role in decision-making over their traditional lands and natural resources”

58 *Bernard Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada* (Communication 167/1984), Views adopted 26 March 1990, Report of the Human Rights Committee, GAOR, Thirty-eighth session, Suppl. No. 40 (A/38/40), ss. 1-30. Geahča maiddá, *Ivan Kitok v. Sweden* (Communication No. 197/1985), Views adopted 27 July 1988, Report of the Human Rights Committee, GAOR, Forty-third Session, Suppl. No. 40 (A/43/40), ss. 221-230.

59 *Idem*, § 32.2.

60 *Apirana Mahuika et al. v. New Zealand* (Communication No. 547/1993), Views adopted 27 October 2000, Report of the Human Rights Committee, Vol. II, UN doc. A/56/40 (Vol. II), ss. 11-29.

(politiikkaš searvanvuoigatvuodát) ja 26 (vealakeahhtáivuohhta) dakkáražžan maidda artihkkal 1 vejolaččat čuohtá..⁶¹ Áššái *Gillot et al. v. Frankrike* (2002)⁶² mii sáhttit dadjat ahte artihkkalis 1 lei garra váikkuhus dasa, mo artihkkal 25 ipmirduvvui. Áššis lei sáhkán čuoldit eret daid olbmuid searvamis válggaide, guđet eai lean leamaš guhká Ođđa Kaledonias, vai eai sáhte álbmotvágga jienasteaddjin leat mielde mearrideamen territoriija boahhteáiggi. Iežas loahppajurdagis das, ahte artihkkal 25 ii lean rihkkovuvvon, Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi čujuhii dan duohtaáššái, ahte go álbmotjienasteapmi lágiduvvo dekoloniserema ja iešmearrideami nammii, de lea legitiibma dahku nu ráddjet vejolašvuoda searvat válggaide, ahte dušše dakkár persovnnat sáhttet searvat, geain lea bissovaš gullelašvuohhta territoriijii, jos juo eai leat hejot heivehuvvon (oproportionella) dahje vealaheaddji eavttut.

Nugo čilgejuvvo dás mañnelis, de ON Áššedovdiidčoahkkin Iešmearridanvuoigatvuoda várás maid lea cealkán oaivilis nu, ahte boahhtá ovdan ahte álgoálbmogat sáhttet čoahkidit dakkár álbmogiid mat fertejit adnojuvot riektesubjektan álbmotrievtti mielde.

Loahpalaččat sáhttit namahit ahte maiddái guvllolaš dássi lea giedahallan áššin, ahte geat dat galget adnojuvot “álbmogiin” álbmotrievtti mielde. Jagi 1998 celkkii Kanáda alimusriekti makkár oaivil das lea Quebec-oassestáhta vejolašvuodas oamastit álbmotrievtti doarjjan vejolaš gáibádussii oazžut iešmearrideami. Duomustis alimusriekti celkkii ee. ahte;

“While international law generally regulates the conduct of nation states, it does, in some specific circumstances, also recognize the “rights” of entities other than nation states – such as the right of a people to self-determination.

The existence of the right of a people to self-determination is now so widely recognized in international conventions that the principle has acquired a status beyond “convention” and is considered a general principle of international law”

ja joatkkedettiinis;

“It is clear that “a people” may include only a portion of the population of an existing state. The right to self-determination has developed largely as a human right, and is generally used in documents that simultaneously contain references to “nation” and “state”. The juxtaposition of these terms is indicative that the reference to “people” does not necessarily mean the entirety of a state’s population. To restrict the definition of the term to the population of existing states would render the granting of a right to self-determination largely duplicative, given the parallel emphasis within the majority of the source documents on the need to protect the territorial integrity of existing states, and would frustrate its remedial purpose.”⁶³

Nugo boahhtá ovdan, de duopmostuollu čielgasit cealká ahte álbmotrievtti mielde stáhta sáhttá siskkildit eanet álbmogiid go dušše ovttá.⁶⁴ Quebec-duomus Kanáda alimusriekti refererii maiddái Quebeca álgoálbmogiidda;

“We would not wish to leave this aspect ... without acknowledging the importance of the submissions made to us respecting the rights and concerns of aboriginal peoples ...”

Duopmostuollu ii goassege váldán Quebec álgoálbmogiid erenoamážit ovdan, eará áššiid mearrideami geažil. Dattetge orru leamen nu, ahte Kanáda alimusrievtti oainnu mielde sáhttet álgoálbmogat

61 J.G.A. Diergaardt et al. v. Namibia (Communication No. 760/1997), Views adopted 25 July 2000, Report of the Human Rights Committee, Vol. II, GAOR, Fifty-fifth Session, Suppl. No. 40 (A/55/40), ss. 140–160. Se § 10.3.

62 *Marie-Hélène Gillot et al. v. France* (Communication No. 932/2000), Views Adopted 15 July 2002, Report of the Human Rights Committee, Vol. II, GAOR, Fifty-seventh Session, Suppl. No. 40 (A/57/40), ss. 270–293.

63 Supreme Court of Canada decision [1998] 2 S.C.R., 217

64 Das beroškeahtta, de duopmostuollu gávnnašii ahte riikkaidgaskasaš riekti ii miedit Quebec-oassestáhti vuoigatvuoda sierranit kanádaláštáhta vuosteháhkui. Nugo dárkileappot čilgejuvvo dás vuollelles, de dat dilálašvuohhta, ahte álbmogis lea iešmearridanvuoigatvuohhta, ii mearkaš ahte dammanaga álbmogis automáhtalaččat maiddái lea vuoigatvuohhta sierranit. Nu lea baicce, ahte bissovaš stáhtas orru álbmogis iešmearridanvuoigatvuohhta dušše spiehkastatdáhpuhusas siskkilda vuoigatvuoda sierranit ja vuodđudit sierra stáhta.

dakkáražžan leat riektesubjeavttat dán oktavuodas.

Go čoahkkáigeasu dál dahkat, de oažžu leat čielggas ahte maiddá stáhtahis álbmotjoavkkut mat leat bissovaš stáhtaid siskkobealde, sáhttet čoahkidit "álmoga", ja dan ládje adnojuvvot riektesubjeaktan álbmotrievtti mielde. Dát gusto maiddá stáhta-dagakeahtes álgoálbmogiiddage.

Maiddá Eurohpálaš Uniovdna lea nannen ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dat Doaibmaplána Davvilaš Viidodahkii 2004 - 2006⁶⁵ maid EU Ministtarráđđi dohkkehii čakčamánu 29. b. 2003, siskkilda ná-čuođji mearrádusa;

*"Strengthened attention to be paid by all Northern Dimension partners to indigenous interests in relation to economic activities, and in particular extractive industry, with a view to protecting inherited rights of self-determination, land rights and cultural rights of indigenous peoples of the region."*⁶⁶

3.2 Riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid dulkojupmi.

Moadde dulkonprinsihpa

Jagi 1969 Wien-konvenšuvdna ásaha prinsihpaid das, mo riikkaidgaskasaš soahpamušat galget dulkojuvvot.⁶⁷ Prinsihpat mat leat ciekkehuvvon Wien-konvenšuvdnii, leat muđuid maiddá dohkkehuvvon dábálaš álbmotrievttálaš prinsihppan, mat gus-tojit beroškeahtá das, leago áššeguovdilis stáhta ratifiseren Wien-konvenšuvnna, vai iigo.

Wien-konvenšuvnna kapihttal 3 válddahallá dábálaš riikkaidgaskasaš dulkonprinsihpaid. Wien-konvenšuvnna artihkkala 31 mielde konvenšuvdna galgá buriin áigumušain dulkojuvvot konvenšuvnna doahpagaid dábálaš sisdoalu mielde, nu mo konvenšuvnna ulbmil ja áigumuš daid čuvge. Engelasgillii dulkonprinsihppa čuođjá ná artihkkalis 31 (1): "A treaty shall be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in

their context and in the light of its object and purpose." Wien-konvenšuvnna artihkkala 31 (1) eahpealmmolaš jorgalus lea ná: "Riikkaidgaskasaš soahpamuš galgá buriin dáhtuin dulkojuvvot soahpamuša doahpagaid dábálaš mearkkašumiiguin ja daid rivttes gaskavuodaiguin, nugo dan [soahpamuša] ulbmil ja áigumuš čuvge."

Dulkodettiin olmmoš galgá, nuppiin sániin cealkki, váldonjuolggadusa mielde vuolgit doahpagaid lunddolaš mearkkašumiin. Doahpagaidda lea vejolaš bidjat erenoamáš mearkkašumi, mii spiehkasta daid lunddolaš sisdoalus, jos lea vejolaš riektnan duodaštit ahte soahpamušdahkkiid áigumuš lei addit doahpagaid erenoamáš mearkkašumi, vrd. Wien-konvenšuvnna artihkkaliin 31 (4): "A special meaning shall be given to a term if it is established that the parties so intended." Wien-konvenšuvnna artihkkala 31 (4) eahpealmmolaš jorgalus lea ná: "Erenoamáš mearkkašupmi galgá biddjojuvvot doahpagaid jos lea duodaštuvvon ahte [soahpamuša] dahkkiin lea dakkár áigumuš."

Dan gažaldaga hárrái, ahte leago sámiin iešmearridanvuoigatvuohta álbmotrievtti mielde, lea dárbu, nugo namahuvvui dás ovdalis, váldit beali dasa, mii mearkkašumiid lea sániin "buot álbmogiin" konvenšuvnnain mat giedahallet nuppe bealis (1) siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid, ja nuppe bealis fas (2) ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid, ja vel lassin muhtun eará riikkaidgaskasaš instrumeanttain.

Sániid "buot álbmogat" dulkojumi vuolggasadji Wien-konvenšuvnna artihkkala 31 (1) mielde lea doahpaga lunddolaš sisdoallu. Dás ovdalis čilgejuvvui, mii dat lea mii adnojuvvo doahpaga "álbmot" lunddolaš mearkkašupmin. Dás atnit vuodđun ahte buot álbmotjoavkkut mat ollašuttet "álbmot"-doahpaga eavttuid dan mearkkašumi mielde mii dábálaččat biddjojuvvo dán doahpaga, fertejit gullat kategoriijii "buot álbmogat". Dát dat galgá biddjojuvvot vuodđun dulkomii – jos juo ovdabargguin dahje eará riektegálduin ii

65 The Second Nordic Dimension Action Plan 2004 - 06

66 Commission of the European Communities dokument COM (2003) 343 (final), sid. 21

67 Vienna Convention on the Law of Treaties, 23.05.1969

leačča doarjja spiehkastatdulkojupmái.

Wien-konvenšuvnna artihkkala 31 (3) (b) mielde galget konvenšuvnnat dulkojuvvot stáhtaid dohkálažžan soahpan geavaheami mielde ("any subsequent practice in the application of the treaty which establishes the agreement of the parties regarding its interpretation"). Vaikko Wien-konvenšuvdna lea vuosttažettiin čalloyuvvon konvenšuvnnaid ektui maid soahppi stáhtat ieža čadáhít ja gozihít, ja konvenšuvdna lea jávoheapmi das, makkár rolla riikkaidgaskasaš bearráigeahčči orgánain lea konvenšuvnna dulkomis, de lea áššáigullelaš dahku nu dulkot čujuhusa mii lea sániide "subsequent practice", ahte dat maiddái fáttmasta riikkaidgaskasaš bearráigeahčči mekanismaid geavada. Nu lea erenoamážit jos soahppi stáhtat eai leat hilgádan bearráigeahčči orgánaid dulkomiin. Riikkaidgaskasaš riektegeavaheapmi lea danne viehka deatalaš konvenšuvnnaid dulkojupmái, erenoamážit dakkár dulkomiidda maid kompeteanta riikkaidgaskasaš orgánat leat bidjan vuodđun iežaset áigeguovdilis konvenšuvdnamearrádusaid geavaheapmái. Dakkár kompeteanta orgánat sáhttet omd. leat ON riikkaidgaskasaš duopmostuollu (International Court of Justice) ja sierra riikkaidgaskasaš orgánat mat leat vuodđuduvvon individuála konvenšuvnnaid bearráigeahččín (nugohčoduvvon "treaty bodies") – omd. ON olmmošvuoigatvuođaaid lávdegoddi.

Wien-konvenšuvnna artihkkal 32 buvttiha ahte lea lunddolaš ohcat lassegálduin, maidda gullet konvenšuvnnaid ovdabarggut ja konvenšuvnnaid dohkkeheami birasdilálašvuođat, duodaštan dihte dan mearkkašumi masa ohcci lea joavdan artihkkala 31 prinsihpaid čuovodettiin. Nu sáhtta dasto leat dárbu dahkat, go artihkkala 31 prinsihpaid geavaheami boadus lea mángganárrái/eahpečielggas dahje seadas, dahje go boadus lea jierpmi vuostá dahje vuoduheapme. Riektediedage diehttalas lea

deatalaš riektegáldofáktor riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid dulkomis.

3.3 Ođđaset álbmotrievttálaš teoriija

Álgoálbmogiid iešmerridanvuoigatvuohta lea lassáneaddji mearis šaddamin dutkama čuožáhahkan, ja dan geažil maid leat eanebut ja eanebut dohkkehišgohtán ahte dat vuodđovuoigatvuohta gullá maiddái álgoálbmogiiddage, ankke juo dihto álgoálbmogiidda.

Patrick Thornberry, professora ja brihtalaš áirras ON nállevealahuslávdegottis, čujuha dasa, ahte ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea iežas dábalaš komenanttas⁶⁸ nannen ahte iešmerridanvuoigatvuohta gusto ii dušše territorijaid dekoloniseremii, muhto maiddái sorjakeahtes stáhtaid "álbmogiiddage".⁶⁹ Son čujuha ee. olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti fuopmášumiide Kanádalaš periodalaš raportta (1999) hárrái, maid geažil lávdegoddi dohkkeha álgoálbmogiid "álbmogin" álbmotrievttálaš mearkkašumis.⁷⁰ Thornberry čujuha dasa maid, ahte muhtun ráđdehusat, daid searvvis Ođđa Zealánda ráđdehus, dohkkehit ahte riikkaidgaskasaš riekti lea ovdáneamen ja ahte oidnosis lea nuppástus dan guvlui, ahte eanebut ja eanebut dohkkehišgohtet, ahte iešmerridanvuoigatvuohta maiddái gullá álbmogiidda mat orrot bissovaš stáhtaid siskkobealde.⁷¹

Kristian Myntti, dadjá ahte álgoálbmogat čielgasit leat "álbmogat", juoba sosiála, kultuvrralaš ja etnologalaš oaivilis. Son dasto dadjá ahte álgoálbmogiid lea maiddái várre vejolaš atnit "álbmogin" álbmotrievttálaš mearkkašumis, almmá dan mearkkaškeahttá, ahte álgoálbmogat sáhttet gáibidit sierraneami bissovaš stáhtain. Myntti deattuha ahte dušše dakkár álgoálbmogat mat orrot vuodustis eahpedemokrátalaš dahje soardi stáhtas, sáhttet gáibidit sierranit. Su jurddaboadus lea, ahte stáhtaid vuosteháhu álgoálbmogiid iešmerridanvuoigatvuođa dohkke-

68 CCPR General Comment 12 (21), UN Doc. A/39/40 §§ 142-143

69 Patrick Thornberry, *Self-determination and Indigenous Peoples*, girjijis «Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to self-determination» (2000), eds. Pekka Aikio ja Martin Scheinin, Institute for Human Rights Åbo Akademi University, side 47

70 ON-dokumeanta CCPR/C/79/Add. 105, § 8

71 Sáhavuorru – Ođđa Zealánda – ON bargojoavku álgoálbmotjulggaštusa várre (1999) – dábalaš debáhta vástesaš čohkkinnortčuokkis: «an emerging usage at international law, which sees the right of self-determination applying to groups within existing states.»

72 Kristian Myntti, «The Right of Indigenous Peoples to Self-determination and Effective Participation»

girjijis «Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-determination» (2000), Institute for Human Rights Åbo Akademi University, eds. Aikio ja Scheinin

«Anaya buvttiha ahte rievtti dáfus lea dohkkeameahtun dahku viggat dulkot doapaga "álbmogat" dan ládje ahte álgoálbmogat čuldojuvvojit eret vuoigatvuođa návddašeaddji joavkkus.»

heapmái, sin čujuhettiin iežaset álgoálbmotsierraneami ballui, lea dan dihte vuođuheapmi.⁷²

Ted Moses lea dan oaivilis ahte ovdalis namahuvvon guovtti ON-konvenšuvnna oktasaš artihkkal 1 ii ásat dahje áigáisahte iešmearridanvuoigatvuođa. Muhto ahte dat artihkkal baicce duodašta ja dohkkeha dán vuoigatvuođa leahkima ja gullevašvuođa buot álbmogiidda. Son deattuha ahte lea áibbas čielggas ahte iešmearridanvuoigatvuohta maiddái gullá álgoálbmogiidda. Moses čujuha dan oktavuodas loahppajurdagiidda maidda ON áššedovdiidčoahkkin álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa⁷³ várás joavddai, main ilbmá ahte álgoálbmogat leat sierra álbmogat main lea iešmearridanvuoigatvuohta.⁷⁴

James Anaya maid lea dan oaivilis, ahte álgoálbmogat galget adnojuvot "álbmogin" álbmotrievttálaš mearkkašumis, ja ahte iešmearridanvuoigatvuohta danne gullá álgoálbmogiiddage.⁷⁵ Son ákkastallá nu, ahte lea čielga riikkaidgaskasaš geavat mas doahpagat geavahuvvojit daid dábálaš mearkkašumis, ee. riikkaidgaskasaš duopmostuolus (International Court of Justice). Son čujuha maid dasa, ahte mánnga kompeteanta ON-orgána leat dohkkehan álgoálbmogiid "álbmogin", ee. ON olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi, ja CERD. Son hilgu árbevirolaš oaivila, ahte dušše kolonijain ja stáhtaid olles veahkadagas lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dainnago dát oaivil lea vealaheaddji oaivil dan dáfus ahte čuoldá

iešmearridanvuoigatvuođa eret ollu "stáhtahis álbmogiin". Son dasto dadjá ahte konservatiiva stáhtačalmustahtti ipmárdus iešmearridanvuoigatvuođas lea anakronisttalaš dakkár máilmmis mas stáhtarájiid árvu lea unnon.

Anaya buvttiha maid ahte rievtti dáfus lea dohkkeameahtun dahku viggat dulkot doapaga "álbmogat" dan ládje ahte álgoálbmogat čuldojuvvojit eret vuoigatvuođa návddašeaddji joavkkus. Son čujuha riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid dulkonprinsihpaide (vrd. Wienkonvenšuvnnain), mat mearridit ahte doahpagat galget dulkojuvot iežaset lunddolaš sisdoalu mielde. Dakkár dulkon mas doaba "álbmogat" dulkojuvvo nu, ahte álgoálbmogat báhcet olggobeallái, livččii vuostálagaid dáiguin dulkonprinsihpaiguin.⁷⁶

Anaya čujuha maid nuppi deatalaš čuoggái mii gullá álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa divaštallamii. Son lea dan oaivilis, ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheami vuostálastima vuođđu vuolgá ollu das, go boastut ipmirdit iešmearrideami ollašuhttima dakkár čadaheapmin mas sorjákeahtes stáhta vuođđuduvvo. Son lea látil dán stáhtiisoddji meannudeami, dainnago dat lea bearehaga vuođđuduvvon oarjemáilmmi teorehtalaš jurddašepmái, mas stáhta govviduvvo deataleamos ja vuodumus ovttadahkan servodaga olmmošlaš organiseremis.

ON álgoálbmotbargojoavkku ovddeš sátnejodiheaddji, Erica-Irene A. Daes, lea maid dan oaivilis, ahte álgoálbmogat galget adnojuvot "álbmogin" álbmotrievttálaš mearkkašumis. Son dadjá áhte son ii leat vassis dasa, ahte lea erohus doahpágiin "álgoálbmogat" ja "álbmogat" oppalohká, earágo ahte sis guđet dovđájuvvojit (identifiserejuvvojit) "álgoálbmogin", ii leat vejolašvuohta ollašuhttit iešmearridanvuoigatvuođaset.⁷⁷

73 Nuuk Conclusions and Recommendations on Indigenous Autonomy and Self-Government, United Nations Meeting of Experts, Nuuk, Greenland, čakčamánu 1991. ON-dokumeanta: E/CN.4/1992/42 ja Add. 1

74 Ted Moses, «The Right of Self-determination and its Significance to the Survival of Indigenous Peoples» girjii «Operationalizing the Right of Indigenous Peoples to Self-determination» (2000), Institute for Human Rights Åbo Akademi University, eds. Aikio ja Scheinin

75 James Anaya, «Indigenous Peoples in International Law» (1996), Oxford University Press. Geahča maid: James Anaya: "Understanding the Contours of the Principle of Self-determination and its Implementation: Implications of Developments Concerning Indigenous Peoples" girjii "The implementation of the Right to Self-determination as a Contribution to Conflict Prevention" (1999), UNESCO, eds. Michael C. van Walt van Praag ja Onno Sero

76 Vienna Convention on the law of treaties, 23.05.1969

77 Erica-Irene A. Daes, «Working Paper by the Chairperson-Rapporteur on the Concept of Indigenous Peoples», ON-dokumeanta: E/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/2, § 72

Sharon Vennes lea hirkmat miellagidde-vaš lahkananvuohki gažaldahkii, ahte juogason álgoálbmogat galget adnojuvvot "álbmogin". Son čájeha fuopmášuhttimiin mo álgoálbmogiid leat vealahan áiggiid čađa, go muittuha ahte eurohpálaš kolonijaválddit dohkkehedje Amerihká álgoálbmogiid "álbmogin" go sohpe singuin ahte immigránttat besset geavahit osiid sin álbmoga eatnamiin. Go immigránttat ožžo válddi dáidda odđa guovlluide, de dakkaviđe álgoálbmogiid árvu "álbmogin" ii šat dohkkehuvvon.⁷⁸ Son geavaha dán ovdamearkka vai čielggašii man eahpegovttolaš lea riidit álgoálbmogiin dohkkehuvvojumi "álbmogin".

ON sierra-didošteaddji álgoálbmogiid ja stáhtaid soahpamušaid várás, Miguel Alfonso Martinez, maid oaivvilda ahte álgoálbmogat leat "álbmogat" álbmot-rievttalaš mearkkašumis ja ahte sis lea iešmearridanvuoigatvuohta ovttá dásis eará álbmogiiguin. Son muđuid cealká ahte álgoálbmogat, vaikko sii mángga dáhpáhusas ležžetge logu dáfus unnitlohku dan riikkas mas ellet, eai leat unnitlogut dan mielde mo ON čilge dáid joavkkuid.⁷⁹

Howard Berman cealká ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheapmi lea deatalaš, dasgo iešmearridanvuoigatvuohta lea sin vuoigatvuođaid vuolggasadji. Iešmearridanvuoigatvuohta

ii dárbbas vealttakeahhtá mearkkašit sierra stáhta vuodđudeami. Dat lea álgoálbmogiid oaivila mielde dávjá baicce sin vuoigatvuohta mearridit iežaset politihkalaš dili guovlluineaset olgguldas válddi haga.⁸⁰

Tony Simpson maid lea čielggas loahppajurdagiinnis dán áššis, leago álgoálbmogiin iešmearridanvuoigatvuohta. Son cealká ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta lea fundamentála olmmošvuoigatvuohta, ja ahte sin eará vuoigatvuođat viehkanassii leat vuodđuduvvon iešmearridanvuoigatvuhtii.⁸¹

Hurst Hannum lea dan oaivilis, ahte ON-lihttu geavaha doahpaga "álbmot" čielgasit nu, ahte dat fátmasta joavkku mii rasttida stáhta, ja ahte doaba anjke juo siskkilda álbmoga mii ii vel leat ollásit joksas iešmearrideami.⁸² Son cealká dasto ahte ii leat mihkkege mii jáhkiha midjiide ahte doahpaga "álbmot" lea ON-soahpamušaid mielde dárbu ipmirdit ovtaveardásažžan doahpagii "stáhta". Son maid čujuha dasa, ahte čujuhus "buot" álbmogiidda, mii lea guovtti deataleamos olmmošvuoigatvuođaid soahpamuša oktasaš artihkkalis 1 – mat váikkuhit oppalohkái – jáhkihhit midjiide ahte iešmearridanvuoigatvuohta gusto guhkkelii go duššefal árbevirolaš kolonijadiliide.

78 Sharon Helen Venne (1989) "Our Elders Understand Our Rights: Evolving International Law regarding Indigenous Rights", Theytus Books Ltd

79 FN document: E/CN.4/Sub.2/1999/20, "Study on treaties, agreements and other constructive arrangements between States and indigenous populations" – Final report by Miguel Alfonso Martinez, Special-Rapporteur

80 Howard Berman, (1985) "Remarks by Howard Berman, in Proceedings, Seventy-Ninth Annual Meeting of the American Society of International Law: Are Indigenous Populations Entitled to International Juridical Personality?" New York, 25-27 April 1985

81 Tony Simpson, (1997), "Indigenous Heritage and Self-determination", Document – IWGIA No. 86, Copenhagen

82 Hurst Hannum, (1993), "Rethinking Self-determination" Virginia Journal of International Law, Volume 34, Number 1, Fall 1993

4. STÁHTAID O Aidnu das, ahte lea dakkár vuoigatvuohta álgoálbmogiin mii mearkkaša iešmearrideami

4.1 Historjjálaš duogáš

Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de lei guhká sihke sierramielalašvuohta ja eahpádusat das sáhttetgo álbmotjoavkkut stáhtaid siskko bealde leat riektesubjeavttat riikkaidgaskasaš lágaid mielde ja nu leat vuoigaduvvon ee. oazžut iešmearrideami, vai leigo dát dakkár vuoigatvuohta mii gulai duššefal álbmogii oppalohká, masa gulle stáhta buot riikkavuložat. 1980-logus álggii ankke juo dakkár proseassa mas áššáigullelaš ON-orgánat ja earátge čielgaseappot bukte oaivilin ovdan ahte iešmearridanvuoigatvuođa ii leat vejolaš ipmirdit nu gáržžit. Ággi mielde dát ipmárdus lea dađistaga ožžon eambbo dohkkehusa maiddái ON lahttoriikkaidge gaskkas.⁸³

Beroškeahhtá das ahte dohkkehus viidánii dan oaivilii, ahte dainge álbmogiin main ii leat stáhta, sáhtta leat iešmearridanvuoigatvuohta, de ollu stáhtat, sihke sániiguin ja daguin, guhká hilgo dan jurdaga ahte maiddái stáhtahis álgoálbmogiin galgá dát vuoigatvuohta sáhttit leat. Miehta ságastallamiid aiddonassii das mo iešmearridanvuoigatvuođa lea vejolaš heivehallat, divaštallamat šadde dihttos-tallat dakkarge áššiin, leatgo álgoálbmogat engelasgillii "people" (olbmot) vai "peoples" (álbmogat). Dát divaštallamat bukte oidnosii dábálaččat oidojuvvon jurddan, ahte go sátni mánggaidlogus čujuha álgoálbmogiin, de dat mearkkaša ahte

álgoálbmogiin sáhttet leat vuoigatvuođat álgoálbmotdiliset geažil, maiddái iešmearridanvuoigatvuohtage.

Sihke dain divaštallamiin main jerre, galgetgo álgoálbmogat namahuvvot mánggaidlogus vai eai, ja dain main divaštalle aitonassii iešmearridanvuoigatvuođa, eahpidedje, nugo namahuvvui, ollu stáhtat guhká dohkkeheames álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa. Dat mat oaivvildedje ahte álgoálbmogiin ii galgga leat iešmearridanvuoigatvuohta, bággehalle dattetge jearggalaččat ákkastallat manne álgoálbmogiin, ja nuppe ládje go eará stáhtahis álbmogiin, ii galgga leat dakkár vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Molssaeaktun sin lei bággu ain čuočuhit ahte ii oppanassiige lean ovttage stáhtahis álbmogis vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de dakkár čuočuhusa lea váttis bealuštit, go váldit vuhtii dan mo álbmotriekti lea ovdánan gieskadaš jagiid.⁸⁴ Njulgestaga boadusin dán ovdáneamis mii lea leamaš mañimuš jagiid, de eanet ja eanet stáhtat leat cealkán iežaset leat válbmasat dohkkehit ahte álgoálbmogiinge lea leahkimis iešmearridanvuoigatvuohta.

⁸³ Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de orrot muđuid muhtumat leat ovdastan dán oaivila juo 1960-logus.

⁸⁴ Ovdamearkan dakkár vealahusdivaštallamis sáhttit namahit ON Máilmmekonfereansa Rasimma vuostá, Durban, Lulliafrihká, 2001. Konfereansas nággejedje moadde stáhta ahte dan Politiikkalaš Deklarašuvnnaš maid Máilmmekonfereansa galgai dohkkehit, de dajaldat "indigenous peoples" heive juste dasa, ahte čielggasmahttit ahte muhtun vuoigatvuođat eai vealttakeahhtá čatnas dan giellageavaheapmái. Kvalifikašuvdna deaividii garra vuostesániid, iige duššefal álgoálbmogiin. ON moitojuvvo nállevealahemiin iežas nállevealahkahttaivuođa konfereansas. Politiikkalaš Deklarašuvdna mii jagi mañjil dohkkehuvvui Johannesburgas, Lulliafrihkás, Máilmmekonfereansas Gánnáhahtti Ovdaneami várás, čujuhii dajaldahkii "indigenous peoples" kvalifikašuvnna haga.

4.2 Manjelaš ovdáneapmi – Álgoálbmotjulggaštus ja erenomážit davviriikkalaš stáhtaid árvalus álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii.

Gieskadaš jagiid riikkaidgaskasaš dási divaštallamat álgoálbmogiid vejolaš iešmearridanvuoigatvuodas lea ovddimusat dáhpáhuvvan daid rámaid siskkobeaalde maid ON lea bidjan iežas Álgoálbmotjulggaštusa bargolávdegoddái (WGDD). Erenomážit manmuš guovtti čoahkkimis WGDD viidát ja áššáidoalle-vaččat ságastalai das, ahte álgoálbmogiinge lea iešmearridanvuoigatvuohta leahkimis, ja, dihto muddui, dasge, makkár ávnnaslaš sisdoallu dakkár vuoigatvuodas lea.

Go WGDD čoahkkanii gávccát geardde (čakčamánuš 2002), de Norga buvttii ovdan árvalusa moatti artihkkala dáfus mat Álgoálbmotjulggaštusas gieđahallet álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa, dahje gusket das. Norgalaš árvalus mearkkašii ee. ahte Álgoálbmotjulggaštusa artihkkal 3 galgá julggaštusas bissut dáláš hámis. Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de artihkkal 3 lea ná;

“Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.”

Norgalaš árvalus siskkildii maiddái odđa preambulára paragrafa, man vuodđun ledje gielat mat ledje vižžojuvvon ON julggaštusas mii lea kolonijaid ja daid olbmuid friddjavuodas, ja earáge julggaštusain ja dakkáraččain main leat sullasaš dajaldagat. Paragraffa deattuha ahte ráddjehusat maid stáhtaid suverenitehta vuodđojurdda, ja erenomážit sin territorijalaš integritehta (čavddisvuohta), bidjá iešmearridanvuoigatvuođa geavatlaš čadaheapmái, dollet deaivása maiddái daidge vuoigatvuodaid dáfus mat ilbmet Álgoálbmotjulggaštusas. Preambulára paragraffa 15 orru danne speadjalastimin riikkaidgaskasaččat juo cieggan lágaid, mat ankke juo livčče čuohcán Álgoálbmotjulggaštussii vaikko vel eai leatge váldo-

juvvon oassin dasa. Norgalaš árvalus ii nappo dalle oro lasiheamen Álgoálbmotjulggaštussii maidege sisdoalu dáfus, muhto dušše čielggasmahtta (badjelmearálaččat) ahte stáhtaid territorijalaš integritehta čuohcá maiddái iešmearridanvuoigatvuhtii mii leažžá álgoálbmogiin, ja ahte dan dohkkeheapmi ii ihcalassii buvttie álgoálbmogiid vuoigatvuođa sierranit riikkas.

Vaikko norgalaš árvalus ii orron lasiheamen Álgoálbmotjulggaštussii odđa sisdoalu, de árvalus buvttii áigái ahte mealgat stáhtat mat ovdal ledje eahpidan ahte eai sáhte dohkket álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa – nugo orru, jure justa dainnago lei juogalágan eahpádus das, mo dakkár vuoigatvuohta galggaš leat álbmoga sierrananvuoigatvuođa ektui – dáinna lasáhusain sáhte mieđihit ahte Álgoálbmotjulggaštus duodašta álgoálbmogiidda iešmearridanvuoigatvuođa. Muhtun stáhtat árvaledje molssaeavttot dajaldagaid, muhtumat fas ahte dasa-vástideaddji giella berrešii baicce heivehuvvot fárrui (operatiiva) artihkkalii 3, iige preambulára oassái. Buohkanassii orro dattetge mealgadii buot stáhtat mat servet WGDD-lávdegoddái, leamen válbmasat mieđiheamen iešmearridanvuoigatvuođa leahkima álgoálbmogiidda, dainna eavttuin ahte norgalaš árvalusa sullasaš mearráduš lasihuvvo Álgoálbmotjulggaštussii.

WGDD-lávdegotti ovccát čoahkkima olis (čakčamánuš 2003) davviriikkat (Danmárku, Suopma, Islánda, Norga ja Ruota) ovddidedje oktasaš árvalusa álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuodas, geahča MILDOSA. Davviriikkalaš árvalus siskkildii ee., nugo ovddeš norgalaš árvalusge, dohkkehusa Álgoálbmotjulggaštusa artihkkalii 3, dan dáláš dajaldahkii. Bálddalágaid ovddeš norgalaš árvalusain ánsšása maid namahuvvot, ahte preambulára paragraffa 15 heivehuvvui árvalusa mielde “... , and thus possessed of a government representing the peoples belonging to the territory without distinction of any kind”. Dajaldat “the peoples belonging to the territory” orru duodašteamen davviriikkaid oaivila, ahte riikkas dahje territorijas sáhttet leat eanet álbmogat go duššefal okta álbmot. Nugo ovddeš norgalaš árvalus, de davviriikkalaš

árvalusge oáčču viiddis doarjaga dain ráđdehussáttagottiin mat serve WGDD-lávdegotti ovccát čoačkkimii.⁸⁵

Čoačkkáigeassun mii dasto sáhttit váldit alcceseamet diehtun ahte eanaš stáhtat odne orrot leamen válbmasat váldit vuhtii álbmotrievtti ovdáneami váikkuhusaid ja duođaštit ahte maiddái álgoálbmogiinge lea iešmearridanvuoigatvuohta – nu guhká go dat čadahuvvo otnáš stáhtarájiid siskko-bealde. Dattetge fertet fuomášuhttit dan, ahte hirbmat unnán afrihkálaš ja ásialaš stáhtat serve WGDD-lávdegoddái. Danne lea váttis diehtit makkár miellaguoddu dain leat iešmearrideami áššái. Dasto sáhttit mearkkašit, ahte unna logoš dain stáhtat mat rievtti mielde leat juo cealkán iežaset leat válbmasat miedihit álgoálbmogiidda iešmearridanvuoigatvuođa, seammás dovddahit eahpečielga oaiviliid das, mat áššiid dat sin mielas galggašedje gullat oassin dan vuoigatvuhtii. Dáid stáhtaid giellageavaheapmi geažida ahte dat iešmearridanvuoigatvuohta maid sii oaivvildit, ii leat eambbogo ovttaskas álgoálbmotolbmuid vuoigatvuohta searvat dábálaš válggaide jna. nugo earáge riikkavuložat. Dan mielde mii lea čilgejuvvon dás ovdalis, galggašii dattetge dakkár miellaguoddu mealgadii mearkkašit ahte stáhta ii dohkket álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa oppanassiige. Dat mearkkašivččii baicce ahte leat máhccan dan oaivilii ahte divaštallamiin iešmearridanvuoigatvuođa doahpaga “álbmot” sisdoallu lea stáhta buot olbmot.

Nubbi ášši mas ságastallojuvvui álgoálbmogiid vejolaš iešmearridanvuoigatvuođa oktavuodas, lea makkár gaskavuohtha dakkár vuoigatvuođas lea dan bissovaš vuoigatvuhtii maid dihto stáhtat čuoččuhit alddiineaset leat iešráđálaččat hálddašit luondduriggodagaid. Vuoigatvuohta isádstit álbmoga luondduriggodagaid lea diedusge deatalaš oassi iešmearridanvuoigatvuođas, erenoamážit álgoálbmogiidda. Álki gal ii leat cealkit juoidá doallevaččaid das, maid stáhtat oaivvildit dán áššis. Deba dalle WGDD-lávdegotti divaštallamat, nugo lea ilbman dás ovdalis, leat eanaš

jorran das, mo stáhtaid territoriijalaš integritehta gaskavuohtha lea álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii. Dattetge leat muhtun stáhtat árbevirolaččat dovddahan dan oainnu, ahte stáhtas dat lea bissovaš isitvuohta luondduriggodagaide. Iiba hárvege dát miellaguoddu boahtá oidnosii nátionála lánkaásahusas. Eai leat ollenge čuvddástusat (indikatiot) mat doalvvuhivčče jáhkkit ahte dát stáhtat ležžet dađe eambbo nuppástuhtán miellaguottuset. Nugo čilgejuvvon dás mannelis, de lea dattetge mealgadii joavdelas ságaškuššat álgoálbmogiid dakkár iešmearridanvuoigatvuođas mas leat čuldojuvvon eret vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide. Dasto dahket dát stáhtat vejolažžan odđasis divaštallat vealaheami dan vuodul mii lea čilgejuvvon dás ovdalis. Hirbmat váttis lea jierpmálaččat ákkastallat dain dáhpáhusain main lea duođaštuvvon ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta, manne dát vuoigatvuohta ii galggaše siskkildit luondduriggodagaide juogalágan vuoigatvuođa mii lea earálágan go dat mii lea olbmui muđui. Eanaš stáhtat, daid joavkkus maiddái davviriikkatge, orrot nappo dalle leamen válbmasat miedihit ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta siskkilda anjke juo dihto vuoigatvuođaid eatnamiidda ja luondduriggodagaide. Dákko sáhttit erenoamážit váldit alcceseamet diehtun maid davviriikkalaš árvalus cealká;

“Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources.”

Norggas lea sámiid iešmearridanvuoigatvuođa ášši leamaš politihkalaš ja rievttálaš divaštallamiid fáddán guhkes áiggiid. Guokte manjálas ráđdehusa leat danne goabbáge iežas stuorradiggediedáhusas sáme politihkas dovddahan iežaset buorredáhtolaččat miedihit ahte sámiin lea iešmearridanvuoigatvuohta (St.died. nr. 55, 2000-2001, ja vel St. died. Nr. 33, 2001-2002). Manjit stuorradiggediedáhusas

85 Nugo gávccát čoačkkimisge, de dihto delegašuvnnat ovdidedje molssaevttolaš čovdosiid, muhto eatnašat dorjo daid prinsihpaid mat ledje davviriikkaid árvalusa duogázin.

celkojuvvo ee. ahte ”Sámiid iešmearridan-
 vuoigatvuoda ášši lea deatalaš fád-
 dá mii ee. gáibida ráđđehusa ja
 Sámedikki vuodolaš ságastallamiid.
 Ráđđehusa vuolggasadjin lea dat, ahte
 sámiid iešmearridanvuoigatvuoda
 dulkojuvvi ferte leat álbmotrievttálaš
 mearrádusaid ja áššesuorggi riikkaid-
 gaskasaš norbmaovdáneami mielde. ...
 Ráđđehus dáhttu joatkit ságastallamiid
 Sámedikkiin vai lea oktasaš ipmárdus das
 mo iešmearridanvuoigatvuoda giedahalli
 álbmotrievttálaš mearrádusat galget
 ipmirduvvot, ja vai sáhttet hábmejuvvot
 geavatlaš politihkkii Norggas.”⁸⁶

Maiddái Ruotasge leat mañimuš áiggiid
 čuožžilan divaštallamat sámi álbmoga ieš-
 mearridanvuoigatvuodas. Earret eará lea
 ruottilaš sámediggečielggadeapmi⁸⁷ váldán
 diehtunis ahte sámiin leat vuoigatvuoha
 iešmearrideapmái, vaikko lea eahpádus das,
 ahte dat ráđji maid Sámediggečielggadus
 bidjá iešmearridanvuoigatvuoda ávnnaslaš
 sisdollui, ii soaba álbmotriektái. Suoma
 vuodđoláhka mearridage maiddái ahte
 sámi álbmot lea vuoigadis oazžut kul-
 tivrrolaš autonomiija iežas ruovttugille-
 guovlluin.

86 St.died. nr. 33 (2001-2002); Lassediedáhus St.diedáhussii nr. 55 (2000-2001) Sámedipolihka birra, siidu 18, kap. 4.1. Iešmearrideapmi

87 Sámedikki rolla ruottilaš álbmotstivrras, SOU 2002:77

5. ÁLGOÁLBMOGIID OVIDNU IEŠMEARRIDAN- VUOIGATVUOĐAS

5.1 Oppalaččat

Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de iešmearridanvuoigatvuohta odne adnojuvvo gullat guovdileamos olmmošvuoigatvuođaid jovkui, dasgo iešmearridanvuoigatvuođa dohkkehus jáhkkojuvvo leat nuppiid olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđofriiddjavuođaid čadaheami eaktu. Danne ii leat imaš ahte manjimus áiggiid iešmearridanvuoigatvuohta lea ožžon deatalaš rolla álgoálbmogiid vuoigatvuođaid oččodeaddji doarus. Álgoálbmogat odne eambbo deattuhit dan gáibádusa ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta galgá dohkkehuvvot, go ovttage eará vuoigatvuođa gáibádusa.

Iežaset vuoigatvuođaid dohkkehusa oččodeaddji doarus álgoálbmotáirasat lávejit oktalaččat deattuhit vealatkeahhtáivuođa ja rievttalašvuođa árvvu. Nu lea maid iešmearridanvuoigatvuođa dáfus. Álgoálbmotáirasat leat gerdon ahte eai gáibit alcceseaset eanet - dahje guhkibui olli vuoigatvuođaid – go daid mat leat eará olbmui. (Eará ášši dat lea, go buot olbmuid vuoigatvuođat sáhttet álgoálbmogiid earenoamáš dilis ilbmat ávnnaslaččat earáláhkásažžan). Dát vuodđomiellaguoddu lea leamaš hirbmat čielggas iešmearridanvuoigatvuođa divaštallamiin. Iešmearridanvuoigatvuođa divaštallamiin mat leat leamaš ee. WGDD-lávdegotti rámaid siskkobealde, buot álgoálbmotáirasat leat dattetge deattuhan ahte sii eai dohkket dakkarge iešmearridanvuoigatvuođa mii spiehkasta nuppiid álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas, namalassii go dat leat heajut go sin iešmearridanvuoigatvuohta. Buot

álgoálbmotáirasat leat vuostálastán buot árvalusaid mat bidjet eambbo eavttuid álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohtii go eará álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohtii. Álgoálbmotáirasat eai leat nuppe bealis ge gáibidan alcceseaset iešmearridanvuoigatvuođa mii ollá guhkkelii go eará álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta. Álgoálbmogat leat dábálaččat dohkkehan ahte dat ráddjehusat maid álbmotriekti bidjá iešmearridanvuoigatvuođa čadaheapmái, gustojit maidái álgoálbmogiid várás, nugo omd. stáhtaid territorijalaš integritehta vuodđojurdagat, dattetge iežaset várás dušše dan mearis mas dakkár vuodđojurdagat ráddjejit maidái earáge álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa čadaheami.

Mii guoská vuodđojurdagii stáhta bissovaš isádstinvuođas luondduriggodagaiguin, de mealgadii buot álgoálbmotáirasat leat deattuhan ahte álgoálbmogiid servodagat leat nu gittalagaid iežaset árbevirolaš eatnamiiguin ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta ferte siskkildit vuoigatvuođa isádstit eatnamiid, čáziid ja luondduriggodagaid. Álgoálbmotáirasat maid čujuhit dasa, ahte nu lea heivvolaš vealatkeahhtáivuođa vuodđojurdagiidda, nugo dat leat čilgejuvvon dás ovdalis. Álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa rivttes ja soahppevaš čadaheapmi ferte, álgoálbmogiid oaivila mielde, atnit deastta álgoálbmogiid lagaš oktavuodas iežaset árbevirolaš eatnamiidda.

Álgoálbmotáirasiid oaivila davviriikkalaš árvalusas mii sáhttit dadjat leat sierranan mánggaláganin. Nugo celkojuvvui dás

ovdalis, de eanaš álgoálbmotáirasiid vuodđomiellaguoddu lea, ahte dan galggašii sáhttit dohkkehit jos dat ii vealat álgoálbmogiid eará álbmogiid ektui. Ollu álgoálbmotáirasat leat gergosat dohkkehit ahte dajaldat territoriijalaš integritehtas biddjojuvvo oassin Álgoálbmotjulggaštussii, jos fal celkojuvvo čielgasit ahte dat ii mearkkaš dakkár erenoamáš meannudeami álgoálbmogiiguin mii lea negatiiva sidjiide. Dattetge ovddiduvvojedje arvat gaskaneaset sierra dulkomat davviriikkalaš árvalusas. Joavku álgoálbmotáirasiin oaivvildii ahte davviriikkalaš árvalus buktá dohkkehusa álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii, vaikko veadjá leat váttis ipmirdit jurddašeami mii lea dan miellaguottu duohken. Deattuhuvvot galgá dasto ahte iešmearridanvuoigatvuođa iešgudetge beliide guoski álgoálbmotmiellaguottuid árvoštallama bealušta dat, ahte unna jovkkoš álgoálbmotáirasiin ain, historjjálaš dahje prinsihpalaš sivaidda geažil, oaivvildit ahte ii sátnige galgga nuppástuhttojuvvo Álgoálbmotjulggaštusa álgohámis. Nuppit áirasat, guđet eahpitkeahhtá leat prinsihpalaččat guodđán dán "no-change" (nuppástuvakeahhtáivuođa) miellaguottu, hilgádit geavadis ain dovddaheames oaiviliid Álgoálbmotjulggaštusas mat spiehkastit dan dáláš sátnádagas.

5.2 Erenoamážit das maid sámii oaivvildit iešmearridanvuoigatvuođas

Álki ii leat gal čielget sámii álbmoga oaivila iešmearridanvuoigatvuođas. Dasa guoskevaš divaštallamat leat viehka gieskadaččat sámii servodagas. Ruota sámiediggi lea álggahan, muhto ii vel gearggahan, barggu mas ráhkaduvvo iešmearridanpolisiija, eaige earáge sámiediggit leat

dohkkehan dakkáračča. Go cealkit juoidá das maid sámii oaivvildit iešmearridanvuoigatvuođas, de dasa oažžu leat vuodđun ovttaskas sámii áirasiid sáhkavuorut divaštallamiin, erenoamážit sin guđet ovddastedje sámii beroštumiid Álgoálbmotjulggaštussii guoski ráđđádallamiin Genevas, ja vel sámiediggeáirasiid cealkámušat.

Beroškeahhtá das mii aiddo daddojuvvui, de ii leat mihkkege eahpádusaid das, ahte sámii álbmot atná alddis leat vuoigatvuohta iešmearrideapmái, álbmotrievtti mielde. Oppalohkái lea dasto vejolaš dadjat ahte dat oaivil maid sámii áirasat leat dovddahan iešmearridanvuoigatvuođas, deataleamos osiin dadjat juo visožit heive oktii dainna oaiviliin maid eará álgoálbmotáirasat ovddastit dán áššis. Sámii eai leat nappo dalle vikkahan ahte iešmearridanvuoigatvuohta siskkilda sin várás vuoigatvuođa sierranit dain stáhtain mat odne juhket sámiiid árbevirolaš eatnamiid. Nuppe beales sámii áirasat leat ohpit deattuhan ahte sámii iešmearridanvuoigatvuohta ii sáhte leat eambo ráddjejuvvo go dat vuoigatvuohta mii lea sámiiid ránnjálbmogiin. Sii čuoččuhit ahte sámii iešmearridanvuoigatvuohta siskkilda sámiiide vuoigatvuođa hovdet iežaset ekonomalaš, sosiála, politihkalaš ja kultuvrralaš ovdáneami, maiddái vuoigatvuođa isádistit eatnamiid, čáziid ja luondduriggodagaid sámii guovlluin. Ovdamearkka dihte sámii áirasat leat moaitán nugohčoduvvon Finnmárolága árvalusa ee. dainnago dat ii dohkket sámiiide iešmearridanvuođi eatnamiidda ja luondduriggodagaide. Finnmároláhka giedahallá baicce sámii mieldemearridanvuoigatvuođa go iešmearridanvuoigatvuođa.

6. IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA ÁVNNASLAŠ SISDOALLU

6.1 Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealli

Álbmogiid vuoigatvuohta beassat friddja mearridit iežaset politihkalaš dili ja gaskavuodaid riikkaidgaskasaš servodahkii gohčoduvvo dávjá iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beallin. Olgguldas bealli dat dábálaččat oamastuvvo vuodđun álbmoga vuoigatvuhtii sierranit ja vuodđudit iežas stáhta. Deattuhuvvot berre dattetge ahte sierramielalašvuohta lea das, áсахago riikkaidgaskasaš riekti oppanassiige positiiva vuoigatvuođa sierranit. Viehka muddui lea dattetge ovtamielalašvuohta das, ahte riikkaidgaskasaš riekti ankke juo ii atte eavttohis ja ovttabealálaš vuoigatvuođa sierranit.

Lassin dasa mii daddjojuvvui dás ovdalis, fertet atnit vuodus ahte iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealli maiddái sáhtá fátmastit eará fearániid, omd. álbmogiid vuoigatvuođa searvat riikkaidgaskasaš mearridanproseassaide. UNESCO áššedovdi čoahkkin dovddaha omd. ahte álbmogiid vuoigatvuohta searvat riikkaidgaskasaš dási mearridemiide lea iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealis hirbmat deatalaš viidodat. Dán viidodaga lea vejolaš ollašuttit mángga oktavuodas almmá vuodđutkeahtá sierra stáhta.⁸⁸

Suoma sámelága mearrádusa sámii autonomiijas lea vejolaš geavahit konkrehta ovdamearkan dan dovddiidusas ahte stáhtahis álbmogis lea vuoigatvuohta searvat riikkaidgaskasaš mearridan-

proseassaide. Sámelága § 6 mearrida ahte Suoma sámediggi galgá ovddastit (Suoma) sámiiid riikkalaš ja riikkaidgaskasaš dásis.⁸⁹

Nubbi konkrehta ovdamearka das, ahte iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beliid lea vejolaš ollašuttit almmá sierra stáhta vuodđudeami haga, lea Ruonáeatnama luovos EU-čatnasupmi. Ruonáeanan – mii lea oassi Danmárkkus - šattai, go Danmárku searvvai Eurohpálaš Uniuvdnii [EEC] jagi 1972, automáhtalaččat Eurohpálaš Uniuvdnii [EEC] gullelaš oassin. Ruonáeatnamis lei dattetge garra vuosteháhku miellahttovuhtii, ja danne lágiduvvuige Ruonáeatnamis sierra jienasteapmi EU-miellahttovuodas jagi 1982. Ruonáeatnama álbmotjienasteami bohtosiid vuodul Ruonáeatnama ruokto-stivra šiehtadalaš soahpamuša man mielde Ruonáeanan ii šat galgga adnojuvvot Eurohpálaš Uniuvdnii gullelaš oassin – beroškeahtá das ahte Danmárku bissu EU-lahttun.⁹⁰

Váttisvuohta čuožžila iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beliid ektui go muhtun stáhtat ákkastallet daid gustot duššefal daidda álbmogiidda mat leat árbevirolaš kolonijadilis. Dain dáhpáhusain ákkastallet vuos ja ovddimusat vuoigatvuođa bealis sierranit bissovaš stáhtas.

Dakkár oaivila oamasteapmi čuožžila viehka vuoduheapmin go riikkaidgaskasaš riekti ii vuoigadahte dievas ja ovttabeallásaš sierraneami bissovaš stáhtain. Dát boahtá

⁸⁸ Report of the International Conference of Experts on the Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict prevention, 21-27 November 1998 UNESCO (Division of Human Rights), s. 29.

⁸⁹ John Bernhard Henriksen, Betenkning om samisk parlamentarisk samarbeid, Sámi Instituhtta, Dieđut nr. 2, 1998, s. 23.

⁹⁰ John B. Henriksen, "Implementation of the Right of Self-determination of Indigenous Peoples within the Framework of Human Security", girjiis "The Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict Prevention", eds. van Walt van Praag & Serro (1999).

ee. čielgasit ovdan alimusčoahkkima cealkámušas nr. 2625:

“Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principles of equal rights and self-determination of peoples as described above.”

Alimusčoahkkin nanne dán oktasaš cealkámušas ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii mearkkaš vuoigatvuođa dahkat juoidá mii muhtumassii dahje dievvasii háddje dahje vahágahtá stáhta territorijalaš integritehta dahje politihkalaš dili, jos juo stáhta muđuid meannudeaš álbmogiid ovttalágan vuoigatvuođaid prinsihpa mielde – maidda gullá iešmearridanvuoigatvuohtage. Dát mearkkaša omd. ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dohkkeheapmi ii guotte áitaga stáhtaid territorijalaš integritehtii – jos juo stáhtat eai meannudeaš dievvasii eahpedemokrátalaččat ja dulmmodeaddjájit.

CERD govvida iešmearrideami olgguldas beliid ná:⁹¹

“The external aspect of self-determination implies that all peoples have the right to determine freely their political status and their place in the international community based upon the principle of equal rights.”

Eahpevirggálaš jorgalus CERD-cealkámušas čuodjá ná iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealis:

“Iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealli mearkkaša ahte buot álbmogiin lea vuoigatvuohta friddja beassat mearridit iežaset politihkalaš dili ja sajádaga riikkaidgaskasaš servodagas ovttalágan vuoigatvuođaid prinsihpaid vuodul.”

Čujuhusain alimusčoahkkima cealkámuššii nr. 2625 CERD dasto cealká ahte lávdegotti komeanttat iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas bealis eai galgga dulkojuvvot dohkkehussan dahje ávžžuhussan vahágahttit stáhtaid integritehta. Lávdegoddi vuodusta dán oktavuodas ahte riikkaidgaskasaš riekti ii doarjjo vuoigatvuohtan ovttabeallášaš sierraneami bissovaš stáhtas.

Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti oppalaš komenanta nr. 12, mii lea iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beliide, rádjása hui viiddis čujuhussan alimusčoahkkima ráfálaš ovttaseallima cealkámuššii nr. 2625.⁹² Muhto dán čujuhusa lea dattetge dárbu dulkot nu, ahte dat ilbmada lávdegotti oaivvildeamen ahte dáláš riikkaidgaskasaš riekti ii vuoigadahte ovttabeallášaš sierraneami.

Go mii geahčadit gažaldaga, galgetgo álgoálbmogatge adnojuvvot riektesubjektan iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beliid oktavuodas, de beroštahtá atnit muittus maid olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea dárkon sámi iešmearrideami dáfus, ahte eai leat várašumit iešmearridanvuoigatvuođa olgguldas beliide.⁹³ Lávdegoddi dáhttu Norgga duššefal raportet sámi iešmearridanvuoigatvuođa čadaheami konvenšuvna artihkkala 1 mielde. Danne fertet ovdehit lávdegotti oaivvildit ahte sámiid iešmearridanvuoigatvuohta fátmasta maiddá olgguldas beali – dieđusge čielga ráddjemiiguin maid álbmotriehti ásaha.

Mo kanádalaš alimusriehti giedahalai iešmearridanvuoigatvuođa Quebec-áššis jagi 1998, čielggasmahtá mo riikkaidgaskasaš dásis ipmirdit daid eavttuid mat biddjojuvvot álbmogii ovdalgo dasa mieđihuvvo vuoigatvuohta sierranit.⁹⁴ Ášši lea deatalaš ee. dainnago duopmostuollu mieđiha ahte stáhta rájiid siskkobearde sáhttet leat eanet álbmogat go duššefal okta, namalassii ahte doaba álbmot iešmearrideami subjektan ii leat seamma-sullasaš go doaba veahkadat, mii ilbmá

91 General Comment 21 – Right to self-determination, adopted - 48th session 1996.

92 Human Rights Committee, General Comment No. 12 – The Right to Self-determination (art.1), 13.04.1984.

93 FN document CCPR/C/79/Add 112.

94 Geahča čuoggá 3.1.

23. siiddus dás ovdalis dan sitáhtas mii lea vižžojuvvon duopmocealkámušas.⁹⁵

Dasto Kanáda alimusriekti joatká ášši váibmosii. Duopmostuollu lea loahppajurdagiinnis čielggas das, ahte álbmotrievtti mielde álbmoga iešmearridanvuoigatvuoh ta ii automáhtalaččat siskkil vuoigatvuoda sierranit. Duopmostuolu oaivila mielde álbmotriekti dohkkeha olgguldas iešmearridanvuoigatvuoda čadaheami duššefal go leat erenoamáš sivat:

*”Gearduma dihte, de álbmotrievttálaš iešmearridanvuoigatvuoh ta siskkilda guhkemussii ovdánan hámistis olgguldas iešmearridanvuoigatvuoda kolonijaide, dulbmojuvvon álbmogiidda, nugo dasa mii lea soahteveagain vuoluštuvvon, ja daidda dáhpáhusaide main dihto joavku hehttejuvvo searvamis almmolaš váldehálddašeapmái buoridan dihte politihkalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Buot dán golmma dilis áššeguovdilis álbmogis lea vuoigatvuoh ta olgguldas iešmearrideapmái dainnago das leat gildojuvvon vejolašvuohta siskkáldasat čadahit iežas iešmearridanvuoigatvuoda.”*⁹⁶

Kanádalaš alimusrievtti giellageavaheami hárrái berret fuomášuhttit ahte duopmostuollu geavaha doahpaga ”olgguldas iešmearrideami” čujuhan dihte Quebec-provinssa vejolaš ovttabeallásaš sierraneapmái. Nugo namahuvvui dás ovdalis, de doaba olgguldas iešmearrideapmi geavahuvvo njuovžileappot dán geahčadeamis. Geahčadeamis doaba geavahuvvo dainna lágiin ahte siskkilda maiddá riikkaidgaskasaš gaskavuodaid mat eai gáibit sierraneami ja maidda danne eai guoskka álbmotrievtti guhkásolli eavttut, maid bidjá sierraneapmái. Álgoálbmoga vuoigatvuoh ta válljet iežas áirasiid guđet ovddastit joavkku riikkaidgaskasaš organisašuvnnain

dahje riikkaidgaskasaš konfereanssain, leat dakkár olgguldas iešmearrideami hámit.⁹⁷

6.1.1 ”Koloniserejuvvon álbmogat” contra ”eará álbmogat”

Koloniserejuvvon álbmogiid ja eará álbmogiid earuheapmi iešmearridanvuoigatvuoh ta olgguldas beliid ektui lea mohkkás ášši. Dakkár ”álbmogiid” kategoriseremii ákkastit vuostehágu ee. dainna čuoččuhusain ahte dat čuoldá stuorra osiid máilmmi álbmogiin eret iešmearrideami olgguldas bealis. Earret eará lea nu, ahte eanaš álgoálbmogat eai leat árbevirolaš kolonijadilis – vaikko dat ii dárbbas mearkkašahtti mearis nuppástuhttit duolbmama viidodaga dahje vugiid.⁹⁸ Álgoálbmogiid vuosteháhu dákkár kategoriseremii ii vuolgge, nugo lea namahuvvon, das ahte álgoálbmogat dáhttot vuodđudit sierra stáhtaid. Nasionála stáhta jurdda lea oarjemáilmmi jurdda mii hui unnán geasuha álgoálbmogiid vuohkin mo organiseret iežaset servodagaid. Vuosteháhu vuolga ovdal dan jurddašeamis ahte kategoriseren ii heive oktii álbmogiid ovtadássásašvuođa vuoddojurdagiin mii lea riikkaidgaskasaš rievttis, ja ahte dakkár kategoriseren dagaha olbmuid sierranas seađuide.⁹⁹

Nubbi ášši lea ahte muhtun oktavuodain geavahuvvo doaba ”álgoálbmot” dainna lágiin ahte siskkilda dakkár joavkkuid mat eai deavdde álbmotrievtti oppalaš eavttuid ”álbmogiin” mas lea iešmearridanvuoigatvuoh ta. Dán geahčadeamis ii árvvoštallo mat álgoálbmotjoavkkuid dat leat mat galget adnojuvvo álbmogiin álbmotrievttálaš mearkkašumis, ja main dainna lágiin lea iešmearridanvuoigatvuoh ta, ja mat joavkkuid dat leat mat eai deavdde álbmotrievtti eavttuid ”álbmogiin”, vaikko vel gohčoditge iežaset álgoálbmogiin. Nugo lea čilgejuvvon dás ovdalis, de álbmotrievtti odđa ovdáneapmi, nugo maiddá olmmošvuoigatvuodaid

95 Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217, § 217. Paragrafas (§) 139 duopmostuollu čujuha Quebeca álgoálbmogiid dillái, muhto dainnago áššis loahppajurdda lei, ahte Quebecas ii leat vuoigatvuoh ta ovttabeallásaš sierraneapmái, de duopmostuollu gávnnašii ahte ii leat dárbu dárkileappot guorahallat áššin álgoálbmogiid dili jos provinssa sierrana ovttabeallásaččat.

96 Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217, § 138

97 Geahča, omd. § 6 Suoma sámediggeálgas (974/1995)

98 ON meroštallá ahte leat sullii 300 miljovna olbmo guđet gullet álgoálbmotjoavkkuide máilmis oppalohkái.

99 Olmmošvuoigatvuodaid lávdegotti bargojavkku raporttat Álgoálbmogiid ON-julggáštušas, mii gieđahallá álgoálbmogiid vuoigatvuodaid: E/CN.4/1996/84; E/CN.4/1997/102; E/CN.4/1998/106; E/CN.4/1999/82; E/CN.4/2000/84.

lávdegotti doaimbage, duodašta ahte dihto álgoálbmogat galget adnojuvvot "álbmogiin" main lea iešmearridanvuoigatvuohta jagi 1966 ON-konvenšuvnna oktasaš artihkkala 1 mielde. Sámit leat ovdamearkan álgoálbmogis mii maid galgá adnojuvvot "álbmogiin" álbmotrievttálaš mearkkašumis. Viiddis ovttamielalašvuohta lea das ahte sámit gullet daid álgoálbmogiid searvá, geaidda miedihuvvo "okta álbmot"-árvu álbmotrievttálaš mearkkašumis, ee. olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti doaimma vuodul.

UNESCO áššedovdi čoahkkin mii giedahallá iešmearridanvuoigatvuođa¹⁰⁰, lea hui krihtalaš sierranas álbmogiid kategoriseremii:

..it was argued that this approach [to limit external self-determination to situations of de-colonisation] tantamount to saying that there are different categories of "people:" a first class that possesses the full right to self-determination, and a lesser class which possesses only a limited right to internal self-determination. The distinction is arbitrary, limits the right of choice and runs counter to the plain meaning of all instruments which state that "all peoples" have the right to self-determination, including the right to "freely determine their political status." It was pointed out that even using a positivist "hard law" approach, one comes to the conclusion that there is no valid international instrument in force today which makes such a distinction or affirms a right to internal self-determination... Moreover, it is important to stress that claims of self-determination do not necessarily imply claims to secession, indeed, they generally are limited to demands for rights to be exercised within boundaries of existing states."¹⁰¹

Nuppiin sániin cealkki, de dás ákkastallojuvvo ahte dakkár kategoriseren lea seamma go dohkkehit ahte leat sierra "álbmot"-kategorijiat, alit álbmotsehtu mas lea dievas iešmearridanvuoigatvuohta, ja vuolit álbmotsehtu mas lea vuoigatvuohta dušše

ráddjejuvvon siskkáldas iešmearrideapmái. Dasto ákkastallojuvvo ahte dakkár kategoriseren lea áibbas dáhpedorpmálaš ja ahte dat ráddje álbmogiid vuoigatvuođa lágídit friddja válggaid. Dasto vel ahte kategoriseren rihkku dan lunddolaš sisdoalu mii lea dan prinsihpas ahte "buot álbmogiin" lea iešmearridanvuoigatvuohta, ja dan mielde maid vuoigatvuohta "friddja mearridit iežas politihkalaš sajadaga."

UNESCO áššedovdi čoahkkin dovddaha dasto ahte vaikko geavahage positivistalaš rievttálaš lahkonaovuogi, de lea bággu joavdat dan loahppajurdagii ahte eai leat matge riikkaidgaskasaš gaskaoamit mat čadahit dakkár kategoriserema dahje dušše dohkkehit vuoigatvuođa siskkáldas iešmearrideapmái. Áššedovdit deattuhit maidái nuppige deatalaš čuoggá dán oktavuodas, namalassii dan ahte iešmearrideami gáibádus álgoálggus ferte čadahuvvot bissovaš stáhtarájiid siskko-bealde.

6.1.2 Sierraneapmi

Stáhtaid váilevaš dohkkehus álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii vuolgá muhtun muddui das, go ballet ahte dat legitiebme álgoálbmogiid vejolaš gáibádusa beassat sierranit bissovaš stáhtain. Man buorre sivva lea dakkár ballui?

Dán gažaldaga árvoštallama vuolggsadji ferte leat ahte buot áššáigulleaš ON-cealkámušat bidjet prinsihppan ahte stáhtaid riikkalaš ovttastupmi ja territoriijalaš integritehta lea alit dásis go stáhtahis álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta. Iešmearridanvuoigatvuođa ii oainnat leat vejolaš čadahit sierranemiin, jos eai leačča hui erenoamáš dilálašvuođat mat legitiebmejit sierraneami vaikko stáhta territoriijalaš integritehta vaháguvva dainna. Sierraneami eavttut adnojuvvojit dohkálažžat go lea čielga kolonijadilli, ja dain dáhpáhusain main stáhta lea vuodustis ja bissovaččat eahpedemokrátalaš dahje duolbmua álbmoga.

Sierraneami lea vejolaš geahčadit lunddolaš oassin álbmoga vuoigatvuođas suodjalit iežas, dasgo sierranemiin álbmot sáhtta

¹⁰⁰ LEI Barcelonas, čakčamánu 21-27 b. 1998.

¹⁰¹ UNESCO Division of Human Rights, Report of the International Conference of Experts, held in Barcelona, 21-27 November 1998. Geahča siiddu 26.

«Sierraneami lea vejolaš geahčadit lunddolaš oassin álbmoga vuoigatvuodas suodjalit iežas, dasgo sierranemiin álbmot sáhttá suodjalit iežas ollásit deaddi systemaid vuostái.»

suodjalit iežas ollásit deaddi systemaid vuostái.

Buorit sivat sáhttet leat sierraneapmái jos áššeguovdilis álbmoga bissovaš eallindilli lea áitojuvvon dahje jos álbmot lea ekonomalaččat čuldojuvvon eret joatkevaččat.¹⁰²

Muhtun hálttiin čilgejit ahte sierraneami lea dihto dáhpáhusain vejolaš geahčadit dárbbalaš geahpidandoaimbidjun. ("remedial secession"). Dákkoge ferttejit eavttut leat ahte stáhta lea áššeguovdilis álbmoga dulbmon joatkevaččat ja ahte eai matge eará riikkaidgaskasaš rievttálaš standárddat bastte dili geahpedit.¹⁰³

Jos álbmoga fysalaš birgen áitojuvvo – ovdamearkka dihte viggamušaid geažil soardit álbmoga – dahje jos álbmot vealahuvvo garrasit, de ON olmmošvuoigatvuodaid julggaštus rahpá vejolažžan maiddá váikkuhangaskaomiid mat sáhttet dagahit sierraneami. Julggaštusa álgosánis (Preamble) dohkkehuvo ahte álbmot čuožžila doarrut soardinválddi ja duolbmama vuostái manjimus ráddin ("rebellion against tyranny and oppression" as "last resort").¹⁰⁴

Dakkár vejolaš ballu, ahte jos sámiide miedihuvvo iešmearriandanvuoigatvuohta, de sámit dáhttot sierranit natióála stáhtain, orru vuoduheapmi daid áššiid geažil mat leat čilgejuvvon dás ovdalis. Lassin dasa ahte ii leat mihkkege čuvddástusaid dasa ahte sámiin lea sierranahttinlihkadus man ulbmil lea čoavdit álbmoga, de sámiid rievttálaš ja politihkalaš dilli lea nu ahte dakkár sámi sierranangáibádus ii oččoše riikkaidgaskasaš rievttálaš dohkkehusa.

Vaikko sámit eai háliit eaige dáhto, eaige eavttutge leat sámi sierraneapmái odne, ja vaikko dat ii šatta leat áigejuovdilis ášši jurddašahtti boahhteáiggisge, de ferte liikká leat ipmárdus dasa, go sámit bealisteaset vánit dohkkehit dakkár ráddjejuvvon iešmearriandanvuoigatvuođa. Vuosttažettiin, de otnáš sámit vánit sáhttet hilgádit dakkár vuoigatvuođas boahttevaš sámi buolvvaid dihte. Dasto ii lea sámiide mihkkege mii dáhkida ahte otnáš natióála politihkalaš stivra ja vuogádat bissu agibeavái.

Soadi mannásaš áiggis leat servodat-organiseremis atnán natióála stáhta vuodđudeaddji ovtadahkan. Sierra natióála stáhta vuodđudeami leat danne guhká atnán iešmearriandanvuoigatvuođa dievas ja aitosaš čadaheapmin; go iešmearriandanvuoigatvuođa čadaheami leat ovdehan dadjat juo automáhtalaččat doalvut sierraneapmái ja sierra natióála stáhta vuodđudeapmái.

Dattetge dohkkehit odne eanebut ja eanebut ahte iešmearriandanvuoigatvuohta lea dynamalaš jurdda masa lea váttis bidjat bissovaš sisdoalu. UNESCO áššedovdi čoahkkin mii gieđahalai álbmogiid iešmearriandanvuoigatvuođa, čujuha dasa ahte iešmearriandanvuoigatvuođa lea dárbu geahčadit proseassan baicce go ovddalgihtii mearriduvvon boadusin.¹⁰⁵ Áššedovdi čoahkkin čujuha alimusčoahkkima cealkámušii nr. 2625, mas ilbmá čuovvovaš:

"The establishment of a sovereign and independent State, the free association or integration with an independent State or the emergence into any other political status freely determined by a people constitutes modes of implementing the right of self-determination by the people."

Alimusčoahkkin dás dovddaha ahte sorjákeahtes stáhta, ovtastumi dahje sorjákeahtes stáhtii searvama vuodđudeapmi, dahje eará politihkalaš dási ásaheapmi, dušše ovddastit muhtun málliid ("modes") dasa mo iešmearri-

¹⁰² Benjamin Neuberger, (1986), National Self-determination in Postcolonial Africa

¹⁰³ Lee C. Buchheit, *Secession* (1978)

¹⁰⁴ Universal Declaration of Human Rights, Preamble, § 3

¹⁰⁵ Report of the International Conference of Experts on the Implementation of the Right to self-determination as a Contribution to Conflict prevention, 21-27 November 1998 UNESCO (Division of Human Rights)

danvuoigatvuođa lea vejolaš čadahit. Dát soahpá maid dainna ipmárdusain mii lea riikkaidgaskasaš duopmostuolus (International Court of Justice) iešmearridanvuoigatvuođa čadaheamis. Duopmostuollu addá diehttevassii ahte vuodđudeaddji eaktu lea ahte iešmearridanvuoigatvuođa čadaheami boadus soahpá álbmoga friddja ja iešdáhtolaš válggaid.¹⁰⁶ Jos sámit dáhttot čadahit iešmearridanvuoigatvuođa autonomiijan, de dan lea vejolaš ipmirdit sámi álbmoga iežas friddja ja iešdáhtolaš válljemuššan.

UNESCO áššedovdi čoahkkin cealká dasto ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii berre adnojuvot juoga manin mii addá vuoigatvuođa ovttahávasaš válgii, muhto baicce oktilaš proseassan mii sihkkarastá álbmogii searvama mearridanproseassaide ja iežas boahtteáiggi hálddašeami:

“Self-determination should not be viewed as one time choice, but as an ongoing process which ensures the continuance of a people’s participation in decision making control over its own destiny.”

Dasto celkojuvvuo ahte iešmearridanvuoigatvuohta ii galgga, nugo eai eanaš earáge vuoigatvuođaidge, adnojuvot absoluhtta vuoigatvuohtan. Dain dáhpáhusain main iešmearridanvuoigatvuođa čadahepmi boahtá vuostálagain eará riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon vuoigatvuođaidguin ja prinsihpaiguin, lea dárbu vihkedit vuostálagaid iešgudetlágan vuoigatvuođaid. Ráfi ja oadjebasvuođa seailuhepmi lea dakkár dáhpáhusain bajimus ulbmil UNESCO áššedovdi čoahkkima oaivila mielde.

6.2 Iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas bealli

6.2.1 Iešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas bealli oppalaččat

Nugo daddjojuvvui dás ovdalis, de CCPR

ja CESCER oppalaš artihkkal 1 (1) mearrida ahte;

“All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.”

Dan oktavuodas sáhttit bidjat muitui ahte ON Erenoamáš didošteaddji Álgoálbmogiid Olmmošvuoigatvuođaid ja Vuodđovuoigatvuođaid¹⁰⁷ várás lea deattuhan ahte;

“The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ... sets out in article 1 the following rights which relate directly to indigenous peoples: all peoples have the right to self-determination and, by virtue of that right, may freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development (art. 1 (1) and all peoples may freely dispose of their natural wealth and resources (art. 1 (2)).”¹⁰⁸

CERD lea, datge čujuhettiin buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohtii, čilgeniešmearridanvuoigatvuođa siskkáldas beali ná;

“The right to self-determination of peoples has an internal aspect, that is to say, the rights of all peoples to pursue freely their economic, social and cultural development without outside interference.”¹⁰⁹

Velá earáge dokumeanttat mat referejit iešmearridanvuoigatvuohtii gerdot dábalaččat ahte álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta siskkilda vuoigatvuođa iešbeassat mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de orrot dál dat stáhtat mat servet WGDD-lávdegoddái leamen válbmasat dohkkehít ahte álgoálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Vaikko dát stáhtat eai leat dađe eambo cealkán maidege dárkileppuid

¹⁰⁶ Advisory opinion on Western Sahara, 1975 ICJ 12, 32-33

¹⁰⁷ Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples

¹⁰⁸ Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples, Rodolfo Stavenhagen, FN Dokument E/CN.4/2004/80/Add.1, para. 88

¹⁰⁹ CERD General Comment No. 21 – Right to Self-determination, 15.03.1996

iešmearridanvuoigatvuoda siskkáldas bealis, de dattetge sáhtta miellagiddevaš geahčadit dárkileappot maid Álgoálbmotjulggaštus mearrida iešmearridanvuoigatvuoda ávnnaslaš sisdoalu hárrái.

Deba sáhttit álgovuorus bidjat muitui ahte artihkkal 3, nugo daddjojuvvui dás ovdalis, geardu CCPR ja CESCRR artihkkala 1.1, ja mearrida ahte iešmearridanvuoigatvuhtii gullá álgoálbmogiid vuoigatvuhta mearridit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. WGDD artihkkal 31 siskkilda dasto listtu mas leat áššit mat Álgoálbmotjulggaštusa mielde gullet iešmearridanvuoigatvuhtii.

“Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, including culture, religion, education, information, media, health, housing, employment, social welfare, economic activities, land and resources management, environment and entry by non-members, as well as ways and for financing these autonomous functions.”

Davviriikkat leat gal árvalan ahte ovdamearkalistu galgá sihkkkojuvvot eret Álgoálbmotjulggaštusas, ja ahte dušše artihkkala 31 vuosttaš lađas galgá bissut das. Norga lea dattetge čielgasit dadjan ahte ulbmil go árvaluvvo ahte teakstaoassi galgá sihkkkojuvvot, ii leat ahte dát oasis eai galgga gullat álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii. Árvalusa duogáš lea baicce aivvefal táktihkalaš; davviriikkat jáhkket ahte sihkkun geahpuda šiehtadallamiid WGDD-lávdegottis. Beroštahti lea dán oktavuodas maiddái Álgoálbmotjulggaštusa artihkkal 4, mii cealká čuovvovačča;

“Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the

political, economic, social and cultural life of the State”¹¹⁰

ja artihkkal 21 mii mearridat ahte;

“Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in their traditional and other economic activities...”

Namahit sáhttit maid artihkkala 23, man álgomearkkašupmi čuodjá ná;

“Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development...”

Vaikko ILO 169, nugo čilgejuvvui dás ovdalis, ii njulgestaga giedáhala álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda, de ánsšása namahuvvot ILO 169 artihkkal 7.1, mii cealká ahte;

“The peoples concerned shall have the right to decide their own priorities for the process of development as it affects ... the lands they occupy or otherwise use, and to exercise control, to the extent possible, over their own economic, social and cultural development. In addition, they shall participate in the formulation, implementation and evaluation of plans and programmes for national and regional development which may affect them directly.”

Dat dainna lágiin orru leamen čielggas ahte álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhta siskkilda sin vuoigatvuoda mearridit iežaset kultuvrralaš, sosiála ja ekonomalaš ovdáneami. Iešmearridanvuoigatvuoda siskkáldas bealli siskkilda dakkár dilálašvuodain govttolaččat vuodđojurdaga mielde buot áššiid mat leat deatalaččat álgoálbmogiid servodagaid seailuheapmái ja daid kultuvrralaš, sosiála ja ekonomalaš beliid ovddideapmái.

¹¹⁰ Čujuhusa hárrái dajaldahkii “if they so choose”, buohtastahte unnitloguid ja álgoálbmogiid vuoigatvuodaid erohusa dan mielde mii čilgejuvvo dás ovdalis.

Das mii dárkileappot oaivvilduvvo politihkalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdánemiin, mii gávdnat juogalágan láidestusa Olmmošvuoigatvuodaid lávdegottis das maid dat lea komennten daidda periodalaš raporttaide maid ratifiserejeaddji stáhtat ovddidit lávdegoddái, maidda čujuhuvvui dás ovdalis. Dain kome- nanttain nugo lea boahtán ovdan, Olm- mošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea čalmustahtán iešmearridanvuoigat- vuoda resursaviidodaga (artihkkal 1.2). Dáid komennttaid mii guoskkahit dárkileappot dás mañnelis. Dasto lea Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi jagiid mielde huksen viehka viiddis bargovuogi CCPR artihkkala 27 dulkoma hárrái. Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea mángga dáhpáhusas cealkán ahte CCPR artihkal 27 ja artihkkal 1 gieđa- hallet sullasaš vuoigatvuodaid, jos juo vel earalágan riektesubjeavttaiguin (oktagasaiguin baicce go álbmogiiiguin). Láidestusa iešmearridanvuoigatvuoda sisdollui lea danne vejolaš ohcat das mo lávdegoddi dulko artihkkala 27.

6.2.2 Searvan ekonomalaš doaimmaide

Buot álbmogiid vuoigatvuoda hárrái beassat hálddašit iežaset ekonomalaš ovdáneami CCPR ja CESCRR oktasaš artihkkal 1 (2) mearrida ahte;

“All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefits, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence.”

Váldde vuhtii maiddái WGDD artihkkala 31, mii mearrida ahte álgoálbmogiidda galget fievrriiduvvot várit vai sii sáhttet ollašuttit iešmearridanvuoigatvuodas daid osiid mat bohtet ovdan artihkkalis 31

(“... as well as ways and for financing these autonomous functions.”)

Dán oktavuodas sáhttit maid vuhtii váldit maid Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea cealkán Danmárkku periodalaš raportta dáfus, go lávdegoddi;

“... commends Denmark for ... the promotion of Greenland’s financial independence ...”¹¹¹

Olmumošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea dasto komenntedettiin Ođđa Zealánda periodalaš raportta cealkán ahte;

“The approach of providing compensation from public funds helps to avoid tensions that might otherwise hamper the recognition of indigenous land and resource rights.”¹¹²

Dán oktavuodas sáhttit maid váldit vuhtii ahte Olmmošvuoigatvuodaid lávde- goddi ávžžuha Ruota addit sámi álbmogii vejolašvuoda isádstit iežaset “economic activities.”¹¹³

6.3 Dasto iešmearridanvuoigatvuoigat vuoda resursaviidodaga birra

6.3.1 Vuoigatvuohta árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluide, árbevirolaš ealáhusaide ja árbevirolaš luondduriggodagaide

Dainnago álgoálbmogiid kultuvrrat ja servodagat leat čavga gittalagaid sin árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluiguin, ja vel luondduriggodagaiguin, de ieš- mearridanvuoigatvuodas oassi guoskkaha eanan- ja luondduriggodagaid mat leat vuoddeatálaččat álgoálbmogiidda. Jierpmálaš ii leat ságastallat álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuodas, jos dasa ii gulaš resursaviidodatge. ON Unnitloguid Vuoigatvuodaid Bargojoavkku ovddeš jodiheaddji, Asbjørn Eide, lea omd. Mearkkašan ahte álgoálbmogiid kultuvr- ralaš autonomiijas ii leat mihkkege ávkkiid

¹¹¹ ON-dokumeanta CCPR/CO/70/DNK, čuokkis 6

¹¹² ON-dokumeanta CCPR/CO/75/NZL, čuokkis 7

¹¹³ ON-dokumeanta CCPR/CO/74/SWE, beaiváduvwon cuogománu 24. b. 2002, čuokkis 15

jos dat ii siskkil vuoigatvuoda isádstit eatnamiid ja luondduriggodagaid.

Danne lea lunddolaš ahte ON-orgánat ja earátge leat álgoálbmogiid dáfus álgán ovddimusat čalmmustahttit iešmearridanvuoigatvuoda siskkáldas bealis dan oasi mii guoská álgoálbmogiid isádstinvuoigatvuhtii ja/dahje vuoigatvuhtii váikkuhit iežaset eanan- ja čáhceguovlluide, luondduriggodagaide ja eallinvugiide. Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea mángga dáhpáhusas dovddahan iežas oaivila artihkkalis 1 (2) álgoálbmogiid hárrái. Erenoamáš čielggas lea lávdegoddi leamaš ovdalis namahuvvon cealkámušastis Kanáda njealját periodalaš raportii, mas lávdegoddi cealká;

“The Committee, while taking note of the concept of self-determination as applied by Canada to the aboriginal peoples, regrets that no explanation was given by the delegation concerning the elements that make up that concept, and urges the State party to report adequately on implementation of article 1 of the Covenant in its next report.

The Committee notes that, as the State party acknowledged, the situation of the aboriginal peoples remains “the most pressing human rights issue facing Canadians”. In this connection, the Committee is particularly concerned that the State party has not yet implemented the recommendations of the Royal Commission on Aboriginal Peoples (RCAP). With reference to the conclusion by RCAP that without a greater share of lands and resources institutions of aboriginal self-government will fail, the Committee emphasizes that the right to self-determination requires, inter alia, that all peoples must be able to freely dispose of their natural wealth and resources and that they may not be deprived of their own means of subsistence (art. 1, para. 2). The Committee recommends that decisive and urgent action be taken towards the full and implementation of the RCAP recommendations on land resource

allocation. The Committee also recommends that the practice of extinguishing inherent aboriginal rights be abandoned as incompatible with article 1 of the Covenant.”¹¹⁴

Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi komenanttain Austráliei lávdegoddi celkkii dasto, njulgestaga dárkodettiinis iešmearri danvuoigatvuoda, ahte;

“The Committee recommends that the State party take further steps in order to secure the rights of its indigenous population under article 27 of the Covenant. The high level of exclusion and poverty facing indigenous persons is indicative of the urgent nature of these concerns. In particular, the Committee recommends that the necessary steps be taken to restore and protect the titles and interests of indigenous persons in their native lands, including by considering amending anew the Native Title Act, taking into account these concerns

The Committee expresses its concern that securing continuation and sustainability of traditional forms of economy of indigenous minorities (hunting, fishing and gathering), and protection of sites of religious or cultural significance for such minorities, which must be protected under article 27, are not always a major factor in determining land use.”¹¹⁵

Eatnamiid ja čáziid vuoigatvuoda hárrái Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi lea dasto, komenntedettiinis Ođđa Zealánda periodalaš raportta, cealkán ahte;

“The Committee welcomes the further progress made in the protection and promotion of the rights of Maori under the Covenant, in particular the amendments introduced by the Maori Reserved Land Amendment Act ... the Committee notes with satisfaction that the Act provides for compensation to be paid to lessors for delays in carrying out rent reviews and to

114 CCPR/C/79/Add.105/1999 čuoggát 7 ja 8

115 ON-dokumeanta CCPR/CO/69/AU, para. 509 – 510

ensure fair annual rents, and providing for compensation to be paid to (largely non-Maori) lessees under certain circumstances ...

...While recognizing the positive measures taken by the State party with regard to the Maori, including the implementation of their rights to land and resources, the Committee continues to be concerned that they remain a disadvantaged group in New Zealand society with respect to the enjoyment of their Covenant rights in all areas of their everyday life. The State party should continue to reinforce its efforts to ensure the full enjoyment of the Covenant rights by the Maori people.”¹¹⁶

Maiddáí sámi álbmoga iešmearridan-vuoigatvuoda ektui lea Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi čalmustahtán resursaviidodaga. Iežas ovdalis nama-huvvon cealkámušas Norgga ráđđehusa njealját periodalaš raportta hárrái, lávdegoddi deattuha čujuhusain CCPR artihkkalii 1 (2) sámiid vuoigatvuoda isádstit iežaset luondduriggodagaid ja leat rievitkeahtá iežas birgenvugiid. Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi ávžžuha dasto Norgga, go sádde odđa raportta lávdegoddá, raportet das, mo Norga oaivvilda iežas čadahit artihkkala (2) sámi álbmoga ektui. Lávdegoddi cealká dasto, njulgestaga iežas komenanttaide iešmearridanvuoigatvuodas, ahte dat;

“... remains concerned that while legislative reform work in the field of Sami land and resource rights is in progress, traditional Sami means of livelihood, falling under article 27 of the Covenant, do not appear to enjoy full protection in relation to various forms of competing public and private uses of land.”¹¹⁷

Ovdalis refererejuvvui maiddáí Ruota vidat raporta, mas Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi cealká ahte iešmearridanvuoigatvuoha siskkilda sámiide vuoigatvuoda

searvat mearridemiide mat gusket sámi álbmoga guovlluide ja ealáhusaide. Čujuhettiin ee. CCPR artihkkalii 1, lávdegoddi dovddaha vuorjašuvvama čuovvovačča geažil;

“the limited extent to which the Sami Parliament can have a significant role in the decision-making process on issues affecting the traditional lands and economic activities of the indigenous Sami people”¹¹⁸

Dasto sáhttit bidjat muitui, ahte ulbmilis mii gullá CCPR artihkkala 27 vuollái, Olmmošvuoigatvuodaid lávdegoddi celkkii ahte vuoigatvuoha mearrabivdui gullá CCPR artihkkala 27 vuollái. Dan mielde mii celkojuvvui ovdalis, leat dalle buorit sivat jáhkkit ahte álgoálbmogiidda iešmearridanvuoigatvuoha siskkilda vuoigatvuoda mearridit mearrabivddu, dahje ankke juo váikkuhit dasa, dan mielde man ollu mearrabivdu lea árbevirolaš ealáhus áššeguovdilis álgoálbmogii.

Maiddáí lávdegoddi ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid várás (“ESK-lávdegoddi”) lea buvttihan dakkár oaiviliid mat čájehit ahte maiddáí ESK-lávdegoddige oaivvilda ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuoha isádstit iežaset birgenváriid ja luondduriggodagaid. Lávdegoddi lea, čujuhusain CESC artihkkalii 1.2, cealkán ahte;

“State parties should ensure that there is adequate access to water for subsistence farming and for securing the livelihoods of indigenous peoples.”

Muitui sáhttit maid bidjat ovdalis refererejuvvon sániid, maid ON erenoamášdárkojeaddji álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriiddjavuodaid várás¹¹⁹, lea cealkán, ahte;

“The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ... sets out in article 1 the following rights which relate directly to indigenous peoples:... all peo-

¹¹⁶ ON-dokumeanta CCPR/CO/75/NZL, čuoggát 7 ja 14

¹¹⁷ ON-dokumeanta CCPR/C/79/Add.112/1999, čuokkis 16. Váldde maid vuhtii čatnasa artihkkalii 27

¹¹⁸ ON-dokumeanta CCPR/CO/74/SWE, beaiváduvnon cuoŋománu 24. b. 2002, čuokkis 15

¹¹⁹ Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples.

*ples may freely dispose of their natural wealth and resources (art. 1 (2)).*¹²⁰

Beroškeahttä das, ahte ILO 169 ii siskkil makkárge čielga mearrádusaid álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas, de lea Kristan Myntti buriid sivaiguin cealkán ahte ILO 169 mearrádusat siskkildit álgoálbmogiidda čielga vuoigatvuođa isádastit iežaset árbevirolaš eatnamiid. Dán oktavuodas mii sáhttit erenoamážit bidjat muitui maid ILO 169 artihkkal 7.1 cealká álgoálbmogiid vuoigatvuođas isádastit iežaset eatnamiid. Oppalohkái lea váttis geassit čielga ráji álgoálbmogiid kollektiiva eananvuoigatvuođa, mii boahtá ovdan ILOs 169, ja dan beali gaskii mii iešme arridanvuoigatvuođas guoská eanan- ja čáhceguovlluid, ja vel luondduriggodagaid, isádastimii. Dán oktavuodas sáhttit maid vuhtii váldit CERD ja ILO árvoštallama, ahte dáláš Finnmárolága árvalus ii ollašuite álbmotrievtti gáibádusaid.

Iešmearridanvuoigatvuođa resur사viidodaga oktavuodas lea dieđusge miellagiddevaš diehtit maid Álgoálbmotjulggaštus cealká das. Dán áššái gullevaš artihkkaliin lea maidái artihkkal 7 b;

“Indigenous peoples have the ... right not to be subject to ... any action which has the aim or effect of dispossessing them of their lands, territories or resources;”

Artihkkal 26

“Indigenous peoples have the right to ... develop, control and use the lands and territories, including the total environment and ... resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used. This includes the right to the full recognition of their laws, traditions and customs, land-tenure systems and institutions for the development and management of resources ...”

ja artihkkal 21

“Indigenous peoples have the right to ... be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities. Indigenous peoples who have been deprived of their means of subsistence and development are entitled to just and fair compensation.”

Geahča maid artihkkala 31, mii lea gerdojuvvui dás ovdalis. Dat cealká ahte *“land and resource management”* gullet álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuhtii.

Nu orru leamen, ahte ON lahttoriikkat odne leat válbmasat dohkkehit iešmearridanvuoigatvuođa mii siskkilda dakkár resursaviidodaga. Davviriikkaid árvalus WGDD várás, mii čilgejuvvui dás ovdalis, siskkilda lassin dasa mii lea juo celkojuvvon, dihto nuppástusaid Álgoálbmotjulggaštusa artihkkalii 30, mii odne čuodjá ná;

“Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands, territories and other resources, including the right to require that States obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands, territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources. Pursuant to agreement with the indigenous peoples concerned, just and fair compensation shall be provided for any such activities and measures taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact.”

Davviriikkaid árvalus lea, ahte vuolláisárgojuvvon teaksta galgá sirdojuvvot dan oassái mii Álgoálbmotjulggaštusas erenoamážit giedahallá iešmearridanvuoigatvuođa, ja dat teaksta mii vel báhcá, galgá ciekkehuvvot daidda artihkkaliidda mat Álgoálbmotjulggaštusas giedahallet eananvuoigatvuođaid.¹²¹ Stuorimus

¹²⁰ Geahča Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous Peoples, Rodolfo Stavenhagen, ON-dokumeanta E/CN.4/2004/80/Add.1, para. 88.

¹²¹ Dat árvalus mii giedahallá eananvuoigatvuođaid ii geahčaduvvo eambo dán čilgehusas.

oassi stáhtain mat leat WGDDs, dorjo davviriikkaid árvalusa maiddái dán oasisge.

Iešmearridanvuoigatvuođa resursaviidodagas fertejit maid vuhtii válđojuvvot genehtalaš resurssat, árbevirolaš máhttu ja árbevirolaš ilbmadeamit (TCEs). Nugo celkojuvvo dás ovdalis, de iešmearridanvuoigatvuhtii gullá guovdilis oassin buot álbmogiid vuoigatvuohta mearridit iežaset kultuvrralaš ovdáneami. Principles and Guidelines for the Protection of the Heritage of Indigenous Peoples buktá ovdan ahte;

“To be effective, the protection of indigenous peoples’ heritage should be based broadly on the principle of self-determination, which includes the right of indigenous peoples to maintain and develop their own cultures and knowledge systems”¹²²

Lahka dan vuoigatvuođa mii álbmogiin lea mearridit iežaset kultuvrralaš ovdáneami, lea álbmogiid vuoigatvuohta isádstit iežaset hutkamusaidd. Dákko lea vejolaš čujuhit omd. CESCRArtihkkalii 15 mii cealká ahte;

“... the right of everyone ... to benefit from the protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.”¹²³

CESCRArtihkkal 15 lea hábmejuvvon individuála vuoigatvuohtan – dan ulbmil lea sátnádaga mielde suodjalit individuála hutkiid daguid. Vuoigatvuohta árbevirolaš máhttu ja TCEs lea dattetge – definišuvnna mielde – kollektiiva vuoigatvuohta. Árbevirolaš máhttu ja TCEs bohciidit go álbmot kollektiivan dávivist nuppástusaide iežaset eallinbirrasis, iežaset erenoamáš árbevieruid mielde. Danne ii leat dábálaččat vejolaš dovdát dahje

identifiseret oktagasa dahje joavkku dain olbmuin guđet buktet áigái árbevirolaš máhttu dahje TCEs.¹²⁴ Dainnago árbevirolaš máhttu ja TCEs definišuvnna mielde leat álbmoga hutkagat, de lea govttolaš ahte dakkár máhttu ja kulturilbmadeamit gullet álbmogii dakkáražžan, eanaš dan jurddašeami mielde mii dasa vástida, ahte individuála lávlagat, teavsttat jna. gullet dahkkái, namalassii čállái dahje lávlla-hutká.

Dán oktavuodas sáhttit maid namahit Álgoálbmotjulggastusa artihkkala 29, mii duodašta álgoálbmoga vuoigatvuođa isádstit iežaset árbevirolaš máhtuid ja TCEs, ja artihkkal 12 cealká dasto ahte;

“Indigenous peoples have the right to practice and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historic sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature ...”

Deatalaš oassi álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas lea dat, ahte earát galget gudnejahttit álgoálbmogiid árbevieruid ja árbevierrorievtti. Buot servodagat fertejit stivrejuvvot njuolggadusaiguin, ja danne dain lea ráhkaduvvon riektevuogádat. Álgoálbmotservodagat eai leat danne spiehkastagat das. Álgoálbmogiid riektevuogádat dábálaččat baicce čoahkida váttes godđagii gulli árbevieruid ja árbevierrorievttálaš njuolggadusaidd, iige leat dakkár kodifiserejuvvon lálkaásahus, nugo dávjjimusat eará kultuvrrain. Dainnago álgoálbmogiid riektevuogádat ii leat kodifiserejuvvon, de earát dan dávjá atnet primitiivan, ja kolonijastáhtat leat dávjá váldán dan beali, ahte sii dan dihte eai dárbbas gudnejahttit álgoálbmogiid

122 OP 2

123 Geahča maid WIPO Dokument WIPO/GRTKF/IC/4/8, paragraph 28 mii cealká ahte “Because its generation, preservation and transmission is based on cultural traditions, traditional knowledge is essentially culturally-oriented or culturally-rooted, and it is integral to the culture identity of the social group in which it operates and is preserved. From the point of view of culture of the community in which it has originated, every component of traditional knowledge can help define that community’s own identity.” ja dasto WIPO Dokument WIPO/GRTKF/IC/3/8, paragraph 14 mii čilge ahte “By contrast, the cultural identity dimension of traditional knowledge may have a dramatic impact on any future legal framework for its protection, because, being a means of cultural identification, the protection of traditional knowledge ... ceases to be simply a matter of economics or of exclusive rights over technology as such. It acquires a human rights dimension indeed”.

124 Geahča dákko omd. WIPO Dokument WIPO/GRTKF/IC/3/8, WIPO/GRTKF/IC/3/9 ja WIPO/GRTKF/IC/4/8. Dattetge ii leat celkojuvvon ahte individuála álgodahkkat eai sáhte hukset viidáseappot árbevirolaš máhttu dahje eará árbevirolaš kultuvrra eará osiide. Dat lea baicce viehka dábálaš, ja dainna lágiin bohtet áigái individuála ja dahkkidovddahahtti dávvirat.

riektevuođadaga. Dat miellaguoddu ii leat vealttakeahtta riekta. Dat dilli, ahte álgoálbmogiid riektevuođadat lea árbevierrorievttálaš baicce go kodifiserejuvvon, ii atte doarvái buori siva jáhkkit ahte álgoálbmogiid riektevuođadaga ii dárbbáš gudnejahttit, nugo kodifiserejuvvon láhkaásahusa. Goappáge dáhpáhusas lea sáhka riektevuođadagas mii lea ráhkaduvvon vai stivre olbmuid láhttema servodagas, ja álgoálbmogiid árbevierrorievttálaš vuogádaga gudnejahttojupmi lea deatalaš ášši iešmearridanvuoigatvuođa čadaheapmái. Dainnago álgoálbmogiid kultuvrrat čatnasit nannosit sin árbevirolaš eanan- ja čáhceguovlluide, de diedusge earenoamáš deatalaš álgoálbmogiid eatnamiid, čáziid ja luondduriggodagaid árbevierrorievttálaš hálddašepmi.

ILO 169 Artihkkaliin 8 ja 9 boahat ovdan ahte stáhtat geavahettiineaset natiána láhkaásahusa, galget gudnejahttit álgoálbmogiid árbevierrorievtti. Álgoálbmotjulggaštusa Artihkkal 4 maid cealká ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta bisuhit ja ovddidit iežaset sierra riektevuođadagaid, ja ESK-lávdegoddi maid lea deattuhan deatalažžan ahte álgoálbmogat ožžot vejolašvuođa čadahit ja seailluhit iežaset árbevieruid.¹²⁵ Juoba guvllolaš orgánatge leat deattuhan man deatalaš lea gudnejahttit álgoálbmogiid árbevierrorievttálaš vuogádagaid. *Awat Tingni* áššis celkkii inter-amerihkálaš olmmošvuoigatvuođaid duopmostuollu ahte

“The communal concept of land – including as a spiritual place – and its natural resources form part of their customary right; their bond with the territory, although unwritten, is integral to their daily life, and the right to communal property itself has a cultural dimension. In sum, the habitat forms an integral part of their culture, transmitted from generation to generation.”¹²⁶

6.3.2 Vuoigatvuohta minerálaide, oljui ja eará árbevieruhis luondduriggodagat mat leat árbevirolaš sámi territorijas

Olmmošvuoigatvuođaid lávdegotti komeanttain Ruota periodalaš raportta hárrái, masa lea refererejuvvon dás ovdalis, ilbmá ahte lávdegotti oaivil lea ahte sámiid iešmearridanvuoigatvuohta ii leat ráddjejuvvon nu, ahte dat dušše lea vuoigatvuohta isádstit luondduriggodagaid maid sámit leat geavahan árbevirolaččat. Go lea nannen ahte sámiide galgá miedihuvvot deatalaš rolla go dahkkojuvvojit mearradusat árbevirolaš eatnamiid ja ealáhusaid hárrái, de lávdegoddi dasto joatká ja cealká ahte;

“The State party should take steps to involve the Sami by giving them greater influence in decision-making affecting their natural environment and their means of subsistence”

Lávdegoddi dárkkálmahtta dainna lágiin ahte dajaldahkii sámiid *“economic activities”* gullet dakkár doaimmat go čáhcerusttegat, ruvkedoaimmat ja vuovdedoallu, ja eatnamiid privatiseren. Nu go čilgejuvvui dás ovdalis, de lea EU maid nannen álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa, ja cealkán ahte;

“Strengthened attention to be paid by all Northern Dimension partners to indigenous interests in relation to economic activities, and in particular extractive industry, with a view to protecting inherited rights of self-determination, land rights and cultural rights of indigenous peoples of the region.”

Vejolaš lea buohtastahttit dainna moaitámušain maid CERD celkkii Ruttii;

“Concern is expressed over the issue of land rights of the Sami people, in particular hunting and fishing rights which are threatened by, inter alia, the privatization of traditional Sami lands. The Committee recommends that the Government intro-

125 O’Keefe, Roger, *“The Right to Take Part in Cultural Life”*, Under Article 15 of the CDESCR, ICQL, vol. 47, 1998, p. 918 (pp. 904 – 923)

126 *Awat Tingni v. Nicaragua*, p. 2, para. 6.

*duce legislation recognizing traditional Sami land rights and reflecting the centrality of reindeer husbandry to the way of life of Sweden's indigenous people.*¹²⁷

ESK-lávdegoddi lea dasto beahtahala bidjan muitui ahte;

“the traditional lands of indigenous peoples have been reduced or occupied, without their consent, by timber, mining and oil companies, at the expense of the exercise of their culture...”

ja ávžžuhan áššeguovdilis stáhta (Kolombia);

*“... ensure the participation of indigenous peoples in decisions affecting their lives. The Committee particularly urges the State party to consult and seek the consent of the indigenous peoples concerned.”*¹²⁸

Čeahkkáigeassun de oažžu leat čielggas dál, ahte álgoálbmogiid iešmearidanvuoigatvuohta siskkilda vuoigatvuođa isádstit maiddá árbevieruhis luondduriggodagaid. Eahpevissáseabbo dat gažaldat, makkár vuoigatvuohta álgoálbmogiin lea oažžut ekonomalaš oasi dakkár luondduresursain. Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi komenanttat Ruoŧa periodalaš raportta hárrái, geažida dakkár vuoigatvuođa. Dasto galgat bidjat muitui ahte ankke juo juogalágan doarjja lea dasa, ahte ekonomalaš resurssat galget fievrriiduvvot álgoálbmogiidda vai sin iešmearidanvuoigatvuohta sáhtttá ollašuvvat, nugo čilgejuvvui dás ovdalis.

6.4 Solidaritehtaviidodat

Jagi 1966 konvenšuvnnaid goalmmát bihttá artihkkalis 1 gieđahallá ovttá vel viidodaga iešmearidanvuoigatvuođas, namalassii stáhtabeliid oktasaš ovddasvástádus álbmogiid iešmearrideami ovdáneamis gos ihkinassii máilmmis, namalassii vuosttažettiin riikka iežas territorija olggobealde. Olmmošvuoigatvuođaid lávdegoddi lea čujuhan dán viidodahkii raportenriektageavvamis, erenoamážit čujuhettiinis stáhtaid geatnegasvuhtii ovddidit palestiidnalaš álbmoga ja lulliafrihkálaš álbmogiid iešmearidanvuoigatvuhtii.¹²⁹

6.5 Servodatsoahpamuša sámiguin hábmejuvvo odđasis

Nugo ee. James Anaya lea deattuhan, de iešmearidanvuoigatvuhtii gullet buhtadasat čielga viidodahkan álgoálbmogiid várás ja daid historjjálaš vearrivuodaid geažil maid ollugat sis leat gillán. Daidda álgoálbmogiidda mat dovdet ahte sii leat dáhtuset vuostá šaddan odđaaigásaš nationálastáhta stivrra vuollái, ja ahte sin eai guldal, lea danne dávjá ihcalassii juo deatalaš ulbmil ahte stáhta galgá dohkkehit álgoálbmoga álbmogin mas iešmearidanvuoigatvuohta, beroškeahttá das, mii čuovvu dakkár miediheami. Earret dakkár ekstrema spiehkastdili mas álbmotriekti miediha álbmogii vuoigatvuođa sierranit, de stáhtalaš dohkkeheapmi álgoálbmogii, ahte das lea iešmearidanvuoigatvuohta, mearkkašivččii odđa servodatlihtu nationálastáhta ja álgoálbmoga gaskkas. Dat gusto maiddá davviriikkaid sámekonvenšuvdnii, mainna Suopma, Norga ja Ruoŧa nannejit ahte sámít leat dáid riikkaid álgoálbmot, ja mainna dovddastit sámiiide iešmearidanvuoigatvuođa.

127 CERD/C/304/Add.103

128 Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights : Colombia 30/11/2001. E/C.12/Add. 1/74, para. 12 och 33

129 Manfred Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCRP Commentary (Kehl am Rhein: N. P. Engel, 1993), s. 23

7. OANEHAČČAT IEŠMEARRIDANVUOIGATVUOĐA ČAĐAHEAMIS

7.1 Iešmearrideapmi álgoálbmogiid iežaset servodatstruktuvrraid bokte

Nugo čilgejuvvui dás ovdalis, de álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta čađahuvvo ovddimusat álgoálbmogiid iežaset servodatstruktuvrraid bokte¹³⁰, sámiid dáfus dat dál dáhpáhuvvá ovddimusat sámedikkiid bokte. Dattetge galgat bidjat muitui, ahte sámiid iešmearridanvuoigatvuođa ii leat vealttakeahttá dárbu čađahit sámedikkiid bokte. Loahpaloahpalaččat sámit ieža galggašedje leat dat guđet mearridit iežaset mearridanproseassaid, iešmearridanvuoigatvuođa rámaid siskko-bealde. Vuoigatvuohta bisuhit ja ovddidit iežaset servodatásahusaid, lea guovdilis oassi álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođas.

Sámi álbmogis lea dainna lágiin vuolgga-sadjin vuoigatvuohta bisuhit ja ovddidit iežaset politihkalaš ásašusaid ja servodaga sihke ásašusaid ja struktuvrraid. Dain áššiin mat gusket dušše sámi álbmogii, dahje mat dušše veahá beroštahttet iisápmelaš servodaga, berrejit sámit danne ieža sáhttit mearridit iežaset servodatásahusaid bokte.

7.2 Iešmearrideapmi searvama bokte nátionála mearrideaddji struktuvrraide

Nugo celkojuvvuige dás ovdalis, de álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta searvat stuorit-álbmotservodaga servodateallimii, jos háliidit nu, earret sealluhit iežaset servodat-

ásahusaid.¹³¹ Álgoálbmotjulggaštusa artihkkala 4 mañimuš lađas čuodjá ná;

“... while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State”

Go mii geahčadit álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa čađaheami, ahte sii galget ráđđádallat birasservodagain, de sáhttit bidjat muitui maid CERD lea cealkán;

“The Committee notes with concern ... the failure of the parts of the authorities to maintain communication with the indigenous population... the Committee calls upon State parties to ensure that members of indigenous peoples have equal rights in respect of effective participation in public life and that no decisions directly relating to their rights and interests are taken without informed consent”¹³²

Nugo celkojuvvui dás ovdalis, de ILO 169 ii formálalaččat giedahala álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa, vaikko ILO 169 sierramielalašvuohta ovddeš áiggiid álgoálbmotassimilerendilálašvuođaid geažil mearkkaša ahte konvenšuvdna geavadis ferte geahčaduvvot iešmearrideami duogážiin. ILO 169 deattuha stáhtaid geatnegasvuođa gulaskuddat álgoálbmogiiguin *“in good faith”*¹³³, ja ILO iežas njuolggadusat das mo ILO 169 galgá čađahuvvot, jotket,

¹³⁰ Bija muitui fas WGDD Artihkkala 4; “Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State”.

¹³¹ Oktan vuoigatvuođain searvat dábálaš válggaide

¹³² Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination : Costa Rica, 20/03/2002

¹³³ Artihkkal 6

go leat deattuhan álgoálbmogiid vuoigat-
vuoda sealluhit iežaset servodatásahusaid,
ja celket ahte

*“It also presumes that these peoples are
in most cases able to speak for themselves
and to take part in the decision-making
process as it affects them. It also presumes
that they have the right to take part in this
decision-making process, and that their
contribution will be a valuable one in the
country in which they live.”¹³⁴*

ILO lea dainna lágiin čielggasmahtán
ahte lea dárbu gulaskuddat guoskkahallan
álbmogiin, omd. ovdalgo lohpi addojuvvo
viežžat luondduriggodagaid eatnama
vuolde.

¹³⁴ Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169 (1996)

Miellddus

Davviriikkaid oktasáš árvalus (Danmárku, Suopma, Islánda, Norga ja Ruotta) álgoálbmogiid iešmearrideamis; ovddiduvvui ON álgoálbmotjulggaštusa bargojoavkku 9. čoahkkimii (2003).

PP15

Bearing in mind that nothing in this Declaration may be used to deny any peoples their right of self-determination, and further emphasising that nothing in this Declaration shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination of peoples, and thus possessed of a government representing the peoples belonging to the territory without distinction of any kind,

Article 3

Indigenous peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

Article 31

Indigenous peoples, as a specific form of exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, including ways and means for financing these autonomous functions.

Article 4

Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, economic, social and cultural characteristics, as well as their legal systems, while retaining their rights to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State.

Article 19

Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, at all levels of decision-making in matters which may affect their rights, lives and destinies through representatives chosen by themselves in accordance with their own procedures, as well as to maintain and develop their own indigenous decision-making institutions.

Article 20

Indigenous peoples have the right to participate fully, if they so choose, through procedures determined by them, in devising legislative or administrative measures that may affect them.

States shall obtain the free and informed consent of the peoples concerned before adopting and implementing such measures.

Article 21

Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities. Indigenous peoples who have been deprived of their means of subsistence and development are entitled to just and fair compensation.

Article 23

Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development. In particular, indigenous peoples have the right to determine and develop all health, housing and other economic and social programmes affecting them and, as far as possible, to administer such programmes through their own institutions.

Article 30

Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands,

territories and other resources, [including the right to require that States obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands, territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources. Pursuant to agreement with the indigenous peoples concerned, just and fair compensation shall be provided for any such activities and measures taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact].*(wording within square brackets is proposed to be considered under Part VI - land rights)*

Article 33

Indigenous peoples have the right to promote, develop and maintain their institutional structures and their distinctive juridical customs, traditions, procedures and practices, in accordance with internationally recognized human rights standards.

Article 36

Indigenous peoples have the right to the recognition, observance and enforcement of treaties, agreements and other constructive arrangements concluded with States or their successors, according to their original spirit and intent, and to have States honour and respect such treaties, agreements and other constructive arrangements. Conflicts and disputes which cannot otherwise be settled should be submitted to competent international bodies agreed to by all parties concerned.

Mattias Åhrén

Govva: Alle Javo

Martin Scheinin

Govva: Kari Torikka

John B. Henriksen

Govva: Per Christian Biti

Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáža
ulbmilin lea lasihit dieđuid ja áddejumi álgoálbmogiid
vuoigatvuođaid ja sámiid vuoigatvuođaid hárrái.
Guovddáža doaibman lea earret eará čohkket, heivehit ja
gaskkustit čuožžovaš informašuvnna ja dokumentašuvnna
álgoálbmotvuoigatvuođain riikkagottálaš ja riikkaidgaskasaš
dásis. Ulbmiljoavkun leat buohkat geat ohcet dieđuid
álgoálbmotvuoigatvuođain, nugo skuvllat, eaktodáhtolaš
organisašuvnnat, almmolaš institušuvnnat ja eiseválddit.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš
Kompetansesenteret for urfolks rettigheter
Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples

NO 9520 Guovdageaidnu/Kautokeino Telefodna +47 7848 8000 Fákasa +47 7848 8020 www.galdu.org